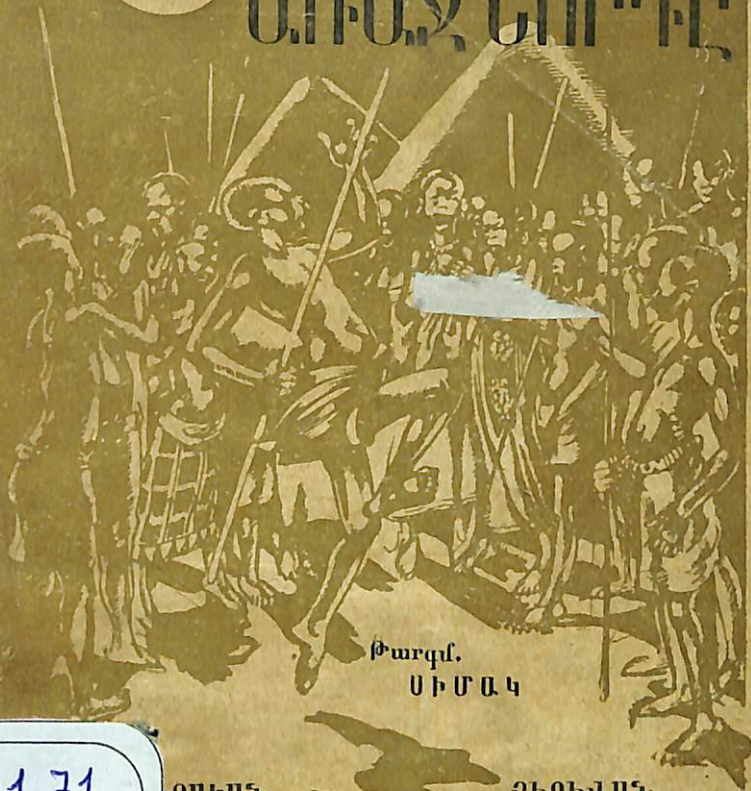

Ս. ԱՌԻՍԼԵՆԴԵՐ

ՄԵՎԱՄՈՐԹ

ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Թարգմ.

ՍԻՄԵԿ

891.71

Ն-66

ՅԱԿԱՆ

ԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1927 թ.

17 JUL 2006

25 NOV 2010

ՍԵՐԳԵՅ ԱՌԻՍԼԵՆԴԵՐ

391.71

Ա-66

ՍԵՎԱՄՈՐԹ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

ՆԵԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔ

16 ՊԱՏԿԵՐՈՎ

Թարգմ. ՍԻՄԱԿ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԾՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ 1927 թ.

1763-54

Գրառես. № 843 ք. Պ. № 620 Պեսհր. № 450. Տ. 3000 որ.
Պեսհրաթի 4-րդ սպարան Լեհինակաճում

I

ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յակեւենեն իսկի չէր ուզում զարթնել, բայց
կտր խրճիթին իբր մուտք ծառայող անցքից ցուր-
տը ներս եր թափանցում և Յակեւենեյին ստի-
պում կուչ գալ ու սեղմվել:

Սովորաբար, յերեկոները վառվող կրակը,
գիշերը կամաց-կամաց հանգավ և դարձավ տաք
մոխրի մի անագին կույտ:

Յակեւենեն փորձում է ավելի մոտ սեղմվել
մօրը, բայց առավոտյան սառն ողի հոսանքը հաս-
նում է նրա կամ թիկունքին, կամ վոտքին:

Դուրսը յերգում են աքաղաղները: Նրանց
ծուղրուղուին խառնվում է այծերի մկկոցը,
ցերցեչաղի ծիծաղը, իսկ այնտեղ, նրանից դե-
նը՝ խիտ թփուտներում, «բակու»-ի խուպուտ
կանչն է լսվում. — «բակու»-ն շան նման յերկար
դնչիկով կապիկ է:

Հանկարծ այն միտքը, վոր այսօր պետք է
դաշտ գնալ, կարծես սուր ասղի նման ծակում
է Յակեւենեյին ու փախցնում նրա քունը:

Իհարկե, այսօր Պետք է վեր կենալ, պատ-

բառովել, մի բան ուտել ու չուշանալ այն կանաչ բլրակը բարձրանալ—ուր հավաքվելու ժամադրավայր ե նշանակված:

Ուշանալն ամոթ ե:

Յակելենեն վեր ե թռչում և սկսում ե շարժել մորը:

— Վեր կաց. վեր կաց. ժամանակ ե: Մոռացել ես, վոր այսոր յես դաշտ պետք ե զընամ:

Մայրը անքում ե, շուռ ե գալիս, չի ուզում զարթնել:

Բայց զարթել ե շեկ, միշտ հետաքրքրվող ու սուր դնչիկով շնիկը—Ջուժան: Մա հոտոտեց Յակելենեյի վոտքերը, պոչը շարժեց, համաձայնեց, վոր ժամանակն ե ճանապարհ ընկնելու—վորին նա ավելի մեծ անհամբերությամբ եր սպասում, քան իր տերը:

Անկյուններում շարժվեցին և փոքր չեղբայրներն ու քույրերը:

Վերջապես մայրն ել ստիպված եր ան անելով, վեր կենալ և աչքերը տրորել:

Ինչպես ամեն առավոտ, մայրը չերկար փրնթփրնթում ե, ապա թե գործի յե կենում—կրակ ե վառում ու կերակուր չեփում:

Յակելենեն անհամբերությամբ ինքն սկսեց փչել դեռ տաք մոխիրը:

Փոքրերն սկսեցին Յակելենեյին հարց ու փորձ անել. նրանք ել ելին ուզում դաշտ գնալ, բայց այդ մասին մտածել անգամ չեր կարելի:

Յակելենեն նրանց պատասխանում եր կարճ ու աղղու.

— Ձե, չե ու չե: Ձեզ նման ճուտերին դաշտ չեն տանում: Առանց ձեզ ել այնտեղ հոգս շատ կունենանք: Սպասեցեք, դեռ մեծացեք:

Փոքրիկները ձեռքերով տրորում ելին աչքները և ել ավելի համառությամբ զիմում:

Լավ ե, վոր հայրը չերեկվանից վորսի յեր գնացել: Նա իսկի չեր սիրում այսպիսի աղմուկ ու դժվար եր իրան գսպում, վոր ձեռքն ընկնողի գլխին չբամբաչեր:

Վերջապես մայրը պատրաստեց սովորական մանիոկան (կերակուր), կարտոֆիլ ու ծիրանեգուլն վայրենի խոունջներ չեփեց:

Նա հիշեց, վոր Յակելենեն այսոր դաշտ ե գնալու և դեպի վորդին ունեցած իր վերաբերմունքի մեջ մի տեսակ հարգանք եր նկատվում, նա ծառայում եր վորդուն ինչպես մեծի, ինչպես հորը:

Յակելենեն շատ սիրով չեր ուտում. նրա միտքն ամբողջովին զբաղված եր ճանապարհով ու այնտեղի՝ դաշտի կյանքով:

Նա բերանը լիք լցնում եր և ամբողջ կտոր-

ներով կուլ տալիս, վոչ ալիքան ագահութիւնից՝
փորքան շտապելուց:

Մայրը ծխամորճը ծխում եր, գլուխը շար-
ժում և դանտաղ խոսում:

— Շատ ուշադիր նայեցեք թռչուններին՝
Յեթե թռչեն և փչացնեն արտը, բոլորի համար
եւ վատ կըլինի. ո՛, ինչ վատ: Անտառի խորքը

չմանես: Ասում են նորից լույս ե ընկել հին ընձ-
առչուճ «բասմատո»-ն: Զգուշ լողացիր, թե չե-
կոկորդիլոսները...

Յակելենեն անհամբեր շարժեց ուսերը: Նա
արդեն յերրորդ անգամն եր դաշտ գնում և ա-
մեն բան նրանից լավ գիտե:

Բայց չե՞ վոր կանաչ հենց նրա համար գո-
յութիւն ունեն, փորպեսզի ան քաշեն և ամեն
բանից վախենան: Հայրն իգուր տեղը չեր խոսիլ:

Վերջապես ամեն ինչ վերջացավ: Յանկելե-
նեն բոլորը կերավ, ինչ վոր մայրը պատրաս-
տել եր, լսեց բոլոր խրատները և պատրաստ եր
ձանապարհ ընկնելու:

Ուտելիքի պաշար վերցնելուց նա հպարտու-
թյամբ հրաժարվեց. — Ի՞նչ-ե, նրանք փոքրիկ են,
վոր չկարողանան իրենց մի որվա սնունդը հո-
գալ:

Զուժման անհամբեր քսմովում ե նրա վոտ-
քերին:

Մայրն ու փոքրերը մուտքի մոտ կանգնած,
հայացքով յերկար ուղեկցում են նրան, կարծես
թե հայրը յերկարատե ու վտանգավոր վորսի չե
ղնում:

Յակելենեն ու Զուժման բոլորը բարձրացող
տղաների մեջ առաջիններից ելին:

Բայց շուտով բոլոր շավիղներով վեր վաղե-
ջին տղաներ, աղջիկներ, շներ: Նրանք լուռ, ծա-
րապատիկ նստում են:

Սովորական կատակները, կոիֆ ու աղմուկը
չկան: Այսօր դաշտերի առաջին որն ե:

Այսօր պետք ե առաջնորդ ընտրեն:

Սա ալիքան ել հասարակ բան չե: Իհարկե,
վերջին որերն արդեն շատ խոսակցութիւն եր
յեղել, շատ ելին վիճել և նույնիսկ պատրաստ-
վել, բայց այսօր ամեն ինչ պետք ե վորոշվի:

Թեկնածուների սիրտը բարախում ե հուզ-
մունքից, թեև նրանցից վոչ մեկը չի արտահայ-
տում իր հուզմունքը:

— Դե, կարծեմ բոլորը հավաքվել են, — ասում
է Մակուդեն՝ ամենամեծ տղաներից մեկը և ան-
հաժքերությամբ լետ ե նայում:

— Ել յեկող չկա, — հաստատում ե Յակելե-
սեն հանգիստ ձայնով, թեև այդ հանգստությու-
նը նրան արժան չի նստում. չե՞ վոր նա գիտե,
վոր Մակուդեն իր գլխավոր հակառակորդն ե:

— Դե, — արհամարանքով ժպտում ե Մա-
կուդեն:

Աղջիկները մի կողմ քաշվեցին և շշնջում
են: Նրանք չպետք ե մասնակցեն ընտրություն-
ներին, բայց նրանք ել են հետաքրքրվում, թե
ով կրկինի առաջնորդը, նրանք ել ունեն իրենց
թեկնածուները, նրանք ել ցածրաձայն վիճում
են իրար հետ:

Տղաները հանում են փոքրիկ ձողիկներ, վոր
պետք ե դնեն իրենց թեկնածուների վոտքերի
մոտ: Յակելենեյի, Մակուդեյի և ելի ուրիշ չե-
կուսի անունն են տալիս:

Թեկնածուները մի թևի յերկարությամբ ի-
րարից հեռու կանգնում են շարքով, անշարժ և
լետ չեն նայում, իսկ մյուս յերեխաները հեր-
թով անցնում են նրանց յետևից ու իրենց թեկ-

նածուի կրունկի մոտ դնում ընտրական ձողիկը:
Ծանր լուռության մի քանի րոպեներ են անց-
նում:

Վերջապես լսվում ե մի ձայն — «պատ-
րաստ ե»:

Չորս թեկնածուները վարկենապես շուռ են
գալիս և իրենց ձողիկները բուռը հավաքում:

Յերկու տղաների ձողիկները շատ քիչ են:
Նրանք ամոթահար մի կողմ են քաշվում, բայց
Յակելենեյի ու Մակուդեյի ձողիկները բոլո-
րովին հավասար են:

Նրանք կանգնում են դեմ առ դեմ, վոչ մեկը
չի ուզում զիջել:

Այն ժամանակ մեկն ասում ե.

— Գ ո տ ե մ արտ — (կոխով):

Ու բոլորը միասին ծափ են տալիս ու ճչում.

— Կովեն, կովեն, կովեն:

Աղջիկներն ել թռչկոտում են, ձեռքները
թափահարում ու ճչում.

— Կովեն, թող կովեն:

Մակուդեն շատ ավելի բարձր ե Յակելենե-
յից, բայց սա սովոր չե վտանգից խուսափել,
մանավանդ վոր պատվի խնդիր ե: Վոչ, վոչ:

Նրանք արդեն անպետք ընտրական ձողիկ-
ները դեն են ածում, նայում են միմյանց աչքի,
ու հանկարծ, յերկու հովազաույուծի նման, մի-
վոսայույուծով հարձակվում են միմյանց վրա:

Յակեղենեն վզի մոտ ցավ ե գգում. Մակու-
դեյի յեղունգները խրվել եյին մորթու մեջ:

Բայց ցավը բորբոքում ե ատելութունն ու
ուժը, նա կրճտացնում ե ատամները, լարվելուց
աչքերը լցվում են արցունքով. նա յերկաթե ո-
ղակի նման սղմում ե Մակուդեյի մարմինը, վոտ-
քերով հյուսվում ե նրա հետ, նա կգակով սրդ-
մում ե հակառակորդի ուսին, կախվում ե նը-
րանից:

Մակուդեն աշխատում ե շարտել նրան, ա-
զաովել գրկիցը, գցել: Ըհը, նա արդեն չի հար-
ձակվում, այլ պաշտպանվում ե, դա շատ մեծ
բան ե, դա հաջողութուն ե խոստանում:

Յակեղենեն ելի յե լարվում, շարժում ե Մա-
կուդեյին: Սա չի ընկճվում, ուզում ե կծել հա-
կառակորդի ուսը, բայց Յակեղենեն ուսով խը-
փում ե նրա կզակին, յետ ե քաշում իրեն ու
հետո ամբողջ մարմնով թեքվում վրան:

Յերկուսն ել խոտի վրա յեն, կռվում են
ձեռք ու վոտքով, խեղդվում են—ախպես են
խճճվել, վոր ել չի կարելի ջոկել, թե վորն ե
վորի վոտքը, ձեռքը, ուսն ու գլուխը:

Բայց Յակեղենեն գգում ե, վոր թուլանում
ե: Նա մի ըոպե պետք ե հանգստանա. ձեռքե-
րը մի բիշ թողնում ե:

Մակուդեն ամբողջովին դողում ե ուրա-

խութունից. նա բռնում ե նրան, բարձրացնում
ե ինչպես մի գառը, վորպեսզի շարտի խոտի վը-
րա, հետո ընկնի վրան, վոտնահարի, ամբողջ
մարմնով ճնշի. բայց Յակեղենեն արդեն հանգըս-
տացել ե, նա ինքն ե արագությամբ ցած սո-
ղում ու մինչ հակառակորդի շուռ գալը, ամուր
ողակում ե նրա վիզը, բարձրացնում ե և վորի
վրա գետին գլորում. սա թրպրտում ե, ուզում
ե շուռ գալ, բայց Յակեղենեն արդեն նստում ե
նրա մեջքին, նրա գլուխն ու քիթը ուժով հրում
ե խոտերի մեջ, վոտքերով սղմում ե ձեռքերը և
թուլլ ե տալիս միայն
վոր նրա վոտքերն ան-
ոգնական թափահարվեն:

Հնչում ե բարձր, հաղ-
թական ծիծաղ, աղջիկ-
ներն իրար ձեռք բռնած
պարում են հաղթական
պարը:

Ամեն ինչ վերջացավ:

Մակուդեն հաղթվեց:

Առաջնորդը Յակեղենեն ե:

Այլևս վոչ վոր չի համարձակվիլ կասկածել:

Կովոդները վեր են կենում, բրտինքները
աբբում:

Վոչ վոք Յակելենեյին վոչ մի շողոքորթող գովասանական բան չի առում, վոչ վոք չի արտասանում «առաջնորդ» բառը:

Բայց այդ արդեն հայտնի չե ամենքին, և Յակելենեն ամենամարտից առաջ իր վրայից ձգած հոր հին թիկնոցը, ինքը չի վերցնում, — աղջիկներից մեկն ու մեկն է վերցնում և նրան տալիս:

Յակելենեն դիտում է իր հպատակներին և ասում նոր, իշխանական ձայնով.

— Դե, ճանապարհ ընկնելու ժամանակն է: Բոլորն արագությամբ խմբվում են և, ուրախ խոսակցելով ու չերգելով, առավոտյան ցողից դեռ թաց խոտի վրայով ճանապարհ են ընկնում դեպի իրենց տեղը:

Բայց Յակելենեն շատ լավ գիտե իր պարտականությունը, նա գիտե, վոր առաջնորդը ճարպիկ ու ուժեղ կռվող պիտի լինի, վոր նա պետք է վեհ պահի իրեն և գիտենա հրամայել, բայց նա մեծամիտ չպիտի լինի:

Ուտտի և նա չել ուրախ կատակներ է անում ու ծիծաղում, ծիծաղելի ու հետաքրքիր խաղեր է հնարում, առաջակարուկի չե տալիս. նա առաջնորդ դառնալով, ելի նույն լավ ու բարի ընկերն է մնում:

Վերջապես հենց արևի ծագելուց առաջ հասնում են դաշտերը:

Այնտեղ չորս կողմից բարձրացրած տեղերում, արդեն առաջուց փոքրիկ, հեշտ շինվող խրճիթներ են պատրաստված, ուր կարելի չե պատրասարվել ցերեկվա շոգից ու գիշերվա ցրտից:

Յակելենեն նորից առաջնորդ է դառնում:

Նա հիշում է, վոր ամբողջ պատասխանատրվությունն ու հոգսը իր վրա չե դրված:

Նա կարգադրություններ է անում:

Աղջիկներին հրամայում է հարկավոր քանակությամբ ջուր ու փայտ պատրաստել. — որը չեղար է և մինչև մութն ընկնելը չեփելու շատ բան կունենան:

Տղաները պետք է հոգան, թե ինչից պետք է կերակուր պատրաստեն:

Ամենափոքրերին նա ուղարկում է թակարդներ դնելու՝ ամենահարմար տեղերում:

Բայց ամենագլխավոր ու փառանքավոր գործն ուրիշների անկարաններից շաքարյեղեղն ձեռք բերելն էր: Դա ամեն մարդու բան չեր:

Վոմանց նա դաշտի շուրջը պահակներ դրեց և հրամայեց, վոր մոտով թռչող ամեն մի թռչունի քար կամ փայտի կտոր գցեն, իսկ վոր գլխավորն է, շարունակ ձչան, վորպեսզի մեծերն իմանան, թե նրանք իզուր տեղը ժամանակ չեն կորցնում:

Հեռավոր պուրակի յետևից բարձրանում է արևը:

Սկսվում է մեծ ու ուրախ որը, դաշտերի առաջին որը:

II

ԴԱՇՏԵՐԻ ՈՐԸ

Բոլոր գործերը բաժանելով, Յակելենեն քնքը չեր կարող հանգիստ նստել: Չէ՞ վոր այդ քոլորն այնքան ել հեշտ չե, իսկ այդ ամենի համար պատասխանատու յե նա—առաջնորդը:

Ամենից առաջ պետք է հոգալ կերակրի մասին:

Ինչպիսի՞նք իրարանցում ու տրտունջ կրբարձրանա, յեթե բոլորը չկշտանան:

Յակելենեն ուղևորվում է անտառ, տեսնելու համար, թե ինչպես է գնում վորսը:

Մի քանի թակարդներ դեռ յերեկվանից եյին դրված, պետք է նայել, արդյոք վորս չէ՞ ընկել:

Վորս անելու արդեն շատ ձևեր եյին սովորել յերեխաները:

Ամենահասարակ թակարդը շինվում է այսպես. մի տափակ քար այնպես են հարմարեցրնում ձողիկների վրա, վոր թեք անկյուն է կազմվում: Այդ քարի տակ հատիկներ են շաղ տալիս այնպես, վոր թռչունները կտցահարելու համար ան-

պատճառ պետք է կպչեն ձողիկներին: Տափակ քարն ընկնում է ձիւղում է թռչնին:

Բայց այսպես ել կարելի չե անել. յեղեգնի կտորները տնկում են գետնին—շրջանաձև ե ծայրերը մոտեցնում, այնպես վոր շուռ տված կոնուսի յե նմանում. կոնուսի մի կողմից մի անցք են թողնում, իսկ այդ անցքին ամրացնում են կովի պոչի մագերից շինած մի ողակ, վորը ե դառնում է ներս քաշող ողակ:

Թռչունը գլուխը հեշտությամբ մտցնում է անցքից ե կտցահարում թակարդի ներսն իբրեւ խանձ դրված հատիկը կամ սպիտակ մըրջյունը: Բայց թռչունը հենց վոր փորձում է գլուխը յետ քաշել, ողակը ձգվում է ու գլուխը փնում է թակարդի մեջ:

Բայց այդ բոլորը մանր վորսի համար է:

Յեթե ուզում են վորեւե խոշոր գազան վորսալ, պետք է ավելի խորամանկ բան մտածեն:

Կարելի չե վերցնել մի ձկուն ձող, մի ծայրը տնկել գետնին, իսկ ազատ ծայրին ձգող ողակի թուղ կապել:

Ձողն այնքան են կռացնում, վոր ողակը

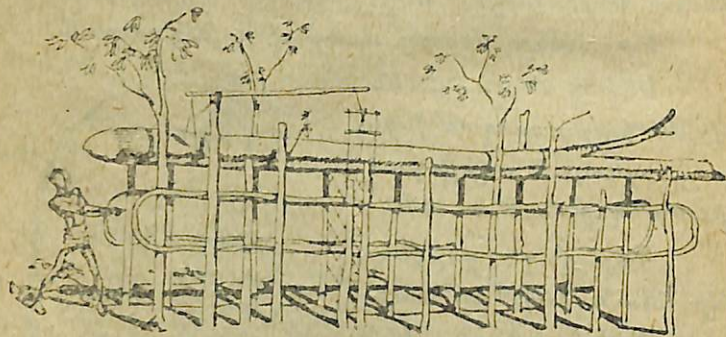

մի արգելակի յե հանդիպում ու բռնվում: Հենց վոր վորեւե մեծ թռչուն կամ փոքրիկ գաղան գըլուխը կոխում ե ողակի մեջ, արգելակը պոկ ե գալիս, ձողն ուղղվում ե և ողակի մեջ ընկած վորսը բարձրանում ե ողը:

Յակելենեն ուրիշ շատ, ավելի բարդ ձևեր գիտե:

Անցյալ տարի նրանք բավական թվով, միանգամայն մեծ գաղաններ վորսացին:

Փշի ճյուղերից մի քանի մղոն յերկարությամբ ցանկեր եյին շինում և մի քանի տեղ նեղ անցքեր թողնում: Այդ անցքերի վերևում, ցանկերի մեջ մեծ ծառերի կտորներ եյին դարսում, բայց ախպես, վոր այդ անցքերով վազող կեն-

դանին անպատճառ դիպչի այդ փայտերը պահող արգելակին ու փայտերը թափվեն գաղանի վրա:

Բայց այսօր հաջող չեր գնում:

Բոլոր թակարդները դատարկ եյին, յեթե չհաշվենք մի տասնյակ մկներ. բայց չե՞ վոր ամբողջ խմբին դա բավական չե:

Գաղաններին կուրացնելու ու ավելի հեշտ գրավելու համար շատ թակարդներում դրած կախարդական միջոցներն ել չոգնեցին:

Առաջուց վորսի ուղարկած յերեսաները քիչ եր մնում լաց լինեյին անհաջողությունից:

Նրանք իրենց հայրերից խնդրած հաջողություն բերող հատուկ դեղ եյին բսում թակարդների թոկերին:

Նրանք քնքշաբար շոյում եյին թոկերը և աղերսանքով շնջում:

— Սիրելի թոկ, խնդրում եմ ավելի լավ աշխատիր, մեզ համար ավելի շատ վորս արա:

Վերջապես նրանք իրենց աղովթներն ուղղեցին մեռածների վոգիներին ու ուրվականներին, աղաչելով նրանց, հաջողություն տալ և վորքան կարելի յե շատ վորս գցեն իրենց թակարդի մեջ:

Բայց վոչինչ չեր ոգնում:

Թռչունները ծառից ծառ եյին թռչում ու, կարծես, ծաղրելով, իսկի չեյին ուղում թակարդն ընկնել. ճագարները խշխշացնում եյին խոտը, բայց թակարդները դատարկ եյին:

28

176354

Յակեղենեն զգաց, վոր պետք է վճռական միջոցների դիմել:

Նա մի զիւ սուլոցով բոլոր վորսորդներին հավաքեց բլրի վրա:

— Ձողեր հավաքեցեք, ցանցերը պատրաստեցեք, հիմա կըսկսենք խկական վորսը, — կարգադրեց նա:

Տղաները վերցրին անհրաժեշտ գործիքները բլրի գագաթին շղթա կազմեցին:

Առաջնորդի տված նշանի համաձայն՝ խիտ շարքերով մտան անտառը, աշխատելով անձայն գնալ:

Յակեղենեն առաջինն եր, վոր իր ձեռքի ձողը շարտեց թռչող թռչունի վրա:

Սա մի ճարպիկ ու դժվար հարված եր:

Թռչունը ձողի հետ քարի նման վայր ընկավ:

Վորսն սկսվեց:

Ամեն մեկն աշխատում եր գերազանցել մյուսներին իր ճարպիկությամբ:

Խփում էին ճագարների ու թռչունների: Ցանցերը փռում էին: Յետևի շարքը հազիվ եր հասցնում վորսը հավաքելը:

Վորսորդներն այնպես էին տարվել այդ գործով, վոր յեթե Յակեղենեն չհիշեր, թե խաբույկների մոտ վերադառնալու ու կերակուր յե-

փելու ժամանակն ե, վորսը կըշարունակվեր մինչև գիշեր:

Յակեղենեն վերջացնելու նշան տվեց:

Վորսերն ուսերից կախած, քրտնած, հոգնած, բայց ուրախ ու հպարտ վերադառնում են յերեսաներն ու բարձրաձայն, հաղթական չերգերով իմաց են տալիս իրենց հաջողության մասին:

Աղջիկներն արդեն կրակն ու ջուրը պատրաստել էին:

Ուրախությունից նրանք ծափ էլին տալիս, բարձր ծիծաղում ու ճչում, դիմավորելով հաջողակ վորսորդներին:

Ճիշտ այնպես, ինչպես մեծերը վորսի տեղից դուրս էին վերադառնում:

Աղջիկներն սկսեցին չեփել, վորսորդները վեր թափվեցին խրճիթներում՝ հանգստանալու և սառչելու:

Յակեղենեն ուշադիր նայում եր իր վորսի մասներին. նա շնաճանճ եր փնտրում:

Նեղրը պետք է մաքրվի շնաճանճից, թե չեայդ միջատները կարող են նրա ամբողջ մարմինը ծածկել:

Մյուս բոլոր յերեսաները հետևեցին իրենց առաջնորդի որինակին:

— Այ, բոլորովին ուրիշ ե սպիտակների *) բանը, թող մի շնաճանճ փորձի նրանց մօրթու վերա ընկնել: Նրանք այնպես բնքշացած են, վոր անմիջապես նկատում են և չեն հանգստանում, մինչև վոր մի բոյ **) չի հեռացնում այդ շնաճանճը, — ասաց Մակուդեն:

Յերեխաները սպիտակներ քիչ ելին տեսել բայց նրանց մասին յեղած պատմությունները — ամենահետաքրքրականներն էին:

Մակուդեն նույնիսկ՝ կոմենդատի ***) մոտ ել ե յեղել:

Սպիտակների մասին նա շատ բան կարող ե պատմել:

Մակուդեն սկզբում փքվում ե, կտրատվում, բայց հետո սկսում ե պատմել:

— Սպիտակները... անխ, եդ սպիտակները: Նրանք մոծակի կծելուց ել հայհոյում են: «Փուրու»-ի կծածը նրանց կատաղեցնում ե: Ճանճի բզզոցը՝ վախեցնում ե նրանց: Նրանք վախենում են սև ու թունավոր կարիճներից, վորոնք ապրում են հին տանիքներում, քարերի ու աղբակույտերի մեջ: Ամեն ինչ նրանց անհանգստացնում ե: Միթե տղամարդ անունը կրողը եդ-

*) Գաղութներ նվաճող Ֆրանսիացիները:

**) Սպիտակներին ծառայող տղա:

***) Ֆրանսիական զորամասի պետ:

պիսի դատարկ բաների մասին պետք ե հոգա: Բա նրանց վտարերը: Նրանք վտարները փաթաթում են սև, դեղին կամ սպիտակ կաշվի մեջ: Դե, լավ. ասենք, ծայրահեղ դեպքում դեռ ելի հասկանալի չե, վոր վտարները փաթաթում են կարած կաշվի մեջ: Բայց աչքները պաշտպանել սպիտակ, դեղին, կապույտ, սև ապակիներով: Գլուխները ծածկել փոքրիկ կողովիկներով: Եդ արդեն հիմարություն ե:

Մակուդեն արհամարհանքով թրտում ե: Յերեխաները հըռհուում են:

Նրանք տեսել են այդ ծիծաղելի, բայց նենգ ու չար սպիտակներին:

Սպիտակների մասին ամեն մեկը կարող ե մի վորեւե զարմանալի դեպք պատմել:

Նրանք ենպիսի մեքենաներ ելին բերում, վորոնք մի կտոր փայտ պտրտելիս, խոսում ելին ինչպես իսկական սպիտակներ:

Հայրը ինքը տեսել ե. նրանք դանակներ են կուլ տալիս:

Դա իսկի վիճելու բան չե: Ամբողջ յերկրում ո՞վ չի ճանաչում սոսկալի «Մորո-կոմբո» կոմենդանտին, վոր սրեր ե կուլ տալիս, վոր խաղաղացրեց ավազակներին:

— Են տեսակներն ել կան, վոր իրենց անթուններին նստած նայում են խողովակի միջով և ամենահեռու գյուղերը տեսնում են:

— Եգ դեռ վոչինչ. — խոսեց Մակուդեն, — աչ, մոտ ժամանակներս նոր կոմենդանտ յեկավ, ու նա բոլորիներկայութեամբ իր ձեռքի կաշին պոկեց: Ճիշտ է, այդ կաշին շատ չեր նման իսկական կաշվի, բայց, դե, ելի կաշի չեր: Այն, առանց վորեւե ցավ զգալու նա իրենից կտորներ եր պոկում: Յեթե ցավ տալիս լիներ, նա կաղաղակեր, այնինչ նա խոսում եր ու ծիծաղում:

Յերեխաները զարմացած լուել ելին:

— Ապա ախար ինչո՞ւ չեն նրանք մեզ մոտ գալիս, — հարցրեց մի յերեխա, մի հարց, վոր հաղար անգամ կրկնել ելին հասակավորները:

— Ինչո՞ւ: Մեր հացը, կառուչուկը, մեր գահաները նրանց հարկավոր են: Նրանք ուզում են, վոր մենք նրանց համար աշխատենք: Ա՛յ ինչու:

— Նրանք խորամանկ են, ծուլ ու չար: Բայց ապա մի փորձիր նրանց չլսել... Նրանք աշխատել չեն ուզում, բայց ծեծել ու սպանել լավ գիտեն:

Յերեխաներն այդ բոլորը շատ լավ գիտեին — ճիշտ է, ավելի շատ մեծերի պատմելով, վորովհետև սպիտակները հազվադեպ ելին յերևում այդ կողմերում:

Յերեխի դեռ շատ յերկար կրխոսեցին սպիտակների մասին, յեթե աղջիկները չհայտնեցին, վոր ճաշը պատրաստ է:

Բոլորը միևնույն վայրկյանին քաղց զգացին: Բայց քաղցը կտորների համար վեճ, իրարացնում ու կռիվ չկար:

Նրանք իրենց կարգին ելին պահում, ինչպես վայել է հասակավորներին:

Յակելենեն նստել եր մեծավորի պատվավոր տեղը, նրանից հետո տղաները — ըստ հասակի. իսկ աղջիկները, հասակավոր տանտիկիները չնման, չեյին նստում, այլ հյուրասիրում ելին և հոգս ելին բաշում:

Կերակուրն այնքան առատ եր, վոր վոչ վոք քաղցած չմնաց. իսկ վոմանք այնքան լցրին փորները, վոր չեյին կարողանում կանգնել:

Փոքրիկ Գուդենն այնքան կերավ, վոր ախ ու վախն ընկավ և Յակելենեն ծակոցները թեթեացրնելու համար ստիպված եր տրորել նրա փորը. — ասենք խնձուղների ժամանակ մեծերի հետ ել է շատ պատահում այդպիսի բան:

Ուտելուց հետո յերբ մի քիչ հանգստացան, վորոշվեց, վոր շաքարյեղեգնի գնան:

Դա դժվար գործ է և մեծ շրջահայեցութուն է պահանջում:

Այդ պատճառով Յակելենեն հավաքեց մի քանի մեծ տղաների ու նրանք պատերազմական խորհուրդ կազմեցին:

Վորոշեցին զնալ յերեք մղոնի վրա գտնվող
ծեր Նեսուրայի տնկարանը:

Բայց նրա ձեռքը չպետք է ընկնել:

Բոլորը հիշում են, թե ինչպես նա յերեք յե-
րեխայի բռնել էր, ու աջնպես ջարդել, վոր քիչ
էր մնացել մեռնելին:

Ճանապարհին հիշում էլին յեղեգն գողանա-
լու բոլոր հալանի դեպքերն ու ձևերը:

Ո՛ր... այս գործում շատ խորամանկ ու զգուշ
պետք է լինել:

Ասում են Նեսուրան մի տեսակ խոտ գի-
տե, վոր քսում է յեղիգնի ցողունին, ով ուստի
այդ յեղեգը, նա զխտակցությունը կորցնում է
աննպատակ աչքան է վազում, վոր խոտավա-
նում է իր գողությունը:

Դե, իհարկե. նրանք էլ հիմար չեն:

Ամեն մեկը ծամում է դառը, մոզական ար-
մատը, վոր բոլոր հեռքերը կորցնում է:

Բայց և աջնպես պետք է զգուշ լինել հեա-
քերի նկատմամբ:

Այնտեղ՝ տնկարանի շուրջը խոնավ կավ է,
վորի վրա շատ պարզ հեռքեր են մնում:

Յակեղենեն հնարը գտավ:

Նրանք կրունկները թարսած կրգնան: Յե-
թե նույնիսկ հեռքը գտնի Նեսուրան, ապա կը-

կարծի, թե գողերն արդեն հաջողությամբ յեա-
նն դարձել:

Համենայն դեպս, դա նրան կըմոլորեցնի ու
կըշփոթի:

Այդպես էլ արեցին:

Նրանք բոլորն էլ շատ անգամ էլին փորձել
յետուլետ գնալ և շատ ճարպիկ կերպով էլին ա-
նում այդ:

Ահա և բարձր խոտերի մեջ բսած յեղեգ-
ները:

Չանագան կողմերի վրա բաժանվեցին, վոր
միմյաց չխանգարեն: Ամեն մեկը մի մեծ կապ
կըհավաքի ու կըկապի իր վոտքին:

Չգուշության համար ամենայն դեպս դա յել
է հարկավոր. չե՞ վոր յեթե կապը վեր ցրցված լի-
նի, դժվար չե հափշտակիչի փախչելու ուղղու-
թյունը նկատել:

Իսկ այսպես թող ման գա, վազվզի:

Յակեղենեն հանում էր յեղեգը ու ականջ
դնում. չե՞ վոր նա բոլորի փոխարեն ուշադիր ու
զգուշ պետք է լիներ:

Նա արդեն մի կարգին կապ հավաքել էր,
վոր հանկարծ ծանր վոտնաձայն լսեց, կարծես
թե յեղեգների միջով ուրնգեղջուր լիներ անց-
նելիս:

Ձե, յերեխաներն այդպես անդգույշ շարժ-
վել չեցին կարող:

— Վտանգ—վարկենապես ըմբռնեց Յակե-
լենեն և կամաց, անհանգիստ շվացրեց:

Նրան պատասխանեցին նույնպիսի շրվիցով,
և ահա յերեխաների ամբողջ շղթան սկսեց փախ-
չել պայմանավորված ուղղութեամբ:

Վտանաճաշը շարունակ ավելի մոտ եր լըս-
վում, լսվում եր խռպոտ հայհոյանքները.—այդ
Նեսուրան եր, վոր շարութիւնից խեղդվում եր,
թե ինչպես չհաջողվեց աննկատելի մոտենալ:

Յակելենեն նետի նման եր սլանում, վոտ-
քից կապած յեղեգների կապը նրան չեր խան-
գարում—այդպես վազելուն պետք ե վարժվել.
բայց նա անհանգիստ շրվապանում եր ու ականջ
դնում, վախենալով, վոր ընկերներէից մեկն ու
մեկը Նեսուրայի թաթի տակն ընկնի:

Այ, նրանք դուրս յեկան յեղեգնուտից, վա-
ղելով անցան դաշտը, բլրակը և հասան աչն հո-
վիտը, ուր անհաջողութեան դեպքում, ըստ պաշ-
մանի՝ պետք ե հանդիպելին միմյանց:

Յակելենեն անհանգիստ հայացքով նայեց
շուրջը—այ մեկը, մյուսը, յերրորդը, հինգե-
րորդը.—ե, կարծես թե բոլորն ել հաջողութեամբ
տեղ են հասել և վոչ վոք իր յեղեգնի կապը դեն

չի գցել, վորը շատ մեծ անպատվութիւն կը հա-
մարվեր:

Բայց չե, փոքրիկ Գուդեն չկա:

Ե՛, ինչի՞ համար ել յեկավ նա:

Մտածելու ժամանակ չկա: Վտանգը դեռ
անցած չե:

Նեսուրան կարող ե իր վորդիներին ու շա-
նը ձաշն տալ, եւ ժամանակ վա՛յ նրանց:

Յակելենեն հրաման ավեց.

— Վերցրեք իմ կապը, գնացեք բանակ, իսկ
յես կը դնամ Գուդեյին փնտրելու: Խայտառակու-
թիւն կըլինի ծեր Նեսուրայի թաթում թողնել
նրան:

Վոչ վոք չի հակառակում. ավարը պետք ե
շտապով տանել. բայց դե առաջնորդը հո չի՞ կա-
րող իր ջոկատից մեկին ու մեկին թողնել:

Յակելենեն լավ գիտեր իր պարտականու-
թիւնը:

Բոլորն արագ ճանապարհ են ընկնում, իսկ
Յակելենեն բարձրանում ե բլրակը:

Այս—հենց եդպես ե վոր կա.—Գուդեն, ճա-
գարի նման ցատկում ե դաշտով:

Նեսուրան համոհելով ե նրան:

Գուդեն վերջին ճիգն ե թափում. այ, հիմա
ուր վոր ե, եդ չար ծեր շուն Նեսուրան կը բռնե
նրան:

Ո՛ր, են ժամանակ գուցե Գուգեն շուտ չի

լավանալ, գուցե իսկի չի լավանալ:

Յակելենեն չի մտածում, վայրենի աղաղակով արագ վազում է:

Նեսուրան շշմում է, մի րոպե քայլերը դանդաղեցնում է և գլուխը շուռ է տալիս:

Յակելենեն բարձրացնում է փայտը, նշան է բռնում և գցում է ուղիղ Նեսուրայի ծնկանը. սա ծիծաղաշարժ ձևով գլորվում է, կատաղությունից զոռզոռում է, ուզում է վեր կենալ, բայց ծնկներն է բռնում:

Գուգեն վախից խելքը կորցրած վազում է առանց չեռ նայելու ու չի լսում Յակելենեյի կանչերը:

Վերջինս դժվարությամբ հասնում է նրան, բռնում է վզիցը, ուսերիցը բարձրացնում է ու չեռ է վազում բլուրն ի վեր:

— Սպասիր, անիծված ալազակ. — ճշում է Նեսուրան, — սպասիր, տես քո ապուրը չես ինչպես կեփեմ:

Թեև դիտե, փոր Նեսուրայի սպառնալիքն անհիմն չէ, բայց Յակելենեյի սիրտը դողում է հպարտ ուրախությունից. — Թեև, գուցե չերեկոյան դուղումը խիստ պետք է պատժվի իր արարքների համար:

Իսկ այժմ... համենայն դեպս հաղթող է: Ու նա փոքրիկ Գուգեյին ձեռքից բաց չի թողնում — սա չել պինդ կպչում է նրան: Փառավոր ավարի նման նա տանում է Գուգեյին ու, չերբնա մոտենում է դաշտին, բոլոր տղաներն ու աղջիկներն հիացմունքի և ուրախության ճիչ են արձակում:

— Կեցցե քաջ առաջնորդ Յակելենեն:

III

Տ Ո Ն Ը

Մի անգամ, առավոտը վաղ, յերբ Յակեկենն գլուղի մյուս յերեսաների հետ անասուններին արոտ եր տանում, Մորելինի կրաավի մի քանի տղաներ հանդիպեցին նրանց։

Սրանք ուղեկցեցին մինչև արոտատեղը— առանց մի բառ ասելու։ Բայց նրանք մի աջնալի սի խորհրդավոր ու հանդիսավոր տեսք ունեցին վոր Յակեկենն իսկուհն հասկացավ, վոր հին մզոն հեռվից սրանք իզուր չեն յեկել։

Յերբ կովերը ցրվեցին արածելու մարգարդեանում, տղաները նստեցին մի բլրի վրա՝ հանդրատանալու։

Մորելինցիների գլխավորը հագաց ու հանդիսավոր կերպով ասաց.

— Մենք յեկել ենք հարցնելու, թե ձեր կրաավի յերեսաները չեն ցանկանա մի յերեկ մեզ մոտ գալ՝ խաղալու։

— Մեծ սիրով կրգանք, — քաղաքավարի, բայց հանգիստ պատասխանեց Յակեկենն, մի խիստ հայացքով դիտելով իր տղաներին։ Նա վախենում

էր— չլինի թե յերեսաները հրավերի համար շատ պարզ կերպով արտահայտելն իրենց ուրախությունն ու զրանով ստորացնելն իրենց։

— Բայց յերբ պետք է գանք մենք ձեզ մոտ, — հարցնում է Յակեկենն, հանգստանալով, վոր յերեսաները նստած են անշարժ, կարծես, իսկ չեն ել լսում այս խոսակցությունը։

— Յերեկոյան, կովերը կթելուց անմիջապես հետո, յեկեք։

— Կրգանք, մեծ ուրախությամբ, — կրկնում է Յակեկենն։

Հետո մի քանի մանրամասնությունների մասին պայմանավորվում են և Մորելինից յեկած տղաները գնում են։

Հենց վոր նրանք աչքից ծածկվեն, իրենց ուրախությանն ազատություն տալ կարելի չե։

Ճշում են, ծիծաղում են, գլուխկոնծի յեն առաջ, իրար առաջ են կարում։

Դե, ախար, շատ հաճախ չի պատահում այդպիսի հրավեր— ու են ել յերկու շաբաթ առաջուց. — կրնշանակի՝ դա իսկական մեծ տոն կրլինի։

Իսկ մորելինցիք շատ փառավոր կերպով հյուրասիրել գիտեն։

Մտածում ելին, թե ելի վոր կրաավից կրլինեն հրավիրվածներ։

Հրավիրել կարելի չե միայն բարեկամներին,

թե չե, չե՝ վոր բոլորը հիշում են, ինչպես լեր-
կու թշնամի ընթանիքների տղաներ հանգիպե-
ցին իրար, ինչպես բանը կռվով վերջացավ ու
շատերը գլուխները ջարդված, չորեքթաթ անե-
լով իրենց տները վերադարձան:

Ձե, Մոբելինում եգպիսի բան չի կարող
պատահել: Նրանք զիտեն ամեն բան առաջուց
մտածել ու դատել:

Հուզված կրտաչն են վերադառնում, բաց
աչք նորությունն աչնաեղ արգեն գիտեն:

Յերբ կրաալի աղջիկներն իրենց կժերը տա-
րել են գետից շուր վերցնելու ու հնաեղ գրու-
ցի լեն նստել, Մոբելինի աղջիկները լեկել, հը-
րավիրել են նրանց:

Թեև դեռ բավական չերկար ժամանակ կար,
բաց պատրաստությունն հենց աչք որվանից
սկսվեց:

Ե, դե, ենքան ել հեշտ չեր անհրաժեշտ
ներկերը, ուլունքներով դարդարված գոգնոցնե-
րը, թիկնոցները, անարանջաններն ու մյուս բա-
ները պատրաստելը:

Տոնին ամենաքիչը հարյուր հյուր կըհավաք-
վի: Վոչ վոք չի ուզում խաչտառակվել:

Իհարկե, հատուկ ջանք են թափում աղջիկ-
ները: Այս գործում տղաներն ստիպված են հպա-
սակվել և լսել նրանց կարգադրությունները:

Փոքրիկ չերկանքներ պատրաստեցին, ճիշտ
աչնպիսին, ինչպիսին սովորաբար հատիկ են ա-
ղում: Սպիտակ փափուկ քարը կտորներ են ա-
նում, աղում, բարակ փոշի լեն շինում, վորը ջը-

րով շաղախում են ու նրա-
նով լավ քսում մարմինն:

Աղջիկները սիրում են ներ-
կեր քսել իրենց: Այնպես
են ներկվում, վոր ուղակի
ճանաչել չի լինում: Վո-
մանք կարմիր ներկ են քը-
սում, վոմանք՝ սպիտակ:

Յակելենելին, իբրև ա-
ռաջնորդի, ներկեցին ըս-
պիտակ—վոտքերն ու գը-
լուխը:

Ապա ինչպիսի գարմա-
նալի գարդարանքներ ելին
կրում աղջիկները— ուլունք-
ներ, խոտից ու պղնձալա-
րից ապարանջաններ, վոր
անց են կացնում ծնգնե-

րին, մարմնի շուրջը, վզին, թևերին:

Իրենց թիկնոցներին նրանք կարմիր կավ են
քսում, իսկ փեշի ծայրերը շատ սիրուն դարդա-
րում են ուլուքով:

Վայրենի գազանների մորթիներին ահաբեկող
ճարպ են քսում ու տրորում, վոր բոլորովին
փափկում են ու քնքուշանում, իսկ վայրենի կա-
տուների պոչերը շատ գեղեցիկ են, չերբ փորել
վրա կախ են տալիս:

Բայց ամենահետաքրքիրն ու դժվարը—դա-
շին է: Դա արդեն վերջին որվա գործն էր:

Տղաներն ու աղջիկները համարյա բոլորն էլ
վախենում էին տաք մոխրից, ուստի և միայն
սրածալը ձող էլին գործածում, վորը սպիտա-
կավուն հետք էր թողնում—թեև այդ հետքը մի-
այն մի քանի ուր էր մնում:

Բայց մի քանի աղջիկներ վորոշում են իս-
կական դաշ անել:

Նրանք կովի աղբով իրենց ձեռքերի վրա
նախշեր են անում, հետո այդ նախշերի վրա
տաք մոխիր են դնում:

Դա ենքան էլ հեշտ տանելու բան չի, չերբ
տաքությունն այրում է մորթը և փոքրիկ, կլո-
րիկ այրվածքներ են առաջ գալիս: Բայց դրա
փոխարեն, չերբ այրվածքները լավանում են, նը-
րանց տեղ նկար է մնում, վոր չերբեք չի ջրնջ-
վում:

Աղջիկները հիացմունքից ճշում են և նա-
խանձում, չերբ տեսնում են այդ գեղեցիկ նախ-
շերը:

Յակելենեն ուրախ է, վոր իր կրապից իս-
կական դաշերով աղջիկներ կըլինեն:

Վերջապես հասնում է չերկար սպասած ուրը:

Առավոտից սկսած աղջիկները տերևներից
ու վայրի ծաղիկներից ծաղկեփնջեր ու սլակ-
ներ հյուսեցին:

Նրանք ենպես գեղեցկացան ու փառավոր
տեսք ստացան, վոր դժվար էր հասկանալ, թե
դրանք իրենց հարազատ ընկեր—աղջիկներն են,
վորոնց վրա սովորական ժամանակը տղաներն
ենքան էլ մեծ ուշադրություն չէին դարձնում:

Մայրը Յակելենեյին մի տեսակ ճարպ է քը-
սում, վորից նրա մորթը գեղեցկանում է ու
մաքրվում: Վոչ մի ճանգովածք, վոչ մի ուռուցք
չմնաց—մի բան, վոր շատ կար առաջնորդի մարմ-
նի վրա:

Ճարպը քսելիս, մայրը իր սովորության հա-
մաձայն խրատներ է տալիս:

— Գլխավորն են է, վոր չկովեք, թե չե-
կասեն կովարար կրապից են չեկել: Հետո շնե-
րի նման կերակուրի վրա չհարձակվեք: Ամբողջ
կրապը կըխալտառակեք, կասեն՝ «տեսեք, սրանք
սոված կրապից չեկած չերխեք են»: Դուք
պետք է ամբողջ ցեղի պատիվը հիշեք: Հա, մի
բան էլ, աղջիկների հետ հիմար կատակներ չա-
նեք: Ինչքան հոգս են քաշել նրանք թե իրենց,

Թե ձեզ համար: Իսկ տանտերերի հետ դուք պետք ե չափազանց քաղաքավարի լինեք:

Յակեղենեն հեզ լսում ե բոլոր առածները և գլխով անում — «դե, ի հարկե»:

Հիմա նա ենպիսի դրուժյան մեջ չի, վոր ուշադրությամբ լսի մոր դատողությունները:

Նա մի բան ե ուզում — շուտով պատրաստ լինել և շտապով ճանապարհ ընկնել:

Ինչ վերաբերում ե խրատներին, ապա, դե, մայրն ինքն ել գիտե, վոր դրանք բավական անողուտ բաներ են:

Միթե հասակավորների տոների ժամանակ ել եղպես չի լինում:

Դե, դա չեւ ինչ տոն կըլինի, վոր հնարավոր չլինի ըստ ամենաջնի ուրախանալ:

Մութը ընկնում ե, վերջապետը բոցավառում ե յերկինքը: Բոլոր խրճիթներից ձեռքերի ու վոտքերի վրա հենվելով դուրս են սողում զարդարված տղաներն ու աղջիկները և միասին, խմբված վազում են հովտի նեղ շավղով:

Կարիք չկա ստուգելու, թե արդյոք հավաքվել են բոլորը:

Չի կարող պատահել, վոր վորևե մեկը ուշացած լինի:

Արագ վազող ու չեւ ավելի արագ շաղակրատող ու ծիծաղող յերեսաների այդ բարակ թելը վոչ մի տեղ չեւ կտրվում:

Միայն ուղիղ Մորելինի կրաալի առջև բոլորն ել մի քիչ դանդաղեցնում են իրենց վազքը:

Յակեղենեն առաջ ե անցնում:

Նրանք կրաալի միջով գնում են առաջնորդի խրճիթի մոտ. բլուրների վրայից շտապում են ուրիշ կրաալների յերեսաներ:

Այո — փառավոր տոն կըլինի:

Առաջնորդը փողը ձեռքին նստած ե իր խրճիթի մոտ:

Յակեղենեն մոտենում ե, աջ ձեռքը բարձրացնում ե դեպի յերկինք և ասում ե. «Վախեա՛մ»:

Բոլոր տղաներն ու աղջիկները կրկնում են նույնը:

Առաջնորդը նայում ե նրանց և լուռ շարունակում ծխել իր ծխամորձը: Բայց համենաջն դեպս նա նկատեց նրանց վալը, դուցե նա վիտեց նաև նրանց գեղեցիկ զարդարանքները — դա ամենից գլխավորն ե:

Հետո մոտենում են առաջնորդի գլխավոր կնոջը և ձեռք են տալիս նրան, ապա բարևում են կրաալի մյուս տնատերերին:

Անվայել ե, վոր սկզբից հյուրերը խոսեն.

Նրանք նստում են ծալապատիկ և լսում են:

Մոտենում են ուրիշ կրաալի յերեսաներ: Թեև, նրանք նույնիսկ փետուրներ են ցցել ի-

ընեց վրա: Դա արդեն բոլորովին ազեղ բան է: Ուզում ելին ծիծաղել, մի սուր խոսքով խաթթել, բայց ստիպված ելին գսպել իրենց ու լռել: Ասենք չե՞ վոր նրանք առանց խոսքի, հալացքներով-ժպիտներով ել իրար հասկանում են:

Վերջապես առաջնորդը վերջացրեց իր ծրխելը, կանգնեց և ասաց.

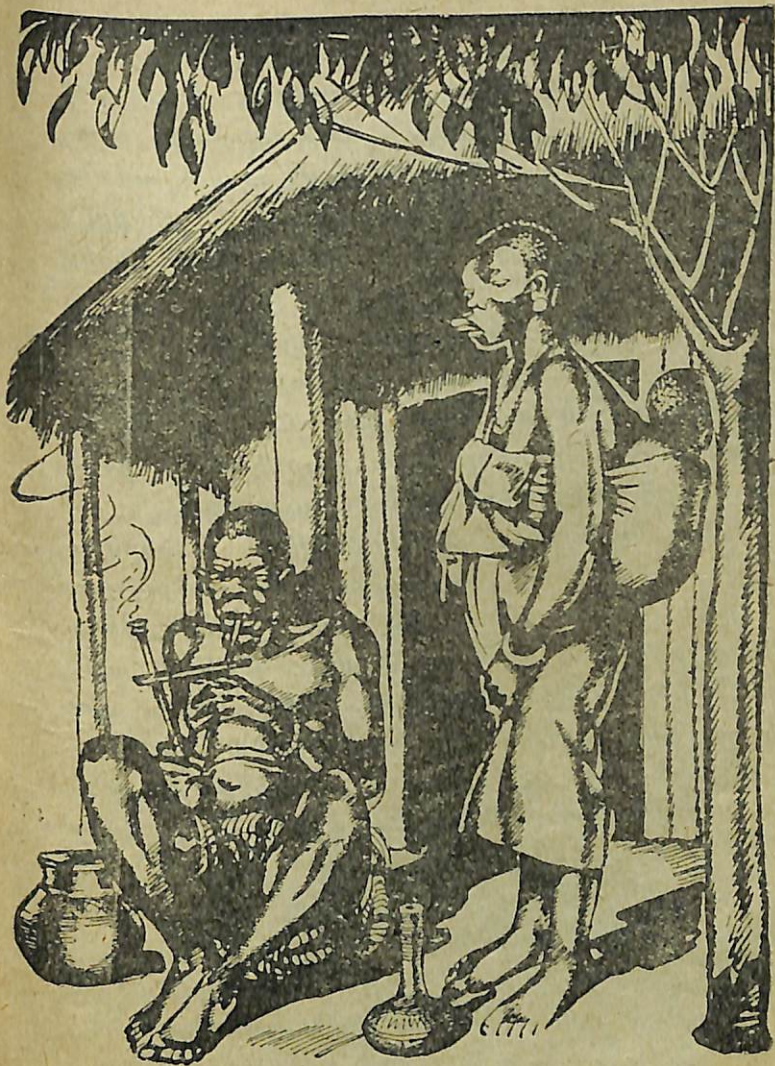
— Հյուրերին ցույց տվեք տոնակատարութիւնը հատկացրած խրճիթները: Այն, լավ կրիւնի, վոր շտապեք:

Հյուրերը չերկար խնդրելու տեղիք չեն տալիս և վազում են խրճիթները: Այն խրճիթում, ուր կրաալի աղջիկները պահում են իրենց ծածկոցները կախելով չերկու սյուներից կապած փուկից, հյուրերը վերցնում են իրենց թիկնոցները և կոկում են իրենց:

— Այ այստեղ—ասում է նրանց առաջնորդի կանանցից մեկը,—կարող եք քնել, չեք տոնից կրնոյնք:

Տոնից հոգնել: Յակեկենեն արհամարհանքով ուռերն է շարժում միայն, բայց քաղաքավարութեամբ շնորհակալութիւն է հայտնում:

Դա մի մեծ, կլոր խրճիթ է, հատակին կլրակ է վառած: Ծուխը փոփում է մթնապատ տանիքի տակ, լցնում է խրճիթը և չեղեզներէ խիտ ծածկի միջով դանդաղ դուրս է գնում:

Պատերը հյուսած են ձողերից և կալով սվաղած. կալով սվաղած է նաև հատակը. խըր-
ճըթի յետևի մասում յերևում են կավե աման-
ներ և դռնաքանդակներ: Սյունից մի փոքրիկ
հորթ և յերկու ուլիկ են կապած: Մոբելինցիք
հարուստ են:

Այստեղ կարելի չէ և՛ շատախոսել, և՛ ծիծա-
ղել: Հայտնվեց «կրապի արջառիկ»-ը: Դա ա-
ռաջնորդի գլխավոր կնոջ անդրանիկ վորդին է,
ուստի թեև ընդամենը հինգ տարեկան է, բայց
փառավոր գանդադուխամբ է քայլում:

Նա մոտենում է Յակեկենեյին և խորհրդա-
վոր տեսքով ասում է բարձրաձայն շշնջունով.

— Գլխես, միայն վոչ վոքի չասես, մենք
մկներ բռնեցինք և հենց ենպես, մորթով տա-
պակեցինք. մենք շատ թոչուններ ունենք. գի-
շերը, բլրի վրա մենք փետուրներով կուտենք
ընանց: Նրանց գլուխներն ել, պոչներն ել կե-
նում են: Ծառ համեղ են: Միայն վոչ վոքի
չպատմես: Սա մեծ գաղտնիք է:

Յակեկենեն շուրջած է գզում, վոր կրապի
արջառիկը իրեն է ընտրել՝ հետը խոսելու:

Բոլոր տղաներն ու աղջիկներն իրար առաջ
են կտրում հաստավոր յերեխին գրավելու հա-
մար:

Տոնից և ուտելուց առաջ բոլորի տրամա-

դրուլթյունը շատ լավ է. բոլորը փաղաքշում են
իրար, ուրախ են և աշխատում են թագցնել ի-
րենց անհամբերությունը ու շատ հաճախ հնա-
յել դեպի աջ կողմը, ուր խարուկի մոտ կա-
նայք ես կողմն—են կողմն են ընկնում և ընթրիք
են պատրաստում:

Վերջապես գալիս է այդ հանդիսավոր ժամը:

Կրապի առաջնորդը յերեք անգամ ծափ է
տալիս. «կրապի արջառիկ»-ն ել, հորը նմանեցր-
նելով, հուլիսիսի փառահեղ տեսքով կրկնում է
նույնը:

Տղաները, աղջիկներն ու փոքրիկները զը-
նում են ջուկ-ջուկ խրճիթներ, վոր նրանցից ա-
մենքի համար ջուկ է պատրաստված:

Սովորաբար յերեխաներին ու կանանց տղա-
մարդկանցից հետո մնացորդներն է ընկնում և
քիչ անգամ ամենալավ կտորները:

Բայց այսօր այդպես չէ: Այսօր նրանք—ա-
ռաջին հյուրերն են:

Շրջանաձև նստում են կավե հատակին: «Կրա-
պի արջառիկը» պատվավոր տեղ է բռնում: Նա
պետք է կավե ափսեների և խոտից հյուսած մա-
տուցարանների վրա դարսի միտը և մյուս հա-
մեղ բաները:

Այս ու աջ կողմն են նայում, քթով համեղ
բուրմունքն ազահուլթյամբ ներս են շնչում:

Ել ինչ չկա այստեղ, փոշխարի ու աչծի միս, պառավ հավեր, տապակած մորեխ, չեղիպտացորեն, մկներ, փոքրիկ թռչուններ—ամբողջապես փետուրներով տապակած, իսկ այդ բոլորի վրայից կարելի չե խմել մածոնեթան:

Մայրերի բոլոր խրատները, թե սաստիկ ազանությամբ չհարձակվեք կերակուրների վրա, մոռացվեցին:

Ճարպը հոսում ե մատների ու կզակի վրայով, կաթում ե կրծքին, հոսում ե փորի վրայով—փոսկրները ճարճատում են:

Ո՞վ կարող ե այդպես մաքուր կրծոտել: Բաց Յակեկենեն հանդիսավոր կերպով հանում ե հոր ընծայած դանակը:

Բոլորը զարմացած են, հուշիսկ մի բոպե ծամելն ու չփչփացնելը դադարեցրին:

Տասնյակ ձեռքեր մեկնեցին դեպի նա: Յակեկենեն ժպտում ե և գլուխը շարժում:

— Վնչ, վնչ, դուք հիանալի կերպով կարող եք ուտել ատամներով ու մատներով: Բացի դրայից, պետք ե դանակ բանեցնելն ել գիտենալ: Ամեն մարդ չի կարող:

Այնքան են ուտում, փոր պառկում են թիկունքի վրա, փորները մաժում են, ու նորից վրա ընկնում:

Բաց բոլորը չեն կարող ուտել, ստիպված են վերջ տալ: Փոքրերը դեմքներն ու մարմիններն են պետ են թաթախել կերակրի մեջ, փոր, կարծես, ամեն կողմից դաջած լինեն: Լավ ե, փոր չները չեն հորանջում և, փոքրիկներին լիզելով, մաքրում են:

Դե, հիմա կարելի չե խաղալ, պարել, վազվզել: Այսպես ուտելուց հետո չերկար ժամանակ ուժ կունենան:

ՏՈՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Ե

Տղաները թիկնոցներ կամ վերմակներ գրցելով վրաները, սկսում են վազել խրճիթի շուրջը և ճաքելով աղաղակում են.

— ՎճԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ, ՎճԼ-ՎՈՒԼ-ՎՈՒԼ-ՎճԼ...

Միանգամայն իսկական գայլերի նման:

Աղջիկների ու փոքրերի խրճիթում իրարանցում է: Նրանք թեև զիտեն, վոր դա խաղ է, բայց ելի սարսափելի չե. աղաները աչնպես լավ սովորել են նմանվել գայլերին:

Կրաալի արջառիկն իր փառապանծությունը մոռանալով, սկսում է թընդթնդալ, իսկ հետո գայլերից ել վատ է վռնում:

— Վա-խե-նում եմ, վա-խե-նում եմ:

Աղջիկները գրկում են նրան, ծիծաղում են, աշխատում են սիրտ տալ: Բայց գայլերն ավելի ու ավելի կատաղի չեն դառնում:

— ՎճԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ, ՎճԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ...

Այ, հիմա հենց ուր վոր է, ներս կրթափվեն խրճիթ:

— Դե, մի վախենար, — վեր է թռչում վերջապես մեծ աղջիկներից մեկը՝ Յասսիգինջան —

մի վախենար, փոքրիկ արջառիկ: Ես ըոպելիս մենք գայլերին կըքշենք: Մենք նրանց ախանջներն ու պոչները կըկտրենք:

Յասսիգինջան աղջիկների առաջնորդն է. ձարակությամբ և ուժով նա գուցե վոչ մի աղալից չեա չմա: Միայն համեստությունն է ստիպում աղջիկներին միշտ զիջող լինել, բայց այսօր չե՞ վոր տոն է:

Նրա աչքերը վառվում են ածուխի պես, կարմիր ներկով ներկած շրթունքների տակից փայլում են սպիտակ ատամները:

— Դե — հրամայում է նա, — չեթե նրանք գայլեր են, մենք վորսորդներ կըլինենք:

Առաջինն ինքը՝ Յասսիգինջան ոճի նման դուրս է սողում խրճիթից, նրան հետևում են մյուս աղջիկները:

Մութ գիշեր է. լուսինն ուշ դուրս կըգա:

Տղաներն իրենց թիկնոցների մեջ, խելագարների նման վազում են խրճիթի շուրջը:

— ՎճԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ, ՎճԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ-ՈՒԼ...

Իսկ աղջիկները ձախ ձեռքերին մի-մի ճիպոտ են բռնել: Յասսիգինջանի նշանի համաձայն, նրանք միանգամից վեր են թռչում և վայրենի աղաղակով հարձակվում գայլերի վրա:

Սրանք հարձակում չեն սպասում, շատերը խայտառակաբար փախչում են, մյուսները ծրնկների տակ վեր են ընկնում:

—Ե-ե-ե.—հանդիսավոր կերպով աղաղակում ե Յասսիգինջան: Նա իր ծնկներով սղմել է ամենաուժեղ գայլին, ձեռքերով պինդ բռնել նրա գլուխը:

Գայլը թալրտում ե, մռնչում ե, վոլոր-մոլոր ե գայլիս:

—Չե, չե, չես քո ականջներն ու պոչը կըկրտեմ,—աղաղակում ե Յասսիգինջան աջնպես կատաղի, վոր, կարծես, թե խեղապես խեղճ գայլի բանը բուրդ ե:

Բայց սա մի վերջին ճիգ ե թափում և դուրս ե սողում Յասսիգինջալի վտառների միջից. թիկնոցը մնում ե նրա ձեռքին և աղջկա առջև աղաղակյամբ վտառի չե կանգնում Յակելենեն:

Նա գազազած ե, սղմում ե բռունցքները, ծանր ե շնչում—մի բռպե տատանվում ե:

Յասսիգինջան ել լուռ ե. նա շփոթվել ե, համենայն դեպս առաջնորդն ե, կրաալի աղաների մեջ ամենից ուժեղն ու ճարպիկը:

Բայց չե, Յակելենեն չիփեց նրան, գետին չգցեց, նա զսպեց իրեն, միայն գայրացած առաց:

—Քեդ խորհուրդ չեյի տալ ուրիշ անգամ մեր խաղերին խառնվել:

—Ինչպես թե,—արհամարհանքով ժպտում ե Յասսիգինջան. արդեն գիտե, վոր աղան ել չի

խփի իրեն:—Մի քեզ բան, ինչո՞ւ, կարծեմ չես չեյի քո ծնկների տակ:

Յակելենեն և՛ կատաղում ե, և՛ զարմանում: Ի՞նչպես, ուրեմն աղջիկները միշտ վախկոտ լացյուկներ չեն:

Իսկ իր վզի ու կողքերի վրա դեռ շատ լավ զգում ե Յասսիգինջալի ձեռքերի ու ծնկների տեղը: Յակելենեյի ճարը կտրվեց: Նա աշխատում ե լալն բացած շար աչքերով մթուժյան մեջ դիտել Յասսիգինջալին, կարծես, թե ամեն ոք հարյուր հեռ չեր տեսել նրան:

Ես լի՛նչ ե պատահել սրան. գժվացնող կաթ հո չի՞ խմել:

Յասսիգինջան հանգիստ ժպտում ե և հեռանում:

Խաղը չափազանց աղմկալի չե դառնում: Մի քանի տեղ գայլերը հաղթել են վորսորդներին և կատաղի կերպով կրծոտում են նրանց:

«Կրաալի արջառիկը», վոր խրճիթում մենակ ե մնացել, շարունակում ե ճչալ:

Կանաչք անհանգիստ վազվզում են մթուժյան մեջ և իզուր տեղն աշխատում են կարգ պահպանել:

Գալիս ե կրաալի առաջնորդը. նա հենց նոր ե վերջացրել ուտելը և մատները լիզում ե: Նա նայում ե այս իրարանցումին, հեռո ծափ ե տալիս և միանգամից բոլորը լուռ եմ:

— Լուսինը դեռ դուրս չի լեկել, — ասում է առաջնորդը, — պարելու համար ուժ պետք է պահել, իսկ առաջժամ պետք է հանգստանալ խորճիթում:

Բոլորը հնազանդությամբ ամենամեծ խորճիթի անցքից ներս են մտնում, նստում պատերի տակ, վորսի ժամանակ իրենց տեղից չելած ապարանջանները, գոգնոցներն ու զարդերն են ուզողում, շտկում:

Յակելենեն նաչում է աղջիկներին: Մի՞թե սա նրանք ելին, վոր մի քիչ առաջ աջնպես հաժարձակ ու ուժեղ ելին, իսկ հիմի նստել են, ձեռքները ծնկներին դրել, չեն ել ծիծաղում, աչքերը վեր չեն բարձրացնում:

Ո՛հ, ինչ խորամանկներն են:

Յասսիգլինջան ել, նրանցից ամենախորամանկը, հիմա ինչպես է հանգիստ ու վախեցած նստել հենց դռան մոտ. ժպիտը չի շարժում նրա շրթունքները, աչքերը ծածկված են կոպերով, ապարանջանը չի զրնգում, ուսին խարանած ոճը չի վոլորվում:

Առաջնորդը ծխում է իր մորճը և հանկարծ աղաղակում է.

— Լուսինը:

Բոլորն իրար հրելով դուրս են սողում խորճիթից:

Առաջնորդը ճիշտ եր գուշակել:

Լուսնի պղնձե, դեղին, ժպտացող ուխտը դուրս է սահում բլրի լեռներից:

Լուսացավ, բաց վոչ ենպես, ինչպես ցերեկը, այլ մի ուրիշ տեսակ — խորհրդավոր:

Բոլորը սրսկվեցին, բոլորը գիտեն, վոր տոնի ամենալավ բոպեն՝ պարի ժամանակն է գալիս:

Առաջնորդը, այլև բոլոր հասակավոր տղամարդիկ ու կանայք, փոքրերի հետ նստում են բլրին, խոտի վրա:

Տղաները մի կողմն են շարք կանգնում, աղջիկները՝ մյուս: Ել վոչ կատակ կա, վոչ ծիծաղ, վոչ իրարանցում:

Լուսնի դեղին ճառագայթներն ուղիղ նրանց չերեսին են ընկնում, ապարանջաններն ու զարդերը փայլալուծ են:

Առաջնորդը բարձրացնում է իր ծխամորճը. — բոլորը ահանջ կտրած սառան տեղներում, ցած է թողնում — բոլորը միասին չերգում են մեղմ ու հազիվհազ շարժվում են դանդաղ. տղաների ու աղջիկների շարքերը մոտենում են միմյանց, հեռանում, նորից մոտենում:

Պարն արագանում է, բարձրացնում են աջ վոտքն ու ձախ ձեռքը, մարմինն առաջ են թեքում: Վոտքներն աղմուկով գետնին են դոփում:

Յերգն ավելի բարձր է հնչում, շարժումներն աշխուժանում են, պտտվում են ավելի արագ, շարքերն արգեն քանդվում են, ամեն մեկը յերգում է ու պարում իր համար:

Հանկարծ առաջնորդը բլրի վրայից ճշում է.— Սեվելիվելն:

Ու բոլորը պատասխանում են նրան.— Սեվելիվելն, սեվելիվելն, և արգեն վայրենի կատառաղությունը համակում է պարողներին:

Թռչում են, ցատկում են, դոփում են, ճշում են, կոտորվում են, ամենասարսափելի ծամածուլթյուններ են անում: Կարծես թե ամեն մեկն ուզում է իր աղաղակով ու թռիչքով հաղթահարի մյուսներին:

Խմբվում, մի կույտ են գառնում, ուր միայն վեր բարձրացրած ձողերն են յերևում, հետո փռվում են ամբողջ տափարակում:

Իսկ Յակեկենեն մեջ տեղն է: Նա պտտվում է հոլի նման, նրան թվում է, թե զետի՛նն է պտտվում և կատաղի կերպով պարում իր վտարների տակ, լուսինն է պարում ժպիտը զեմքին, բլրակն է պարում, իսկ ինքը վոչինչ չի տեսնում, վոչինչ չի լսում:

Նա զգում է, վոր իրեն են նայում, իրենով են հիանում, նա հարբածի պես է, կարծես, խաբար լինի:

Նրա ցատկումը ամեն անգամ ավելի բարձր է, ձայնն՝ ավելի զիլ—սեվեկիվեկէ:

Նա խեղդվում է, բայց կանգ չի առնիլ. վոչ, նա ավելի շուտ մեռած վեր կընկնի, քան թե պարը կիսատ կըթողնի:

Այ, նա Յասսիգինջայի առջևն է:

Նրանք իրար առջև պտտվում են մի վտառի վրա—բայց աղջիկը չի հասցնում, նա պետք է վտառն ավելի արագ փոխի, նա հաղթված կանգ է առնում, իսկ Յակելենեն խուսուտ, հանդիսավոր ձայնով աղաղակում է—սեվեկիվեկէ: Վոչ, պարելում վոչ վոք չի կարող համեմատվել նրա հետ—առաջնորդ Յակելենեյի հետ:

Բոլորը նեղ ուղակով շրջապատել են նրան, բոլորն ակամա նմանեցնում են նրա արագ շարժումներին, բոլորը հնազանդվում են նրա վայրենի աղաղակներին:

Ու հանկարծ—լռություն. բոլորը քարացան, բոլորը լռեցին:

Կրաավի առաջնորդը կանգնեց բլրակի վրա, նա ժպտում է, նա շնորհակալություն է հայտնում պարելու համար:

Նա մատով իր մոտ է կանչում Յակելենեյին, խփում է նրա մեջքին, ծիծաղում է, ձեռք է տալիս նրա վտառներին ու ձեռքերին, կարծես թե չի հավատում, վոր անվրաս են մնացել:

Նա խրախուսանքով չփշփացնում է իր հաստ շրթունքները, և բոլոր տղամարդիկ ու կանայք շարժում են գլուխները:

—Հայ դա, Յակելենե:

Ու յերբ նա խառնվում է հուզված շատախոսող տղաներին ու աղջիկներին, սրանք լեզվով արխակացնում են, շուտով են նրա թիկունքը և ամեն կերպ իրենց ուրախությունն ու հիացմունքն են արտահայտում:

Յակելենեն հպարտ է ու յերջանիկ:

Նա իրեն կատարյալ հերոս է զգում:

—Ով լավ է պարում, նա քաջությամբ է կռվում,—հիշում է իր հոր խոսքերը:

Նրա սիրտը պատրաստ է դուրս թռչել կրծքից—ուրախությունից ու աֆն գիտակցությունից, վոր ինքն ուժեղ է, ճարպիկ ու համարձակ:

Հանկարծ նա հիշում է Յասսիգինջային: Նա խնջալես համարձակվեց աչքալես հանդուգն կերպով հարձակվել իր վրա ու հետո աֆնալես արքայով համարհանքով ժպտալ: Բայց նա չեւ չի ուզում բարկանալ:

Բացի դրանից յերևի հիմա նա չեւ կըխոստովանի, վոր հաղթված է: Յակելենեն ուզում է, վոր նա խոստովանի այդ:

Յասսիգինջան կանգնած է մի կողմ, նրա

գործնոցի ուղունքը կտրվել ե ու նա աշխատում
է հավաքել:

Յակեղենեն մոտենում է նրան և հանդիսա-
վոր ժպտով նայում է նրան: Նա ուզում է նը-
քանից հիացմունքի խոսք լսել, կամ գոնե մի
հնազանդ հայացք: Հե՛ վոր նա պետք է խոստո-
վանի, վոր պարելիս ինքը հաղթեց:

Բայց նա զայրացած կծում է շրթունքը և
ծիծաղաբար ասում.

— Դե՛ լավ, մի խանգարիր: Գեղ ո՞վ է բանի
տեղ դնողը:

— Ա՛խ, եղպե՛ս:

Յակեղենեն մեծ ճիգ է գործ դնում, վոր
զսպում է իր զայրույթը և հանդիստ հեռանում:

Բայց նա դեռ հաշիվ կընստի նրա հետ, նա
վրեժ կառնի, նա կըծաղրի եղ ամբարտաւան
աղջկան:

Կրաալի առաջնորդը տղաներին կանչում է
իր մոտ:

— Հապա՛, կտրիչներ, — ասում է նա ժպտա-
լով, — վորովհետեւ դուք լավ պարեցիք, դրա հա-
մար ձեզ համար գառն եմ պատրաստել:

Կրաալի արձառիկն արդեն վաղուց եր այդ
մասին դուրս տվել, բայց տղաները զարմացած
ու հիացած դեմք են ընդունում, հարձակվում են
առաջնորդի ցույց տված ամանի վրա, հանում

հն քերթած, պատրաստած գառը և ձեռքերով
կտոր-կտոր են անում:

Հետո նրանք վազում են բլրակի դադաթը-
այնտեղ խարուկներին համար արդեն ցախ է
պատրաստած: Իրարանցումն սկսվում է:

Մոբիլինցի մի տղա, պառավ ու չար Բերսի-
տից չերկու կատու չե գողացել:

— Եզուց թող փնտրի՛ նա, մենք ել կող-
նենք փնտրելու, — ծիծաղում է նա:

Կատուներին, ի հարկե, կուտեն:

Կրակն ուրախ բոցավառվում է: Սրած ձողի
վրա անց են կացնում գառան սիրտը և ձողը
տնկում են գետնին: Ամենից առաջ, իբրեւ մեծ
առաջնորդի, Յակեղենեյի ձեռքերն են կապում
մեջքին, ու նա պետք է աշխատի կծել սրտի
կտորը այն միջոցին, չերբ փոքրիկ տղաները ճի-
պտաներով հարձակվում են վրան:

Ո՛ր, ինչ ամեղ է գառան սիրտը:

Հետո հերթը մյուս տղաներին է հասնում:

Ամենափոքրին վոշինչ չի մնում, բայց վոր-
պեսզի ծնողները չիմանան այդ բանը, նրանց չե-
րեսին արյուն են քսում:

Սա արդեն շատ հին սովորություն է, ուստի և
փոխանակ ասելու, թե «դու խաբում ես ինձ»,
հաճախ ասում են՝ «դու ինձ արյուն ես քսում»:

Գառան սիրտն ուտելուց հետո, չերեխանե-

ըը չետ են անում իրենց վզից կախած տոպրակները, վոր պահում են կոնատակներին:

Ել ի՞նչ ասես, վոր չկա այդ տոպրակներում, թոկի կտորներ, մկներ, կերակրի մնացորդներ, ապարանջաններ, սատկած թռչուններ, գնդասեղներ, մորթ կարելու ասեղներ, ուտելու արմատներ, հնդկական կանեփ, խխունջներ, մողեսներ — թվել չի լինիլ:

Ինչ վոր կարելի չե ուտել, բոլորը մի կուլտ են կազմում և խարուկի վրա խորովում: Խնձուկքն սկսվում ե:

Յերբ բոլորն ուտում են, գառան վոսկրները կրծում, տղաներն իրենց կրկին ուժեղ ու յեռանդոտ են զգում:

Ձանաղան կրաւրների տղաները միմյանց խեթ-խեթ են նայում:

Այժմ կովի ժամանակն ե:

Առանց ավելորդ խոսքերի, վորոշում են սկսել:

Վորպեսզի մթության մեջ խառնաշփոթութուն չառաջանա, մի խումբը սպիտակ ներկ ե բսում:

Յերեխաներին խստիվ արգելված ե գինՎորական պար պարել. — դա միայն իսկական գինՎորականների իրավունքն ե:

Բայց այժմ հասակավորները ցրվել են իրենց

խրճիթները, ու այդ արգելված պարը կարելի չե պարել ու գվարճանալ:

Նրանք դանդաղ ու հանդիսավոր կերպով չերգում են գինՎորական չերգը, ինչպես իսկական գինՎորներ. չե վոր կովում կարող ե պատալ — մեռնեն:

Յակելենեն իր կրաւրի գլուխն ե:

Բառերն սկսում են սպառնալի հնչել, վոտքերն ու ձեռքերը լարվում են: Տղաները ձեռքերը վեր են բարձրացնում, սպառնում են թշնամուն, չերգվում են քաջ լինել, շարժում են իրենց փայտերը, սկսում են ավելի արագ շարժվել և շարունակ մոտենում են թշնամուն:

Յերգը զիլ ու կատաղի չե հնչում:

Կրաւրների առաջնորդներն ամենից առաջ են կովի բռնվում և իրենց փայտերը խաչած և մոտեցնում են իրար:

Կռիֆն սկսվում ե:

Հաղթող կրհամարվեն նրանք, վորոնք կանգնած կրմնան բլրակի գագաթին:

Յերգն արդեն ընդհատվել եր: Լուռ, մթության մեջ, ատամները կրճտեցնելով, կովում են փայտերով, բռնում են հարվածները, վիրավորները զլխիվալը ներքե են թռչում և հետո կրկին վերե մագլցում, վորպեսզի հաղթողի վոտքն ամուր սղմեն և ներքե քարշ տան:

Յերբեմն միայն առաջնորդի խրախուսիչ ճիշդն ե հնչում.— ե՛յ, ե՛:

Այս խիստ կռիվը լերկար ե շարունակվում, բայց ուժերը հավասար են և վոչ վոք հաղթող չի հանդիսանում:

— Բավական ե անկարգություն անեք, գրնացեք խրճիթները.— լսվում ե կրաալի առաջնորդի քնաթաթախ ձայնը:

Կռվողները կամաց-կամաց հանգստանում են:

Յակեկենեն և մյուս խմբի առաջնորդը կանգնած են բլրակի վրա և ձեռք են տալիս իրար:

Վերավորներն աշխատում են իրենց վերքերին ու կապուտածներին կալ քսել, վորպեսզի կռվի վոչ մի հեռք չմնա:

Շշկված աքաղաղները կանչում են վախեցած, զարմացած ձայնով:

Սև լերկիները նեղ շերտով գունատվում ե արևելքում:

Աղջիկները նստած են խրճիթում՝ ծխացող կրակի մոտ. մի քանիսը ննջում են, մյուսները կալե տիկնիկներով խաղում են, վոմանք ել հիշում են տոնի մանրամասնությունները, պարծենում են պարով և, ծիծաղելով, պատմում են գայլերի դեմ գնացած վորսի մասին:

Միայն Յասսիգինջան լուռ ժպտում ե. նա վոչ վոքի մոտ չեր պարծեցել, վոր իր հաղթած գայլն ինքը՝ Յակեկենեն եր: Վոչ վոքի:

Աղջիկներն ափսոսում են, վոր իրենք տղաներ չեն և չկարողացան բլրի վրայի խնձուղին մասնակցել:

Յասսիգինջան ժպտում ե ու լուում:

Չե՞ վոր նա ամենից խորամանկն ե:

Առավոտյան անհաճո ցուրտը ստիպում ե կուչ գալ:

Գլուխներն իրենք իրենց ծովում են դեպի գետին:

Տղաների վոտքներն ու մեջքները ցավում են, թարմ կապտածները՝ ալրվում:

Տոնը վերջացավ:

Ս Պ Ի Տ Ա Կ Ն Ե Ր Ը

Հուսաբացին տնատերերը յերեխաներին զարթեցնում են վոչ ենքան քաղաքավարի ձե-
վով:

Բոլորը հոգնած են, բոլորը գրգռված:

Առավոտյան ողը ցուրտ է:

Պառավ Բերսիտան ախ ու վախով, ամբողջ
գլուղում փնտրում է կորած կատուններին:

Տուն են վերադառնում յերեկվա շավղով,
դանդաղ ու լուռ:

Միքանիսը կաղում են, մյուսների փորն է
ցավում: Գլուխները ծանրացած են:

Ուղիղ կրաւի մոտ պատահում են Նեսու-
րային: Նա վազում է և, յերեխաներին պատա-
հելով, ձեռքերը թափահարում:

— Վայ մեզ, վայ մեզ, սպիտակները յե-
կել են. — և վազում է ավելի հեռու:

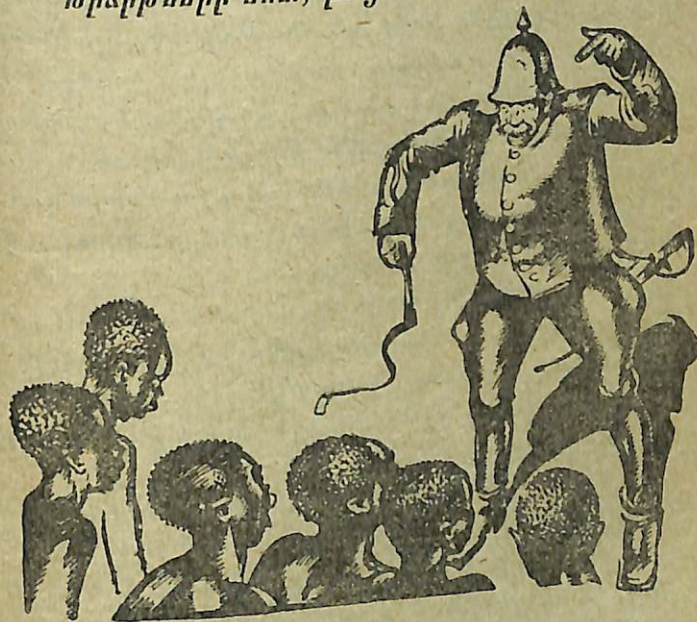
Վոչ ենքան յերկյուղ, վորքան հետաքրքրու-
թյունը համակում է տղաներին ու աղջիկնե-
րին:

Նրանք արագացնում են քայլերը և շուտով
վազ են տալիս:

— Սպիտակներ — շատերը դեռ ամենևին չե-
լին տեսել նրանց:

— Ի՜նչ են ուզում: Նրանք յերբեք կրաւ չե-
լին գալիս, այլ իրենց ճամբարում նստած միայն
սպառնալի հրամաններ ելին ուղարկում:

Խրճիթների մոտ, բացատում հավաքվել ելին

բոլոր տղամարդիկ:

Նրանք գլուխները կախ, լուռ կանգնած են,
իսկ նրանց թիկունքի յետևը խռպոտ, տարօրի-
նակ, յերբեք չլսված մի ձայն է հնչվում, չար
ու սպառնալի:

ես ել քեզ սպիտակներ:

Նա խրճթիցն ե գալիս:

Նա ամբողջովին պարուրված ե ինչ վոր կապույտ լաթերի մեջ:

Մակուղեն սուտ չեր ասում: Վոտներին ինչ վոր դեղին կաշի յե փաթաթած, գլխին սուր ծայրով մի տեսակ ծիծաղելի կողով կա. նրա մարմինը համարյա չի յերևում, այնպես վոր դժվար ե ասել, թե ինչ գույնի յե:

Նույնիսկ դեմքն ել համարյա հնարավոր չե տեսնել, վերևից կողովն ե, ցածից՝ խիտ, շեկ ու կովի պոչի նման մազերը:

Յակելենեն աչքերը հառած նայում ե և հանկարծ զգում ե, վոր շրթունքները ժպիտ են կազմում. ենքան ծիծաղելի յե, վոր ուժ չկա զսպելու. բայց չե՞ վոր չի կարելի՝ նա կարող ե բարկանալ:

Բայց նա չի նայում Յակելենեյին, նա նեղրերին հրելով, մեջտեղ ե անցնում:

Ու յերբ թիկունքները հեռանում են իրարից, Յակելենեն և բոլոր յերեխաները կարող են տեսնել, իրեն՝ կոմենդանտին:

Նա նստած ե փայտի կտորների վրա, վոտերը չռած. նրա դեմքին կառվի բեղերի նման սպիտակ բեղեր կան: Ձեռքին յերկար մաշակ:

Նա բարկանում ե. նա խոստում մոռնչում ե արձակում, նա սպառնում ե:

Նա աղավաղում ե նեղրական բառերը, բազմաթիվ սուր ու ճշացող հնչյուններ ավելացնելով, վորի վրա, հայտնի չե, թե ինչու, մեծերը չեն ուզում ծիծաղել:

Նա սոսկալի յե և զզվելի:

Դա—կոմենդանտն ե, վորի մասին այնքան սոսկալի պատմություններ են լսել մանկությունից:

— Շներ, — խրխռացնում, ե կոմենդատը. — յեա ձեզ ցույց կըտամ, յերեք տարվա ապառիկներ: Կարծում եյիք, թե ձեզ մոտ չեմ գալ, չներ: Յեա ձեզ պար կածեմ:

Նա վեր կացավ, շարժեց յերկար մտրակը, վորից սարսափահար բոլորն իրար գլխով դիպան. նստեց ու նորից՝ սկսեց սոսկալի կերպով մըռնչալ ինչ վոր սպառնալի խոսքեր. իսկ նրա յետև ելի բազմաթիվ սպիտակներ եյին կանգնած, ու նրանցից ամեն մեկի ուսից մի կարճ յերկաթե ձող կար կախած. յերևի դա հենց այն ձողն ե, վոր մի մղոնի վրա կարող ե վոչ միայն մարդ սպանել, այլ և նույնիսկ վագր:

Այսպես բավական յերկար շարունակվեց և վերջապես կոմենդանտն աղաղակելուց և մտրակը շարժելուց հոգնեց:

Նա վեր կացավ և հրամայեց, վոր իրեն ու բոլոր սպիտակներին կերակուր տան:

— Իսկ դուք, — վերջին անգամ մոնչաց նա,
— իսկ դուք, շներ, մինչև ճաշը վերջացնելը —
ամեն ինչ պատրաստեցեք: Թե չե...

Նա աշնպես խրխռացրեց, վոր առանց բա-
ռերի յեւ կարելի յեր հասկանալ, վոր, թե չե
ամենասոսկալին կը պատահի:

Կոմենդանտը չցանկացավ խրճիթ մտնել:
Խարույկ վառեցին ու սկսեցին ամենագեր վոչ-
խարները տապակել, իսկ սպիտակները փովեցին
խոտի վրա, ծխում եյին և բարձրաձայն ծիծա-
ղում:

Նրանցից մեկը վերցրեց իր ձողը, վեր
բարձրացրեց, ու հանկարծ կայծակ փայլատակեց
և վորտը թնդաց հովտում:

Աղջիկներն ու շատ տղաներ լաց յեղան ու
գետին ընկան:

Ինքը՝ Յակեւենեն հագիվ կարողացավ պահել
իրեն իր դողացող վտառերի վրա. — ասենք, նույն-
իսկ հասակավոր տղամարդիկ ու ծերունիները
սարսափահար չեղան:

Իսկ սպիտակները բարձրաձայն ծիծաղում
եյին և իրենց ձիերը թամբելով, փայլուն աման-
ներ ու շշեր եյին հանում:

Յակեւենեն ման եր գալիս հասակավորնե-
րի միջև ու լսում եր նրանց խոսակցութիւն-
ները:

Կարծես թե նրանք բոլորովին շղկվել եյին:

— Ապա ի՞նչ պիտի անենք, ապա ի՞նչ պի-
տի անենք, — շշնջում եյին նրանք շորացած շըր-
թունքներով:

Կրաալում ամենից ծերը՝ ծերունի Պանգա-
կուրան կամաց, բայց հաստատուն ձևով ասաց.

— Մենք չպետք ե համաձայնենք:

Բոլորն ալլալված նայեցին սպիտակներին,
բայց սրանք ուտելով եյին զբաղված:

— Մենք չպետք ե համաձայնենք, — կրկնեց
Պանգակուրան. — Յեթե առաջին անգամը մենք
տանք, նրանք ենքան կը գան, վոր մեզ եւ կու-
տեն: Յերբ չաղալը մոտենում ե դաշտին, նա
չի կշտանալ ու հեռանալ, մինչև վոր...

Պանգակուրան գլուխը շարժեց և ժատով
ցուլց տվեց:

Բոլորն եւ առանց բառերի հասկացան այն,
ինչ վոր նա նույնիսկ չհամարձակվեց ասել:

— Մինչև վոր չսպանեն նրան. — ինքն իրեն
շշնջաց Յակեւենեն այն բառերը, վոր բոլորը
հասկացան:

— Բացի դրանից, — շարունակեց Պանգակու-
րը, — մենք ի՞նչպես կարող ենք տալ չե՞ վոր մեր
պաշարն առանց այն եւ չի բավականանա մեզ
մինչև նոր հունձը: Ո՞վ կը կերակրի մեզ, յեթե
մենք նրան տանք բոլորը, — իսկ նրան վոչ մի
բան չի կշտացնի:

Սեվանոսք առաջնորդը 3

Նա լռեց, բայց բոլորը հանդատացան ու ուժ ստացան:

— Բացի դրանից, ախար, դեռ հայտնի չե, — խոսեց խորամանկ Յաբոդան, վոր սպիտակների մեջ շատ եր կացել. — հայտնի չե, թե նա իրավունք ունի՞ր պահանջելու մեզնից: Ախար, սպիտակներն ել բոլորը բարեկամ չեն միմյանց: Նրանք հաճախ վիճում ու կռվում են իրար դեմ: Գուցե մենք իսկի չպիտի լսենք դրան: Յես գիտեմ, վոր կրեզում մի ուրիշ կոմենդանտ կա, նա միայն ծիծաղում է սրա վրա և հաստ յեզն է ասում սրան: Ինքս եմ լսել:

Շշնջալով, յետ նայելով դեպի սպիտակները, գլուխներն իրար մոտեցրած, կռացած, բազմաթիվ զանազան դեպքեր եյին պատմում սպիտակների մասին, նրանց կոմենդանտների մասին, աշն մասին, թե ինչպես զաւեմաները*) և ֆրանկները**) լերեք տարի յե կռվում են միմյանց դեմ, և վոր ամենեին հայտնի չե, թե նրանցից ով կըհաղթի, վոր առանց նրանց ինչքան լավ եյին ապրում, աշխատում եյին, վոր սորդություն անում, վոչ վորի չեյին խանդարում, վոչ վորի ձեռք չեյին տալիս. վոր վոչինչ չունեն տալու և չի ել կարելի տալ:

*) Գերմանացիք:

**) Ֆրանսիացիք:

Ճիշտ է, ճիշտ է ասում ծերունի Պանգակուրան:

Իսկ սպիտակները նրանց վրա վոչ մի ուշադրություն չեյին դարձնում, ուտում եյին, խմում, շարունակ ավելի ու ավելի բարձր ու ուրախ եյին խոսում, և իսկապես ել, ենպես սոսկալի չեյին թվում:

Նրանք անվերջ ուտում եյին:

Թվում եր, թե նրանք յերբեք չեն կշտանա. կերան վոչխարները, կերան հավերը, դատարկեցին իրենց տուփերն ու շշերը:

Նրանք աղաղակում եյին, ձեռքները թափահարում. սկսեցին յերգել, ծիծաղել:

Փոքր յերեխաները շրջապատեցին նրանց. ճիշտ է, շատ չեյին մոտենում, բայց ուշադիր դիտում եյին:

Այ, ինչ բաներ են եղ սպիտակները:

Բայց հանկարծ հաստ կոմենդանտը վոտքի կանգնեց, վոտքի թռան և մնացածները:

Նա նրանց ինչ վոր հրամաններ տվեց:

Նրանք արագությամբ շղթա կազմեցին և սկսեցին բոլորին՝ տղամարդկանց, կանանց, յերեխաներին, քչել կրտալի մեջ տեղը:

Կոմենդանտը բեղերն ոլորեց, իր մտրակը տրխկացրեց ու հարցրեց.

— Հը, պատրանոս է:

Բոլորը լուռ եյին:

Կոմենդանտը հոնքերը վրա տվեց:

— Խլացել եք, շներ:

Այն ժամանակ Պանգակուրան, վոր բոլորի առջևն եր կանգնած, ցած, բայց հաստատուն ձայնով ասաց.

— Ձենք կարող:

— Այ բեզ բան, — վոռնաց կոմենդանտը:

— Ձեք կարող, իսկ յես կարող եմ: Դուք յերևի ինձ լավ չեք ճանաչում, — ու նա ձեռքով նշան արավ իր սպիտակ զինվորներին:

Սրանք ձողերը բարձրացրին և արդեն վոչ թե մեկ, այլ բոլոր վորոտ թնդաց բոլոր կողմերից:

Յակեկենեն ընկավ. նա կարծում եր թե մեռած ե, բայց լացի ու հառաչանքի ձայներ լսեց և գլուխը բարձրացրեց: Բոլորը — մեծ ու փոքր ընկած ելին գետնին և աշխատում եյին գլուխները թաղցնել:

Բայց բոլորը կենդանի յեյին, յերևի սպիտակները միայն վախեցնել ուզեցին. սակայն յեթե նրանք ուզենան, յեթե միայն աչդ հաստ կոմենդանտը նրանց նշան տա, ապա վոչ վոք կենդանի չի մնալ:

— Տեսա՞ք, ստոր կապիկներ, — վոռնում եր կոմենդանտը. — յես ձեզ բոլորիդ փոշի կարող եմ գարձնել: Դե...

Ու նա բացով խփեց ծեր Պանգակուրայի չլխին:

Բայց նա չոքած տեղից չբարձրացավ ու կրկնեց.

— Ձենք կարող, պարոն, չենք կարող:

Կոմենդանտը նորից նշան տվեց և չորս ըսպիտակներ թռան դեպի Պանգակուրան:

Յերկուսը բռնեցին նրա գլխիցն ու վոռքերիցը և իրենց մտրակներով սկսեցին հարվածել նրան:

Ամբոխն իրար անցավ. բոլորն ել ուզում ելին փախչել, վորպեսզի չտեսնեն, թե Պանգակուրայի մարմինը ինչպես ե կծկվում հարվածների տակ, չլսեն նրա ցավի հառաչանքները:

Բայց շուրջ կանգնած սպիտակները վոչ վոքի դուրս չեյին թողնում շրջանից, նրանք հարձակվում եյին վրանները, սպառնում եյին յերկաթե ձողերով:

Յակեկենեն կանգնել եր և զգում եր, վոր իր ամեն մի մատը, ամեն մի մկանը դողում ե, ե սա արդեն վոչ թե յերկյուղից եր, այլ՝ այբող անտանելի ատելությունից:

Նրան թվում եր, թե ել համբերել չի կարող, վոր հա՛հա՛ կըհարձակվի, յեղունգներն ու ատամները կըխրի այդ սպիտակների մարմնի մեջ: Ու նա չեր կարողանում աչքերը հեռացնել

մարականերից, վորոնք բարձրանում և շաշյունով
խրվում եյին Պանգակուրայի մարմնի մեջ:

Նա արդեն չէր աղաղակում, չէր աղաչում,
այլ միայն խռպոտ հառաչանքներ եր արձակում:

Սոսն ինչ մոռացած, բռունցքները սեղմած,
Յակեկենեն հանկարծ թռավ, բայց մեկն ուժեղ
ձեռքով բռնեց նրա վզից:

Նա զայրացած շուռ յեղավ—նրան բռնողը
Յասսիգինջան էր:

Նրա աչքերն ել եյին վառվում ատելու-
թյամբ. նա լիզում եր չորացած շրթունքները,
բայց նա ամուր բռնել եր Յակեկենեյի ուսից:

— Թող.— ուզում եր դուրս պրծնել նա:

— Ի՞նչ ես անում.— շշնջում եր Յասսիգին-
ջան,— նա քեզ ճանճի պես կըսպանի: Կանգնիր
տեղդ:

Պանգակուրան ել չէր հառաչում: Վերջապես
ս Վիտակներն ել հոգնեցին խփելուց:

Կոմենդանտը ծիծաղում եր:

— Սա միայն առաջին ծանոթության հա-
մար: Իսկ յեթե յես ձեզ մեր ճամբարը քշեմ,
դուք են ժամանակ կիմանաք, թե կոմենդանտ
Կուտուորը ինչ կարող ե անել ձեզ, դուք լավ
կըհասկանաք: Յես ձեզ վանդակի մեջ կըդնեմ և
կուղարկեմ Փարիզ, ենաեղ ձեզ վայրենի կեն-
դանիների նման ցույց կտան, մինչև վոր սատ-

կեք. վոչ վոր չի կարող փախչել իմ ձեռքից:
Նա քացով խփեց դեռ ելի անշարժ պառկած
Պանգակուրային:

— Հեռացրեք այս լեշը:

Մի քանի ձեռք մեկնվեցին դեպի անբաղդ
ձերունու մարմինը:

— Դե, իսկ դուք,— նորից խոսեց կոմեն-
դանտը,— իմացեք, հիմա մենք պետք ե ելի մի
տեղ դնանք, իսկ վաղը կըվերադառնանք. ամեն
բան պետք ե պատրաստ լինի— առանց դեռ ու
դենի, թե չե ձեր հոտած կրալից հեռք չի
մնալ: Իսկ այժմ, ասում են, թե դուք լավ պա-
րոզներ եք: Դե, մի պարեցեք, գրողը տա-
նի ձեզ:

Ու նա այնպիսի մի ձևով տրըխկացրեց իր
մտրակը, վոր ահամա ձեռքն ու վորքը շարժ-
վեցին: Յերգը հնչում եր մեկամաղձոտ, ինչպես
ցավագին մի վողը:

— Ավելի ուրախ,— աղաղակեց կոմենդանտը:

Յակեկենեն կանգնած եր անշարժ, բարկու-
թյունը խեղդում եր նրան. նա չէր կարողանում
աչքերը հեռացնել կոմենդանտի հաստ ու զգվելի
մարմնից:

Հավանականաբար, նա նկատեց այդ բոցա-
վառվող գազազած հայացքը:

— Իսկ եզ սատանի ճուտն ինչո՞ւ չի պա-

բում: Ինչպես յես տեսնում եմ, դուք բոլորդ՝
այստեղ համառ եք:

Նա կանգնած եր ուղիղ Յակեղենեյի դիմաց,
թվում եր, թե նա իր հայացքով ուզում եր ծա-
կել Յակեղենեյի գանգը և իմանալ նրա մտքերը:

Բայց Յակեղենեն կանգնած եր անշարժ:

— Այ, քեզ բան, ուրեմն դու չես ուզում
ինձ լսել:

Մտրակը շաչեց ու փաթաթվեց Յակեղենեյի
ծնոցներին, կարծես, սուր դանակով կտրեց:

Յակեղենեն տատանվեց և, ձեռքերով ծնկնե-
րը գրկած, ընկավ:

Կոմենդանտը կրկին բարձրացրեց իր սոս-
կայի մտրակը և հանկարծ Յասսիգինշան նրանց
մեջ տեղն ընկավ:

Նա ձեռքը բարձրացրեց հարվածը կասե-
ցնելու համար, հետո շարժեց ամբողջ մարմինը,
պտույտ յեկավ, պարեց:

Կոմենդանտն ակամա աչքերը նրան զցեց և
շուտով ել մոռացավ Յակեղենեյին:

Իսկ սա պառկած եր ու նայում եր, թե
ինչպես ե պարում Յասսիգինշան. ամօթն ու
զայրույթը խեղդում էին նրան, ծնկներն ար-
յունվիկ էին:

Ո՛հ, ինչպես ե պարում Յասսիգինշան:

Նա ցակտում եր բարձր, նա պտույտ եր
դալիս մի վոտքի վրա, նա յերգում եր:

Յակեղենեն գիտեր, վոր նա պարում եր
իրեն փրկելու համար: Իսկ յերբ նա վերջացրեց
պարը, կոմենդանտը ծիծաղեց և պինդ քաշեց
նրա ականջը:

— Շատ լավ ե պարում այս աղջիկը:

Յասսիգինշալի աչքերը լցվեցին արցունքով,
բայց նա ձչաց, չհեռացավ, միայն իր սպիտակ
ատամներով կծեց շրթունքը: Կոմենդանտն իր
զինվորներին հրամայեց պատրաստվել:

Արդեն ձին հեծած միջոցին, նա բռնեցրով
սպառնաց և աղաղակեց.

— Սպասեցեք ինձ:

Մայրը լալով վրա ընկավ Յակեղենեյին: Ծընկ-
ներն ալնպես ցավում էին, վոր չեր կարողա-
նում վոտքի կանգնել:

Մայրը կավ դրեց, տերևներով փաթաթեց և
փոքրի նման գրկեց ու տուն տարավ:

Ամբողջ կրաայն իրարանցման մեջ եր:

— Ապա ի՞նչ անենք, ապա ի՞նչ անենք. —
չշշում էին բոլորը յերկյուղած, դողդողացող
ձայնով:

Պանդակուրան ուշքի գալով, բարձրացրեց
գլուխը և թույլ, բայց հրամայողական ձայնով,
ասաց.

— Մենք պետք ե գնանք անտառ, հենց
այս գիշեր:

VI

Ա Ն Տ Ա Ռ Ո Ւ Մ

Գիշերվա ուղիղ կիսին ճանապարհ ընկան:

Կանայք լալիս ու ան եյին քաշում: Յավա-
րի յեր հայրենի խրճիթը թողնել, — բացի դրանից,
ամեն ինչ հետը վերցնել չեթ կարելի:

Հավերն եյին բռնում, վոչխարներն եյին կա-
պում, կովերն ու յեզներն եյին քշում, բարձում:

Յակեկենեյի վիրավոր ծնկները դեռ մրմը-
ռում եյին, թեև զգույշ, բայց նա արդեն կարո-
ղանում եր քայլել:

Պանգակուրայի համար ճյուղերից պատգա-
րակ հյուսեցին, դրեցին վրան ու տարան: Նա
զվարթ եր, ուրախ և բոլորին մխիթարում եր:

— Մի վախենաք, դատարկ կրաւում նը-
րանք յերկար չեն մնալ: Նրանք չեն սիրում ի-
րենք աշխատել: Մենք անտառում կըսպասենք ու
երվերադառնանք: Հետո, մենք միթե չենք կարող
հիանալի կերպով տեղավորվել անտառում: Այն-
տեղ մենք հիանալի խրճիթներ կըշինենք, իսկ
վորսը մեր ամբողջ կյանքում կըբավականանա:

Տղամարդիկ ու տղաները հեշտությամբ մը-
խիթարվում եյին: Անտառի կյանքը նրանց շատ

նոր ու հետաքրքրական բան եր խոստանում:

Միայն կանայք ցավակցաբար շարժում եյին
զուլենները: Բայց թե, դե, նրանք միշտ մի բա-
նից վախենում են ու վորևե բանից դժգոհ են:

Նրանց վրա ուշադրություն չպիտի դարձնել:
Յերբ անտառ հասան, Պանգակուրան հրա-

մայեց իր պատգարակը ցած դնել, բարձրացավ
և աղոթեց անտառի աստվածներին. — Դե, այժմ
նրանց իշխանության տակն եյին, իսկ նրանց
հետ շատ քաղաքավարի պետք ե լինել: Կե՛ս
անտառը — դաշտը չե, այնտեղ և ոճեր կան և
ընձառյուծներ, այնտեղ շատ հաջողություններ
կարելի չե հանդիպել, բայց հեշտությամբ ել
մարդ կարող ե վոչնչանալ:

Սկզբում նրանք գնում եյին մի շավղով,
բայց շուտով շավղոն սկսեց նեղանալ, բացի դը-
րանից Պանգակուրան իր ծրագիրն ուներ:

Նա բոլոր տղամարդկանց առաջ կանչեց և
հրամայեց ծառերը կտրտել և անտառի ամենա-
խիտ ծմակը ճանապարհ բանալ: Կանայք ու յե-
րեխաները յետի շարքն եյին կազմում: Յերբ
բոլոր անասուններն անցնում եյին, նրանք շա-
վղը լցնում եյին կտրտված ծառերով, ճյուղե-
րով, արմատահան արած թփերով, այնպես վոր
այդպիսով հետքը կորչում եր և նրանց հետապըն-
դելն անհնարին եր դառնում:

Դանդաղ եյին առաջ շարժվում. անտառով ճանապարհ գնալը հեշտ չէ:

Յակելենեն ձգտում էր յետ չմնալ աշխատելիս, թեև ստիպված էր քիչ կադալ:

— Ախար, քեզ համար դժար է աշխատել, սաաց Յասսիգինջան, վոր նրա կողքին էր:

— Չէ, յես արդեն ել ցավ չեմ զգում, — պատասխանեց Յակելենեն, և ելի մի անդամ զարմացած նայեց Յասսիգինջային. ենպես խորամանկ ու մեծամիտ աղջիկը ինչո՞ւ յե եսպես հոգատար ու բարի դարձել:

Չէ, յերբեք չի կարելի իմանալ, թե ես աղջիկներն ինչ են մտածում:

Այսպես առջևից ճանապարհ հարթելով և յետևից ծածկելով այդ ճանապարհը, յերկար ժամանակ գնում էյին: Քանի գնում, անտառը խտանում էր, տեղ-տեղ ուղղակի պատի նման էր, փշավոր բույսերը հյուսվել էյին իրար:

Ձահերը բոցավառվում էյին, կովերը բառաչում: Ճյուղերը ճարճատում էյին — դա վախեցած ու հետաքրքրվող կապիկներն էյին, վոր աղմուկով հեռանում էյին չտեսած հյուրերից:

Միայն արևը դուրս գալուց հետո, Պանգա-կուրան կանգ առնելու նշան տվեց:

Շրջապատի ծառերը կտրտելով, փոքրիկ բացատը մեծացրին: Ճամբար գցեցին, հյուրերից

ու տերևներից արագ-արագ հյուղեր շինեցին, խարույկներ ծխացրին, բայց ամենից գժվարը շուր գտնելն էր:

Պանգակուրան յերկար ժամանակ նայում էր մեկ արևին, մեկ ծառերին, մեկ ձեռքը գետնին էր քսում, ինչ վոր բան էր ասում, կարծես, աշխատում էր հիշել մի բան, կամ գուշակել:

Հետո նա ձեռքով ցույց տվեց մի կողմի վրա և ասաց.

— Շարունակ ուղիղ գնացեք, հինգ հարյուր քայլ չանցած, մի առվակ կա: Վորպեսզի ծմակում չմոլորվեք ամեն քսան քայլի վրա մեկը կանգնեցեք և միմյանց ձայն տվեք:

Ջուր գտնելը — դա յերեխաների գործն էր:

Յակելենեն հավաքեց բոլոր աղաներին, աղջիկներն ել կժերը վերցրին և ծմակի միջով ճանապարհ ընկան. — թփերը կոտրտում էյին, իսկ հաստ ծառերի կողքովն էյին անցնում:

Նրանք դեռ յերբեք այդպիսի անտառում չէյին յեղել:

Վտառները խրվում էյին փափուկ խտալմեջ. կանանչ, դեղին ու կարմիր թռչունները ծլվում էյին հյուղերի վրա, թփերի վրա գալթակեցնող պտուղներ էյին յերևում, բայց այդ պտուղներին համը տեսնելը սոսկալի բան էր — կարող էյին թունավոր լինել:

Յերեխաներն ուրախանում էին և զարմանում այդ բոլորի վրա:

Վոչ վոք չեր ուզում պահակ կանգնել և Յակեւինեն ստիպված եր հրամայել—իր իշխանությամբ:

Ծմակով անցնելն այնքան ել հեշտ չեր. նրանց մարմն վրա շատ քերծվածքներ ու հետքեր մնացին, բայց ով ուշադրութիւն կը դարձներ նման հասարակ բաների վրա:

Իսկապես, չորս հարյուր բայլ անցած, ծաքեռն սկսեցին նոսրանալ և, շուտով մի սիրուն հովիտ յերևաց, վոր ամբողջապես ծածկված եր դեղին ու սպիտակ ծաղիկներով, իսկ առվակը իր դեռ հեռվից լսվող յերգն եր յերգում: Ուրախ ու բարձրաձայն աղմուկով յերեխաները վազեցին դեպի առվակը:

Աղջիկները քաղում էին այդ չտեսնված ծաղիկներից, իսկ տղաներն շտապեցին լողանալ:

Նախ քան կժերը լցնելը, յերկար ժամանակ խմում էին պարզ ու սառնորակ ջուրը, հետո լողացան. առվակը բավանին լայն եր ու խոր, այնպես վոր վոչ միայն ծածկվել, այլ նույնիսկ կարելի յեր մի քիչ լող տալ: Ու ամեն ընդհանր կարելի դողալ, վոր կոկորդիլոս կերևա:

Յերեխաների մի մասն անցավ առվակի մյուս ափը, իսկ Յակեւինեն լողացավ, պառկեց,

ձեռքերը փռեց և տաքանում եր արևի տակ. աչքերը փակում եր և յերեկվա պատկերներն ալազությամբ անցնում էին նրա մտքովը. — սպիտակ կոմենդանտը, տոնը, պարերը, Յասսիգինտակ, Պանգակուրայի հառաչանքերը, մարակի շաշան, Պանգակուրայի հառաչանքերը, մարակի շաշան, շյունը և ծնկների ցավը: Յակեւինեն հոգնել եր, ջուրով, և առվակի յերգն ու փափուկ խոտը ջուրով, և առվակի յերգն ու փափուկ խոտը ախպես քաղցր նանիկ էին ասում նրան:

Յակեւինը քնեց:

Հանկարծ մի ծակող, սոսկալի ճիչ ստիպեց նրան վեր թռչել:

Կժերը թողած, տղաներն ու աղջիկները վազում էին դեպի բացատը. շատերն արդեն թագնվեցին անտառում:

Յակեւինեն միանգամից վոչինչ չկարողացավ հասկանալ ու նկատել:

Առվակի մյուս կողմը, թփերի յետեր սին եր տալիս փոկրիկ Գուդեյի ժարմինը, վորին մի անգամ Յագեւինեն ազատեց Նեսուրայի թաթերից:

Գուդեն պարկած եր մեջքի վրա. նրա վրա, կարծես, քնքշությամբ փաղաքշելով, մի չալ, վոր-մոլոր յեկող մեծ կառու յեր կռացել:

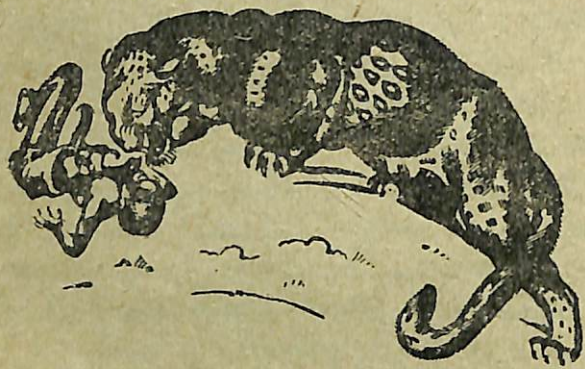
«Ընձառյուծ», — կայծակի պես անցավ Յակեւինայի մտքով:

Գուդեն չեր աղաղակում, չեր շարժվում, մի-

այն ձեռքերն ու վոտներն եր մի թեթև շարժում,
կարծես, թե աշխատում եր յետ մղել իրեն կա-
մաց դիպչող թաթերը:

Կարելի յեր կարծել, վոր ընծառյուծը պար-
զապես խաղում, զվարճանում ե փոքրիկ Գուղեյի
հետ:

Նա կամ իր բեղավոր դնչով, վոր Յակելե-

նեյին հանկարծ սպիտակ կոմենդանտին հիշեց-
րեց, սղմում եր նրան, կամ յետ եր կանգնում,
կարծես, թե ուզում եր բաց թողնել Գուղեյին.
բայց հենց վոր սա մի շարժում եր անում, թե-
թևությամբ դիպչում եր իր թաթով և նորից փը-
ռում եր մեջքի վրա:

Յերբեմն կամաց փնթփնթում եր, կարծես,
թե հանգստացնելով, իսկ նրա կանաչա-կարմիր
աչքերը հառած եյին Գուղեյի դեմքին, կախար-
դում եյին նրան և ստիպում լուել:

Յակելենեն հմայվածի նման նայում եր այս
սոսկալի տեսարանին և չեր կարողանում շարժ-
վել, ճշալ:

Ի միջի այլոց, նա գիտեր, վոր ճիշը, շարժու-
մը գործը կըփչացնի միայն. այն ժամանակ ըն-
ծառյուծն իսկույն վերջ կտա Գուղեյի կյանքին,
վորպեսզի մի վոստյունով հասնի յերկրորդին:

Յակելենեն կրկին անշշուկ պառկեց խոտի
վրա մի քանի րոպե, ու փորի վրա ընկած, հա-
ղիվ շարժելով խոտերը, շարունակում եր դի-
տել այդ ահուելի խաղը:

Ընծառյուծը կուշ եր գալիս, մեկնվում, նը-
րա բեխավոր դունչը, կարծես, ժպտում եր, և
այդ ժամանակ փայլատակին եյին տալիս նրա
դեղնավուն, սուր ժանիքները:

Բայց ահա Գուղեն վեր թռավ, ինչ վոր ճիշ
արձակեց, վոր վոշ հառաչանք եր և վոշ խեղդը-
ված աղաղակ:

Կընշանակի նա դեռ կենդանի յե:

Ընծառյուծը ծանր կերպով կրկին պառկեց-
րեց նրան իր թաթով, յերևի խիստ ճանգոնեց
Գուղեյին. սա յելի հառաջ շարժվեց և ընծառյու-
ծը չար ու արհամարհոտ ժպտաց, բուրդը մի բիշ
փշաքաղվեց, նա սկսեց բարկանալ:

Հետո նա սղմեց Գուղեյի մարմինը, կարծես,
խեղդում եր կամ փաղաքշում:

Առանց յետ նայելու, վախենալով վոր չի կարող զսպել ու կալաղակի, Յակելենեն ոձի նման, զգուշ հառաջ սողաց բարձր խոտի միջով:

Միայն անտառին հասնելուց հետո, նա վոտքի կանգնեց ու փախավ. արմատներին կոչելով գլխով եր, վոտքերը սաստիկ ցավեցնելով և թփերից ճանկուտվելով:

Պահակ կանգնած բոլոր տղաները փախել էին և Յակելենեն հեշտությամբ կարող էր մոլորվել:

Սոսկումը նրան ուշի էր տալիս և ստիպում էր մոռանալ ծնկների ցավը:

Յակելենեն փախչում էր, կարծես, դեկր կամ ընծառյուծներ եյին ընկել յետևիցը:

Նա չէր մտածում. արդյոք, ճիշտ ուղղությամբ է գնում,— ահանջ չէր դնում, գայթում էր, ընկնում, վեր կենում ու նորից վազում:

Վերջապես նա ուժասպառ յեղավ, նա քրտընքից թրջվել էր, ճանկընկածներից արյուն էր հոսում:

Յակելենեն հենվեց մի հաստ ծառի, շունչ քաշեց և նոր մտածեց. — ո՞ր է ճամբարը, ո՞ր է պահակ կանգնած տղաների շղթան, վո՞ր կողմը պիտի գնա ինքը, վոր գտնի նրանց:

Բայց շուրջը ծառեր եյին, թփեր, բարձր

խոտ,— մի նշան չէր կարելի տեսնել, վոչ մի ձայն չէր կարելի լսել. Ասերկյուղ առաջնորդ Յակելենեյի սիրտը վախ ընկավ:

Նա, փշավոր թփերի արանքով, նորից սկսեց վազել, վախենալով վորևէ ձայն հանել, վորպեսզի ընծառյուծը կամ մի այլ վայրենի գազան չլսի:

Փոքրիկ Գուգեն, վորին փաղաքշում էր ընծառյուծը, կանգնած էր նրա աչքերի առջև:

Բայց վազելով քանի ուշի ունեք, Յակելենեն ընկավ խոտի վրա:

Նա սկսեց մտածել. — հիմա ի՞նչ պետք է անի. Ամենից առաջ պետք է հանգստանալ:

Ճամբարը շատ հեռու չպետք է լինի— բայց ինչպե՞ս գտնի:

Մի բանի բույե պառկելով, Յակելենեն վորպեք բարձրանալ ամենաբարձր ծառի կատարը և նայել թե, չի՞ յերևում արդյոք խարույկների ծուխը: Ճյուղից ճյուղ բռնելով Յակելենեն առաջ գլխով թափաքում էր և արագորեն ընկնում թե՛ զուր էր նա գլուխն այս ու այն կողմը թե՛ քում. բացի անխնահ կիզիչ ու ժպտացող արևից, յերկնքից ու ծառերի անշարժ, սուր կատարներից, վոչինչ չէր յերևում:

Գուգեն ընծառյուծից վախեցած բոլորը հեռացել են. չէր լսվում վոչ կովերի բառաչը, վոչ աքաղաղների կանչը, միայն թռչուններն է-

յին անընդհատ ծլվում, ու կամ այս տեղ, կամ այնտեղ ճարճատյուն եր լսվում, վորից դողում եր Յակելենեն. չէ՞ վոր դա ընձառյուծի, սոսկալի մահվան քայլերը կարող են լինել:

Հուսահատությունն ու հոգնածությունը համակեց Յակելենեյին: Նա իջավ ծառից և գզում ե, վեր ել ուժ չունի վոչ վազելու, վոչ փնտրելու, վոչ վախենալու:

Նա փովեց խոտի վրա, և նույն վայրկենին արեւ դադարեց լույս տալ. թռչունները՝ յերդել.—նա քնեց:

Յակելենեն քնեց ծանր ու յերկար. վերջապես նա զգաց, վոր մեկը խփում ե նրան, բայց չկարողոցավ միանգամից արթնանալ:

Յովն ստիպեց նրան շարժվել, հառաչել և վերջապես աչքերը բաց արավ:

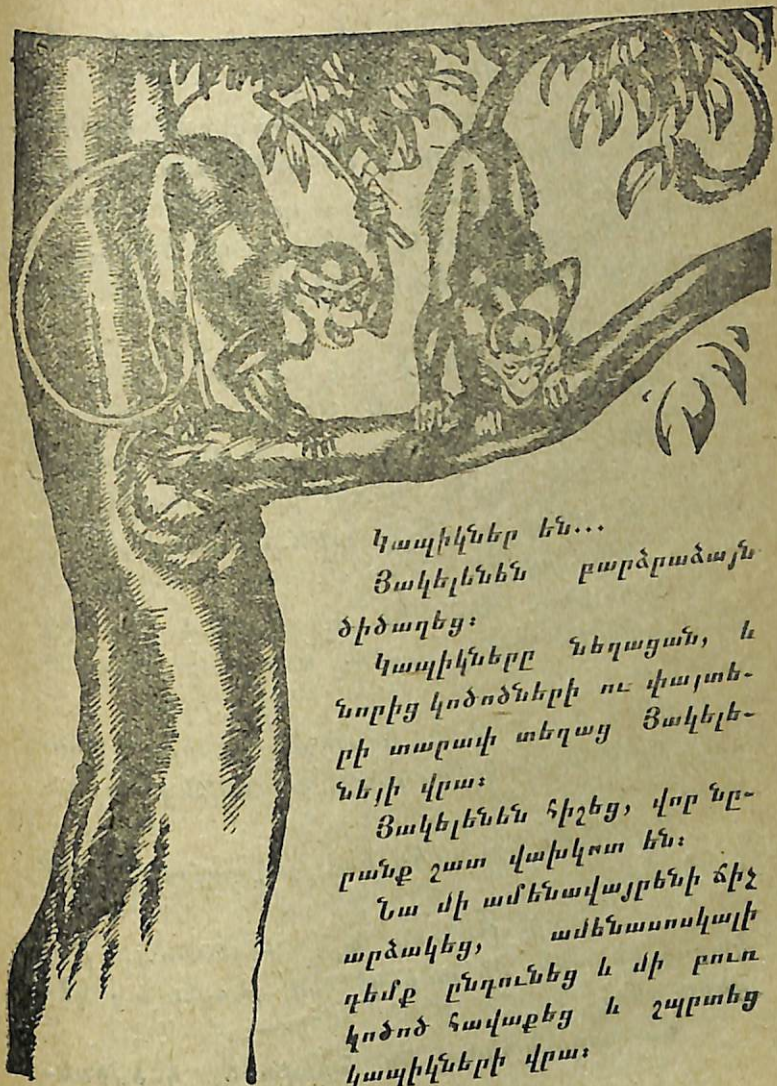
Սուր կոծոծների, փայտիկների, ճյուղերի մի ամբողջ տարափ թափվեց նրա վրա:

Յակելենեն ցատկեց:

Առաջին ըուպեյին նրան թվաց, թե սա յերեխաներն են խաղ սարքել նրա դիւխին:

Բայց չորս կողմը վոչ վոք չեր յերևում:

Նա աչքերը վեր բարձրացրեց և ծառի տերևների մեջ մազոտ ու կնճռոտած ունիներ տեսավ: Նրանք մի ըուպե իրենց հարձակումը դադարեցնելով, նայում եյին նրան հետաքրքրությամբ և չարությամբ:

կապիկներ են...
Յակելենեն բարձրաձայն ծիծաղեց:
կապիկները նեղացան, և նորից կոծոծները ու փայտերի տարափ տեղաց Յակելենյի վրա:

Յակելենեն հիշեց, վոր նրանք շատ վախկոտ են:

Նա մի ամենավայրենի ճիչ արձակեց, ամենասոսկալի դեմք ընդունեց և մի բուռ կոծոծ հավաքեց և շարտեց կապիկների վրա:

Բայց սրանք չվախեցան, այլ ճշացին նույն-
պես սուր ու զզվելի:

Դրանք ահագին կինամոնազույն կապիկ-
ներ եյին, վորոնց նմանը Յակելենեն դեռ յեր-
բեք չեր տեսել: Նրանք մի ամբողջ հոտ եյին:

Նրանք շրջապատել եյին բոլոր ծառերը և
յերևի վորոշել եյին Յակելենեյին կենդանի բաց
չթողնել:

Իսկ յեթե հանկարծ հարձակվեն նրա վրա
և իրենց կեռ ու ուժեղ թաթերով խեղդեն...

Յակելենեն խիտ թփերի մեջ թափ կացավ
և շարունակեց խփել նրանց. բայց կապիկներն
ավելի ու ավելի յեյին զայրանում և ավելի շեշ-
տակի յեյին խփում:

Յակելենեն հիանալի հասկանում եր, վոր
այս բանն իր համար կարող ե տխուր վախճան
ունենալ:

Յեթե նա փախչի, կապիկները սիրտ կառ-
նեն, կըհասնեն — կըշարդեն կամ կըխեղդեն նը-
րան:

Այ, յեթե նա աղեղ կամ շարտելու կացին
ունենար...

Բայց հենց թեկուզ այդ ժամանակ, ինչ
կարող եր անել մի ամբողջ հոտ թավամազ դե-
վերի դեմ:

Նա շարունակում եր հարվածել կոծոծնե-

րով կապիկներին, յերբեմն ճշալով գլխին կամ
կրծքին կպած շեշտակի հարվածից:

Ազատվելու մասին նա այլևս չեր մտածում.
դա անոգուտ եր:

Հանկարծ կապիկները, կարծես, ինչ վոր
հրամանի համաձայն դադարեցրին Յակելենեյին
խփելը:

Սկզբում սա չհավատաց. կարծեց, թե ինչ
վոր խորամանկություն ե:

Յակելենեն զգուշութամբ գլուխը դուրս
հանեց թփերի տակից:

Բոլոր կապիկները շուռ եյին յեկել դեպի
մի կողմ, նայում եյին, ականջ եյին դնում:

Մի բանից վախեցել եյին:

Միանգամից, կամաց ու վողբալի վոռո-
ցով, ծառից ծառ թռչելով, սլացան հենց Յա-
կելենեյի գլխի վրայով:

Նա կարողացավ միմիայն վոլոր-մոլոր յեկող
պոչներն ու յերկյուղից դողացող դնչները
տեսնել:

Յակելենեն դեռ ուշքի չեր յեկել, վոր ծա-
ռերն ու թփերը ճարճատեցին ամեն կողմից,
վոռոցով ու աղմուկով անտառը լցվեց:

Վայրի վարազը, ծանր լնդնգալով, վախե-
ցած խոխոցով, փախավ հենց Յակելենեյի
մոտով:

Այծամը թռավ, թռչունները յերամով վեր բարձրացան: Բոլորը սարսափահար գնում էին, բոլորը փախչում էին, Յակելենեյի վրա վոչ մի ուշադրութիւն չդարձնելով:

Շերտավոր իշառյուծը ցատկեց ու թագնւր-վեց ծառերի յետևը:

Անսահման յերկյուղ պատեց Յակելենեյին. յերկյուղն ել վարակի նման անցնում է մեկից մյուսին, նույնիսկ այն ժամանակ, յերբ չես մըտածում:

Յեւ ահա ամբողջ անտառում ճայթյուն ու ճարճատյուն լսվեց. սա արդեն վոչ թե կենդանի արարածների քայլեր էին, սա մոտենում էր ինչ վոր սոսկալի բան, վոր կորուստ ու մահ էր բերում:

Կարծես, հեռավոր ծառերի յետևից քուլաքուլա թուղպ եր բարձրանում, ու Յակելենեն հանկարծ ցածում ծխացող ու ընկնող կարմիր ծիլեր տեսավ. — կրակն էր:

Հրեղեն լեզուները բարձրանում էին խիտ խոտից և լիզում էին ծառերի արմատները: Կըրակ:

Կրակն արդեն բոլորովին մոտ էր. ծուխն արդեն պարուրել էր Յակելենեյին, վորը ընձառյուծի դեղնակարմիր աչքերից, կարծես, կախարդված, կանգնել էր:

Բայց կարծես մեկը սողոսկաց Յակելենեյի վոտքերի տակ ու զարթեցրեց նրան. — փախիր, փախիր:

Յակելենեն առանց յետ նայելու վազում էր, բայց զգում էր, վոր ծուխն ու կրակը հասնում են իրեն:

Կողքերից բոցն արդեն առաջն էր ընկնում, և ծուխը, խիտ ամպի նման պաշարում էր նրան: Յակելենեն կրունկներում այրող տաքութիւն զգաց և սառը քրտինքը պատեց մարմինը:

Միևնույն է, ազատվել չի կարելի. անտառը յերբեք վերջ չունի, կրակն այնպես արագ գալիս է յետևից: Յերբեմն կայծերը Յակելենեյի առաջն էին ընկնում:

Նա փակում էր աչքերը, հաստ ծառերի բընովն էր ընկնում և վազում:

Մի ինչ վոր մեծ կենդանի, քիչ քնաց վեր դցեր նրան: Նա յետ կընկեց. կնշանակի՝ առջևն ել մի ահուրի բան կա:

Բայց Յակելենեն ել չէր կարողանում մըտածել:

Կենդանին ընկավ ու ճանապարհը կտրեց: Յակելենեն թափով ընկավ նրա վրա:

Վերջացավ:

— Յակելենե, Յակելենե, — հանկարծ նա ծանոթ ձայներ լսեց, բայց չէր համարձակվում հավատալ:

— Յակելենեն, Յակելենեն:

Նրան շրջապատեցին, վեր բարձրացրին:
Յակելենեն դժվարությամբ բաց արավ աչքերը:

Նրան շրջապատեցին վորսորդները, հայրենի
կրապի բոլոր տղամարդիկը:

Դա Պանգակուրացի հրամանով — կրակով
վորսորդություն ելին սարքել:

— Հիանալի գազան դուրս քշեցինք ծառից,
— ծիծաղում ելին վորսորդները:

VII

Փ Ո Յ Ո Ր Ի Կ

Յակելենեն չկարողացավ միանգամից հավա-
տալ, վոր ինքն ազատված է և կրկին յուրային-
ների շրջանումն է:

Բայց չէ. այ, ծերունի Պանգակուրան նըս-
տած է կտրած ծառի վրա, ահա և հայրը: Ա-
սենք վոչ վոք մի առանձին ուշադրություն չեք
դարձնում նրա վրա:

Բոլորն զբաղված են, բոլորն ել ականջ ու
աչք են կտրվել:

Ահա հենց նոր ծառերից մաքրած նեղ ու
յերկար բացատն են վազում ամեն բոպե, կրա-
կի սոսկումից խելքները կորցրած զանազան գա-
զաններ:

Պետք է միայն վրա հասցնել նետահարել
նրանց և շարտելու կացիները զցել:

Մի քանիսին հաջողվում է դուրս պրծնել —
անցնել վորսորդների մոտով, բայց հեռու փախ-
չել չեն կարող, վորովհետև յետևում խոր փոսեր
են փորած և խորվով ծածկված:

Պետք է չմոռանալ կրակի մասին և հանգ-
ցլնել, յեթե նա արդեն բացատն է մտնում, թե

չե հետո՝ գուցե թե հեշտ չլինի վերջ տալ նրան:

Ագահությունից բոլորի աչքերը փայլատա-
կում են. սպանած և նուճիսկ բոլորովին չսպա-
նած կենդանիներին թուկ են գցում և քարշ տա-
լիս ճամբարի կողմը:

Յակելենեն մոռացած իր քիչ առաջ կրած
յերկյուղը, հիացմունքով դիտում է այս կրակով
վորսը: Նա միայն լսել եր դրա մասին—ինքը
դեռ յերբեք չէր տեսել:

Շուտով ինքն ել է մասնակցում ընդհանուր
աշխատանքին՝ պարան է քաշում, հող է ածում
կրակի վրա, վոր ծմակից ավելի ու ավելի յե
մոտենում:

Բայց վերջապես ծմակը դատարկվեց—գա-
զանները դուրս քշվեցին և կոտորվեցին կրակում:

Ծառերը սեացան, կրակը կարմիր գույնով
լուսափայլում է արդեն շատ մոտ. խեղդող ծու-
խըն ստիպում է փռշտալ ու թքել:

Պանգակուրան հրամայում է, վոր բոլորը
հանգցնելու գործին կենան:

Արագ փոսեր են փորում, վոր պետք է
կրակի առաջն առնի, կայծերը ճայթյունով թրո-
չում և ալրում են մարմինները. բայց վոչ վոք
դրա վրա ուշադրություն չի դարձնում—պետք
է աշխատել ու աշխատել, թե չե կրակը կըվո-

չընչացնի ամբողջ վորսը և հենց իրենց բանն ել
լավ չի լինիլ:

Կրակ վառելը հեշտ է, բայց միշտ ել հեշտ
չե հանգցնելը:

Յակելենեն լարում է բոլոր ուժերը. նա
լավ գիտե, թե ինչպես սոսկալի ու կործանա-
լար կարող է լինել կրակը:

Աշխատում ելին յերկար ու համառորեն,
Պանգակուրան կրակի դեմ անեծքներ եր
շնչում, բայց մեկ այնտեղ, մեկ այնտեղ, թփե-
րի մեջ բոցավառվում ելին վիշապի կրակե աչ-
քերի նման:

Բոլոր կանանց ու յերեխաներին ել կանչե-
ցին, փայտերով, ձեռքերով ծածկում ելին կրա-
կը, վոր, թշնամով ու մեղմելով, հանգչում եր և
նորից սողոսկում մի ուրիշ տեղից:

Վերջապես ել վոչ մի տեղ կրակ չէր յերե-
վում. միայն կծու ծուխն եր կսկծեցնում աչ-
քերը:

Յակելենեն բոլոր նորություններն իմա-
ցավ:

Փոքրիկ Գուդեն այնպես ել չվերադարձավ.
Վոչ վոք չհամարձակվեց ընծառյուծի դեմ գնալ:

Յերեխի դա ծեր «բասմատո»-ն եր, վորը
փրկանք վերցրեց նեղրերից, վոր սրանք ծմակը
—իր իշխանության սահմաններն են մտել:

Ճամբարը շարժվեց դեպի հովիտ, դեպի նոր տեղը, ուր առավակը լայնանում էր և կայան լինելու ամեն հարմարություն կար:

Մոտակայքում տեսել էյին անտառային նեղքերի, վորոնք չէին մոտենում, բայց հեռվից սպառնում էին իրենց մահակներով:

Յակեկենեյին ել մեռած էյին համարում:

Վերադարձան ճամբարը:

Կովերն անհանգիստ բառաչում էին, պառավները գլուխները պտրտում էին և շշնջում, թե սրա վերջը բարի չէ:

Խարույկները վառեցին և սկսեցին յեփել:

Յակեկենեյն հոգնածությունից և քաղցից կանգնել չէր կարողանում: Նա չէլ ազատվելու ուրախություն չէր գգում: Տղաները շրջապատել էին նրան և հարցեր էին տալիս. նրանք ուզում էին իմանալ ընծառյալի և խեղճ Գուգեյի մասին, կապիկների ու կրակի մասին:

Շատ աղջիկներ ել էին լսում և յերկուշից չէին կարողանում գսպել իրենց բացառականությունները:

Յասսիզինջան իր մորն ոգնում էր կերակուր յեփելու ու, կարծես, չէր ել նկատում Յակեկենեյի վերադարձը:

Նրան հնքան ել չէին հետաքրքրում այն

պատմությունները, թե ինչպես նա քիչ և մնացել մոլորվի ծմակում և «բասմատո»-ի ճանկն ընկնի:

Ենքան ել չէր հետաքրքրում:

Վերջապես կերակուրն յեփվեց: Տապակած մսի հոտը գրգռում է նրանց հոտոտելիքները:

Բոլորը վրա ընկան ուտելիքին:

Կենդանու մարմինը կացիններով կտրտում էին ու հետո ձեռքերով ու ատամներով պատառ պատառ անում: Բոլորն ազահուծյամբ շապում էին ամենագեղ կտորները վերցնել, թեև միտն ախքան շատ էր, վոր վոչ թե միայն մարդկանց, այլ և շների համար ել չեղևի շատ-շատ կըլիներ:

Այն միջոցին, յերբ բոլորը տարված էին ուտելով, հանկարծ մի շարագուշակ ու ծոր տվող վոռնոց լսվեց:

Երբ խլրշկոտացին ու հաջացին, բայց տղամարդիկ սկզբում վոչ մի ուշադրություն չեղարձարին:

Վոռնոցը կրկնվեց:

Պանդակուրան գլուխը բարձրացրեց և առանջ գրեց:

Առանջ գրին և տղամարդիկ, և կանայք, և յերեսաները. միայն ամենից փոքրերը շարունակում էին յուզոտ վոսկրների համար կովել:

— Սրանք վոչ գայլեր են, վոչ չախկալներ,

սրանք անտառային նեղրեր են, — ասաց Պանգա-
կուրան. — նրանք մսի հոտն առել են և յեկել:
Պետք է պատրաստ լինել:

Յակելենեն, ինչպես մյուս յերեսաները,
լսել էյին նեղրերի մասին, վորոնք ապրում է-
յին ծմակում, վորոնք ավելի շուտ կապիկների
ու բորենիների յեն նման, վորոնք նույնիսկ
մարդ են ուտում և մարդկային լեզուն չեն
հասկանում:

Վորովհետև համարյա արդեն բոլորը կուշտ
էյին ու վոռնոցը շարունակվում էր, ուստի կըռ-
վողները ճարպոտ ձեռքներն իրենց մագերով սըր-
բելով, վերցրին զենքերը, բայց Պանգակուրան
նշանակի կանգնեցրեց նրանց:

— Մենք պետք է աշխատենք սկզբում
հաշտությամբ վերջացնել գործը: Սյապես թե
այնպես, մենք նրանց յերկրումն ենք և նրանք
ամեն րոպե կարող են վիսացի մեզ:

Կովոդներն իրենց աղեղները պատրաստե-
ցին և ուղևորվեցին դեպի ծմակը՝ այն ուղղու-
թյամբ, վորտեղից լսվում էր վոռնոցը:

Տղաները ծածուկ հետևեցին նրանց — ու-
ղում էյին անտառային նեղրերին տեսնել:

Յերբ առվակն անցան, թփերի մեջ ինչ վոր
ստվերներ էյին նշմարվում:

Կովոդները կանգ առան: Պանգակուրան

ձեռքը դրեց բերնին և, ծոր տալով, ցավագին
վոռնաց: Ճիշտ այնպես, ինչպես քիչ առաջ վոռ-
նում էյին անտառային նեղրերը:

Ստվերները շարժվեցին թփերի մեջ և շու-
տով ի պատասխան լսվեց սուր վոռնոց:

Պանգակուրան ձեռքը բարձրացրած առաջ
գնաց, բայց հանկարծ տատանվեց ու ընկավ. կո-
ծոծների, սրած փայտերի մի անձրև թափվեց
թփերից:

Յակելենեն հիշեց կապիկներին:
Մի քանի կովոդներ էլ ընկան, մյուսներն
արագ քաշեցին աղեղները և նետներն արձակե-
ցին դեպի թփերը, ուր նշմարվում էյին ստվեր-
ները:

Թփերի մեջ չարացած ու կատաղի վոռնա-
ցին, կարծես, թե մի ինչ վոր ահուկի գազան
նետահար եր յեղել ու ցավից կատաղել:

Կովոդները շարունակ նետահարում էյին.
Թփերից էլ կոծոծներ ու սրած փայտեր չեյին
զցում:

Պանգակուրան վոռքի կանգնեց: Վոռքը թե-
թև ճանգռավել էր և արյուն եր գնում: Բայց
նա ձեռքը բարձրացրեց և կովոդներին արգելեց
կռվը շարունակել:

Թփերի մեջ պռոկած տղաները զայրանում
էյին. — նրանք կուղենային, վոր կռվը շարու-

հակվեր և անտառային նեղքերը հաղթվեցին:

Պանգակուրան ասաց.

— Յեթե չկարողանանք սրանց հետ հաշտվել, դա մեծ դժբաղդութիւն կըլինի մեզ համար. — նրանք կըհավաքեն բոլոր անտառային ցեղերին և վերջիվերջո մեզ բոլորիս կուտեն: Իսկ յեթե նրանց չգրգռենք, նրանք բարի յեն ու վախկոտ:

Նա նորից ձեռքը բերանին դրեց ու վռնաց: Իսկույն չպատասխանեցին:

Վերջապես թփերից մի բարձրահասակ նեղք դուրս յեկավ: Նա յերկու ձեռքն ել վեր բարձրացրեց, ի նշան այն բանի, վոր զինադադար ե կնքված:

Պանգակուրան մոտեցավ նրան և ձեռքը մեկնեց: Սա վախեցած, ծիծաղելի ծամածռութիւններով լետ թռավ և խոնարհ գլուխ տվեց: Բայց ելի նրանք սկսեցին խոսել ձեռքները մեկ այս, մեկ մյուս կողմի վրա թափ տալով:

Հետո Պանգակուրան հրամայեց ճամբարից բերել մնացած միսը:

Կովոդները փնթփնթացին, բայց հնազանդվեցին: Միսը դրեցին թփերի մոտ:

Անտառի նեղքերից վոչ վոք դուրս չեկավ թփերից, մինչև վոր Պանգակուրան ու կովոդները չհեռացան:

Միայն բարձր խոտերի մեջ պահված տը-

ղաները տեսան, թե ինչպես ծռովելով դուրս ելին թռչում բարձրահասակ սովերները և, փրնթփրնթալով, իրար դեմ կովելով, հափշտակում ելին մսի կտորներն ու փախչում:

Յերեկոյան դեմ, հենց ճամբարի մոտ մի մեծ քի ոձ կծեց կովոդներէց մեկին. — յերիտասարդ, ուժեղ Պուտեաին: Նա թավալվում եր գեանին, լսեղդվում եր իր բերնի փրփուրով, աղաղակում եր և շուտով մեռավ:

Կովերը չեցին հանգստանում և այլայլված բառաչում ելին. — ուղում ելին ծմակը փախչել:

Վոչ միայն պառավները, այլև կովոդներն անհանգստութեամբ նայում ելին ամեն կողմ:

Վոչ, ծմակում միայն վայրենի գազաններն ու անտառի նեղքերը կարող են ապրել:

Ասենք, յերեբեխաների հոգը չեր: Նրանք հսկա ճյուղերից ճլորթի յեցին կապել և այնպիսի աղմուկով ու ուրախ ելին ճոճում, վոր Պանգակուրան ճչաց նրանց վրա և մի ածխակույտ շէպըրտեց նրանց կողմը: Յերեխաներն աղմուկով փախան:

— Անիծվեն սպիտակները, — փրնթփնթում եր հայրը. — նրանք դուրս բռնեցին մեզ մեր կրակից, մեր դաշտերից ու խրճիթներից, ուր ապրում ելինք հանգիստ ու խաղաղ — վոչ վոքի վէնսս չեցինք տալիս: Այս ծմակում մենք բոլորս կըկոտորվենք:

Յակելենեն յերեք չեր տեսել, վոր հայրն այդպես նեղացած լինի. մոր մասին՝ ել ասելու բան չկա, նա նույնիսկ ել խոսք չեր գտնում, միայն բռունցքով աչքերն եր տրորում:

— Սնիծված սպիտակներ, — կրկնում եր հայրը զայրացած:

Բոլորը տանջված եյին, ուստի և, չնայելով իրարանցմանն ու վախին, քնեցին: Վոչ վոք չհամաձայնեց պահակ կանգնել:

Ինքը՝ Պանգակուրան, յերկար ժամանակ վառ եր պահում խարույկը, շարունակ ցախ ավելացնելով, բայց հոգնածությունը վերջապես նրան ել հաղթեց. նա քնեց, գլուխը տաք մոխրի վրա թեքելով:

Բոլորը զարթնեցին, յերբ դեռ մութն եր: Կարծես թե հազարավոր դևեր վռնում ու պտըտվում եյին նրանց շուրջը:

Այդ կատաղի քամին եր պոկում ու կոտորտում ծմակը, ծռում ծառերը մինչ գետին, գոռում սպառնալին:

Նեղրերը մթնում իրար խառնվեցին, չեյին իմանում ինչ անեն, ուր փախչեն: Կանայք լաց ու կոծ եյին անում:

— Կորանք, կորանք, ես ուր բերեցիր մեզ, Պանգակուրա:

Կովերը վայրենի ցավագին բառաչով վազում եյին և իրարանցումը մեծացնում:

Փոթորիկն սկսվեց, անտառի ահալի փոթորիկը:

Վոչինչ չեր կարելի հասկանալ:

Բոլորն աղաղակելով ու անիծելով փախչում եյին ու իրար կպչում: Վոչ վոք չեր ուզում Պանգակուրայի կարգադրությունները լսել. նրա թույլ ձայնն ել քամին տանում եր և խլացնում, չեր լսվում կոտորովող ճյուղերի ճարձատյունից:

— Հիմար ծերունի, քո խելքը վաղուց եյառ տվել, — աղաղակում եյին և անգոր չարու-թյամբ բռունցքով սպառնում ծեր Պանգակությամբ բռունցքով սպառնում ծեր Պանգակությունը: — Դու մեզ ծմակը բերեցիր, ուր բոլորս կը կոտորվենք: Ավելի լավ եր հպատակվեյինք սպիտակներին ու ապրեյինք մեր կրապում. ախր, ուրիշ շատ նեղրեր ել կան սպիտակների իշխանութւան տակ:

Ուրիշ շատ հիմար ու չարացած խոսքեր ել եյին ասում:

Վոչ միայն կանայք, այլև տղամարդիկ զբուխները կորցրել եյին. Իսկ Յակելենեն կատալությունից դողում եր ամբողջովին. — սպիտակներին հպատակվել: Վոչ, վոչ — միայն թե վոչ եյին հպատակվել: Վոչ, վոչ — միայն թե վոչ եյին վազրերը, կրակը, փոթորիկն ավելի լավ եյառ. վազրերը, կրակը, փոթորիկն ավելի լավ եյառ սպիտակ կոմենդանտը:

Փոթորիկը չեր հանգստանում. նա մոնչում եր ծմակում, կարծես, ինչ վոր դիվական խաղ

եր սարքեր: Կովերն ու ալծերը ցրվեցին, փախան, հնար չկար նրանց բռնելու, հավերն ել թփերի տակը մտան:

Բայց սպասելու ու անասունները հավաքելու ժամանակ չկար—պետք է իրենք իրենց ազատեյին:

Արդեն լսվում էր, թե ինչպես ծավալում խուլ թնդյունով ընկնում էյին ծառերը. նրանք կարող էյին ճխլել բոլորին, և բացի դրանից արդեն խելագար, վայրենի յերկյուղը տիրել էր բոլորին:

Մեկն աղաղակեց.

— Պետք է առվակի մոտով փախչել, այնտեղ ծառերը շատ չեն մեծ:

Բոլորն սկսեցին փախչել, փոքրերին վտանատակ տալով:

Յակեղենեն ել եր փախչում: Հենց առվակի մոտ նրա վտառովը մի մարմին ընկավ: Մեկը գետնին կպած, լաց եր լինում:

— Վեր կաց,—ճչաց Յակեղենեն և ուժով բարձրացրեց ուսից.—վեր կաց:

Նա համարյա զոռով բարձրացրեց ընկածին:

— Յես սարսափում եմ, ո՛հ, ինչ սարսափելի յե,—թոթովեց նա:

Տասը բայլի վրա կապույտ կայծակը փայլատակեց և մի վայրկյան լուսավորեց դեմքը:

Դա Յասսիգինջան էր: Աչքերից արցունք եր թափվում, յերկյուղից շրթունքները ծովել էյին: — Փախչենք.—աղաղակեց քամու պես Յակեղենեն, ու ամուր բռնելով աղջկա ձեռքը, համարյա քարշ տվեց իր հետ:

Նա իրեն այնպես ուժեղ և քաջ եր զգում, թեև նրա սիրտըն ել արագ—շատ արագ եր խփում:

Նա սիրտ եր տալիս Յասսիգինջային, նա ամուր սըղմում եր նրա ձեռքը, իսկ աղջիկը յետ չեր մնում, կպչում եր նրան, պաշտպանություն և ոգնություն եր փնտրում:

Իսկապես առվակի ափով մեծ ծառեր չկային, այլ միայն թփեր և ավելի հարմար եր վաղել: Յակեղենեն չեր թողնում Յասսիգինջայի ձեռքը, ու յերբ սա թուլանում եր, փոքրացնում եր քայլերը, վոր շունչ առնի, ու խրախուսում եր:

Նեգրերն այսպես յերկար ժամանակ վազում էյին: Ծմակն ամեն կողմից աղմկում ու մռնչում եր: Ծառերը ճալթյունով ու դողողով փշրվում էյին: Կայծակը շանթում եր, վորոտը թնդում, կարծես, սպիտակների ձեռքի ձողերից հազարավորներ էյին վորոտում:

Կարծես այդ վազքին վերջ չկար:

Յակելենեն զգում էր, վոր շնչասպառ է լինում, բայց նա պետք է դեռ Յասսիգին շային ել քարշ տար իր հետ:

— Դճշտ, դճշտ, — աղաղակեց հանկարծ մեկը, վոր ամենից տուժ էր վազում: Մեկը մյուսին եր ասում այս քաղցը խոսքը, վորին դժվար էր հավատալ:

— Դճշտ, դճշտ:

Իսկապես ծմակը նոսրանում էր, թփերն անհետանում, բլրակի վրա, իրար ձեռքից բռնած, գժվածի պես պար ելին բռնել կովոդները՝ կանայք, յերեխաները — բոլորը, բոլորը:

— Դճշտ, դճշտ:

ՍՊԻՏԱԿՆԵՐԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿ

Այդ ուրախությունը յերկարատե չէր:

Ճիշտ է, անիծված ծմակը — այնտեղ յեղող ընձառյուծը, անասուի նեղրերը, կրակը, փոթորիկը — մնացին այնտեղ, բայց այնտեղ մնացին նաև իրենց բոլոր անասուններն ու բալական շատ մարդիկ:

Ի՞նչ անեն, վերադարձան: Յե՛տ գնան փրկություն... վոչ, վոչ, վոչ վոք չի համարձակվի:

Միայն յերեխաներին դեռ զվարճացնում էր դաշտը, սիրելի, հարազատ դաշտը: Ճանապարհին մեկի տնկարանից շաքարյեղեգն են քաղում: Ի՞նչ քաղցր է, ի՞նչ հյութալի...

Յերկար թափառում ելին դաշտերում: Վերջապես ծանոթ տեղ ընկան և շուտով բլրի գագաթից տեսան իրենց հայրենի կրաալը:

Յակելենեն, նրա յետևից բոլոր տղաներն ու աղջիկները հոգնածությունը մոռացան և իրար առաջ կտրելով, վազեցին դեպի լրճի թները:

Թափով վազեցին դյուղի մեջ և հանկարծ քարացած կանգ առան: Խրճիթների մոտ ուղիտակների ձիաներն արածում ելին. — Անիծվածներ, կընշանակե, նրանք չեն գնացել:

Յերեխաները մի վայրկյան մտածմունքի մեջ կանգ առան, շուռ յեկան, ուզում էին փախչել, բայց ուշ եր:

Ամեն կողմից արդեն լսվում էին սպիտակների ձայները: Նրանք դուրս սողացին խրճիթներից, թռան ձիերին և քշեցին դեպի բլուրը, վորտեղից իջնում էին նեգրերը:

Ահա և հաստափոր կոմենդանտը. բարկությունից կարմրած, նա մոնչում եր, տրըխկացրնում է մտրակը, կրճտեցնում է ատամները— նա ընձառյուծ «բասմատու»-ից ավելի սարսափելի ու զգվելի յե:

Ու արդեն բոլոր նեգրերը, աղամարդիկ ու կանայք, յերեխաները, բոլորը կանգնած են կրապի հրապարակում, սպիտակ զինվորներով շրջապատված—կամենդանտի առջև:

Սա կկոցում է աչքերը, լուռ է, բեղերը սրում ու հանգիստ համարյա՝ քնքույշ ձայնով ասում.

— Ձբոսնեցիք: Ե, ինչ կա վոր, շատ ուրախ եմ կրկին ձեզ տեսնելու համար: Ո՛ր, միայն այժմ ել շուտ չենք բաժանվիլ իրարից: Յես ձեր արյունը կըքամեմ մինչև վերջին կաթելը: Դուք գոհ կըմնաք: Իսկ դու, ծեր շուն:

Նա մոտենում է Պանգակուրային, յերկար նայում է նրան ու, Յակելենեյին թվում է, վոր դա ընձառյուծի կանանչա—կարմիր աչքերն են:

— Իսկ դու, ծեր շուն, եդ բոլորը քո մտածածն ե:

Նա խփում է Պանգակուրային սկզբում մի ձեռքով, հետո մյուս. և յերբ սա վեր է ընկնում, նա կոխ է տալիս վոտքով, թքում է յերեսին, խփում է մտրակով և ասում է ծիծաղելով.

— Ե, իսկ մյուսների հետ ճամբարում կըխոսենք: Մի վախենաք, վոչ վաքի չենք մոռանալ: Դուք չեյիք ուզում վճարել, ապա գոնե լաց կըլինեք:

Նա ճանապարհ ընկնելու նշան է տալիս:

Սպիտակ զինվորները հեծան ձիերը, և մտրակները շարժելով, նեգրերին ստիպեցին վոչխարի հոտի պես հավաքվել, կիսվել ու գնալ կոմենդանտի յետևից, վոր գնում եր բոլորի առջև:

Ո՛ր, շատ դառն է ստրկության ցավն ու ամօթը:

Յակելենեյին թվում եր, վոր վատ յերազ ե տեսնում: Բայց չե, ահա հայրը, մայրը, Յասիլգինջան, Պանգակուրան—բոլորը քայլում էին իր կողքին, գլուխները կախ, ամեն խոսք մոռացած:

Միայն առջևից, յետևից, կողքերից գնացող սպիտակներն ուրախ ծիծաղում էին, խոսակցում, մտրակները շարժում, յետ մնացողներին

հառաջ բշխով: Նրանք ուրախ եյին և գոհ. հաջող վորսից վերադարձող վորսորդներին նման, նրանք ուրախ եյին իրենց վորսով:

Արեն այրում էր, ծարավն տանջում, հոգնածությունից ծնկները ծալվում էր, բայց սպիտակները անկոտրում եյին, նրանք խղճալ չգիտեյին. ասենք, դե, նրանց համար նեղերը մարդիկ չեյին, այլ կենդանի բռնված վորս:

Յերբեմն կոմենդանտը կանգ առնելու նշան եր անում և բոլոր գերիները միանգամից թափվում եյին գետնին, վոր հանգստանան, մինչև վոր մտրակը հասնում եր նրանց մեջքին:

— Այս անպիտաններին կերակրեցեք, վոր ժամանակից առաջ չսատկեն,— ասաց կոմենդանտը:

Սպիտակները հացը կտրտում և շարտում եյին նենգերի ամբոխին, ինչպես շների, ու զըվարճանում եյին, թե ինչպիսի ազահուլթյամբ բռնում եյին այդ վորսորմությունը:

Բոլորը, և՛ կովոդները, և՛ կանայք, և՛ ինքը՝ Պանգակուրան, բոլորը վրա յեյին թռչում հացին:

Միայն Յակելենեն յերկար ժամանակ չէր կարողանում ինքն իրեն ստիպել, վոր մասնակցի այդ ստորացնող խաղին, թեև քաղցից կոկորդը սղմվում եր: Բայց յերբ մի կտոր հաց թռչում եր ուղիղ նրա քթի մոտով, նա չկարո-

ղացավ իրեն զսպել, աղմուկով վրա թռավ, մեկին գետին գցեց ու հացը բռնելով, սկսեց ազահուլթյամբ կրծել, վախենալով, վոր կըխեն իրենից:

Հետո նրանց գետի մոտ քշեցին և թույլ տվին ջուր խմել:

Գնալը, քայլելը հեշտացավ, բայց ամոթն ավելի ցավազին եր ճմլում նրանց սիրտը, և կատաղի ատելությունից շնչել չեյին կարողանում:

Գիշերը կանգ առան, իսկ առավոտյան վաղ կրկին շարունակվում եր անսահման ճանապարհը:

Յեթե մեկը հոգնածությունից վեր եր ընկնում, նրան ծեծում եյին, մինչև վոր վեր եր կենում և քարշ գալիս գեպի առաջ:

Այդ որը մի փոքրիկ աղջիկ մեռավ, իսկ յերբ պառավ Բելիմեն ընկավ ու, ինչքան ել սոսկալի ծեծեցին՝ չկարողացավ վեր կենալ, կոմենդանտն իր յերկաթե ձողով խփեց նրան:

Կրակը բոցավառվեց, վորոտ լավեց և պառավ Բելիմեյի գլուխը ծածկվեց արյունով: Վոչ վոք չհամարձակվեց այն կողմը նայել. բոլորը, թե տղամարդիկ, թե կանայք— գողում եյին, ինչպես կապոտած վոչխարները, վորոնց քարշ են տալիս խարույկի մոտ՝ մորթելու:

Ճանապարհի հաշիվն արդեն կորցրել եյին:

Թվում եր, թե անվերջ այսպես կըգնան, մինչև վոր մեկ-մեկ մեռած կընկնեն ճանապարհին:

Վերջապես սպիտակների ճամբարը յերևաց. նեղրերին քշեցին մի ցանկապատի մեջ, հաց ու ջուր տվեցին և թույլատրեցին հենց ուղղակի գետնին հանգիստ պառկել, ապա վոչ վոք չուրախացավ:

Բայց անցավ մի որ, ու թեև հասակավորները դեռ ելի մոռյոված նստած էին իրենց տեղերում, յերեխաներն իրենց հետաքրքրության հաղթել չեցին կարող:

Ցանկապատի ճեղքերից նրանք նայեցին և տեսան մի մեծ հրապարակ, իսկ նրա ծայրին մի ահազին սպիտակ խրճիթ—վորի նմանը յերբեք չեցին տեսել: Հրապարակում քայլում էին սպիտակ զինվորներ, իսկ ամենազարմանալին այն եր, վոր հանկարծ խրճիթից սպիտակ կին դուրս յեկավ:

Նրա մարմինը ծածկված եր գեղեցիկ տուրակով, միայն բոլորովին եր սպիտակ դեմքը, վոր դաշերով ու ներկերով զարդարած չեր, բայց շատ գեղեցիկ եր, իսկ մազերը դեղին էին, առվակի ափի ափազի նման:

Նա բարձրաձայն ծիծաղում եր և նրա ձայնը ամենևին նման չեր կոմենդանտի կոպիտ սրբալիցին, նրա ձայնը նման եր այն հիանալի

Թռչունների յերգին, վոր տեսան նրանք ծամկում: Նույնիսկ հասակավոր նեղրերը, մանավանդ կանայք հետաքրքրվեցին և սկսեցին ճեղքերից նայել, մինչև վոր սպիտակ զինվորը յեկավ և հրամայեց բոլորին աշխատանքի գնալ:

— Հավանականաբար նա բարի յե, և յերևի իշխանություն ունի,— շնչում էին նեղրերը:— Մենք կըխնայենք, նա կըխոսի և կըպաշտպանի մեզ:

Յակեկենեն ել եր կարծում, վոր քրնբույշ ձայնով սպիտակ կինը չի կարող չար ու անխիղճ լինել: Ախար, նա այնքան գեղեցիկ ե, նա ուզում եր մեկ ել տեսնել նրա սպիտակ, բոլորովին սպիտակ դեմքն ու դեղին մազերը:

Անտառը քշեցին աշխատելու, այն անտառը, վոր գտնվում եր ճամբարի շուրջը: Սպիտակներն ուզում էին լայն ճանապարհ շինել:

Պետք եր ծառերը կտրել, մի կողմը քարշտալ, կոճղերն այրել, փորել և ճանապարհ հարթել:

Աշխատելիս պատահեցին մոտիկ կրաալնեւրից քշած ուրիշ նեղրերի:

Տեսնելով վոր մենակ իրենք չեն ստրկության դատապարտված, մի տեսակ թեթևություն զգացին: Բայց նեղրերի պատմածն ամենևին մխիթարական չեր. աշխատանքը ծանր ե, կերակուրը՝ վատ, կոմենդանտը՝ խիստ ու անզուրկ,

ամեն մի անգղուշության համար պատասխանատուության են յենթարկում: Արդեն շատերը չեն դիմացել և մեռել են շերմից, քաղցից ու ծեծելուց:

Յակեւենեն կրկին հիշեց սպիտակ կնոջը. ապա ինչո՞ւ նա չի միջամտում թշվառ նեղերի համար. չէ՞ վոր նա անպատճառ գիտե, թե ինչքան վատ են ապրում նրանք:

Յերեխաներին ենքան ել չեյին ստիպում աշխատել:

Դրանից ոգտվելով, նրանք ավելի շուտ վազվրդում եյին թփերում, պտուղներ եյին հավաքում, մկների և ճագարների համար թակարդներ եյին սարքում, թեև, ի հարկե, չեյին համարձակվում աշխատանքի տեղից հեռանալ — հիշելով ծմակում անց կացրած օրերը:

Յակեւենեն հրամայեց ամբողջ վորսը միանգամից չուտել, այլ դնել այն տոպրակում, վոր պահում եյին իրենց կռնատակերին այնպես ծածուկ, վոր վոչ մի սպիտակ զինվոր չեր կարող գլխի ընկնել:

Յերեկոյան ամբողջ վորսը հանեցին և բաժանեցին բոլոր թե հասակավորներին և թե փոքրերին:

Պանգակուրան գովեց Յակեւենեյին:

— Դու իսկական առաջնորդ ես: Դու վոչ

միայն քո, այլ ամբողջ կրապի մասին ես մտածում: Իսկական տղամարդը միշտ այդպես պետք է վարվի: Յեվ յեթե բոլոր նեղերն այդպես անեյին, մենք հիմա եսպիտի վոդորմելի ստրկության մեջ չեյինք լինի. ո՞, մենք հզոր կըլինեյինք և վոչ վոք չեր համարձակվիլ ծեծել ու սպանել մեզ:

Նա դառն մտածածոնքի մեջ ընկավ ու լռեց. իսկ հետո, գիշերը շատ ուշ Յակեւենեն լսեց, թե ինչպես Պանգակուրան, մի խումբ կովոդների իր շուրջը հավաքած, ասում եր. —

— Պետք է փախչել, պետք է շրջել բոլոր կրապները: Պետք է պատմել նրանց, թե ինչ աբին մեզ և ինչ է սպասում իրենց, յեթե նրանք բոլորը չմիանան և չապստամբեն սպիտակների դեմ: Յերկու կամ յերեք հոգի պետք է փախչեն:

Կովոդները մոռալ լռել եյին: Պանգակուրան վշտացած հանդիմանեց.

— Դուք վախենում եք, դուք կովոդներ չեք, այլ իսկապես վոչխարներ, վորոնք հեզությամբ սպասում են, թե յերբ պիտի մորթեն իրենց:

— Բայց սպիտակները չար շներ, արագավազ ձիաներ ու յերկաթե ձողեր ունեն, վոր կատաղած բոռից արագ են հասնում. — այսպես հակառակեց մեկն անհամարձակ կերպով:

Պանգակուրան հառաչեց:

— Ել խոսելու բան չկա:

Բոլորը լուռ պառկեցին, իսկ Յակելենեն յերկար ժամանակ չեր կարողանում քնել, ատել-լությունից բռունցքները սեղմվում էին. նա դողում էր, ու Պանգակուրայի խոսքերը ծակում էին նրա գլուխը:

— Պետք է փախչել:

Առավոտը իրարանցում սկսվեց: Սպիտակ զինվորները վազում էին, աղաղակում, մտրակները շարժում: Պանգակուրան և յերկու կովոդ նեգրերը, գիշերը ցանկապատը կտրել ու փախել էին:

Բոլոր նեգրերին վնչ թե աշխատանքի քշեցին, այլ այն խրճթի մոտ, վորի կտրին կանգնած էր կռնենդանտը:

Նույնիսկ նրան նայելը սոսկալի յեր, իսկ ձայնը վորոտի նման էր թնդում:

— Դուք ինձ հետ խաղ եք ուզում անել: Կարծում եք, յես ձեզ թույլ կտամ ինչ ուզեք, անեք: Շնեքով ձեզ բոլորիդ, ձեր լակոտների հետ, գզգզել կտամ: Յես...

Նա խեղդվեց. կարծես, թե չիմանալով, թե ինչ սարսափելի պատիժ հնարի իր առաջ հեզու-թյամբ կանգնած նեգրերի համար:

Այդ ժամանակ աղմուկն ու ուրախ, բարձր ձայները բոլորին ստիպեցին շուռ գալ:

Սպիտակ զինվորները դռնից ներս ելին քշում — հաղթական բացականչություններով — յերկու փախածներին՝ Պանգակուրային և Կովոդնեբից մեկին։

Մեծ ու սրագունչ շներն առջևից ու կողքերից վազելով, աշխատում էին իրենց ատամները խրել բռնված նեղրերի մարմնի մեջ, սպիտակ զինվորները ծիծաղելով քշում էին շներին։

— Սպասեցեք, նրանք ձեզնից չեն փախչիլ, յեթե նրանց զգվելի, կեղտոտ միսը ձեզ եղպես համեղ ե թվում։

Կոմենդանտն ամբողջապես փայլում էր. նա ծիծաղում էր, նա ձեռքերով խփում էր փորին, կարծես, համեղ հյուրասիրություն էր նախազգում։

— Հեռու չեյին փախել։ Բայց ուր ե յերրորդ կապիկը։ Ախար, յերեքն են։ Միթե փախավ։

— Վոչ, պարոն. կոմենդանտ։ Յերրորդին շները գցեցին, չկարողացանք ազատել։ Սրանք ել լավ որի չեն։

Իսկապես, բռնված նեղրերի մարմնից արյուն էր հոսում։ Նրանց աչքերը հանգած էին, կարծես, նրանք ել վոչինչ չեյին հասկանում։

Ուրախ ծիծաղից կոմենդանտն ամբողջովին լըխլըխում էր։

— Կեցցեք։ Խայտառակություն կըլիներ, յեթե այդ զգվելիներից գոնե մեկը փախչեր մեր ձեռքից։ Իսկ այժմ...

Յակելենեյի աչքերում կարծես կայծակ փայլեց։ Կտերը յերևաց սպիտակ կինը։

Մոտիկից նա ավելի գեղեցիկ էր։ Ի հարկե, ի հարկե, նա կըխղճա և կըհրամայի ազատել թըշվառներին։

Յակելենեյի սիրտն արագ-արագ էր խփում. նա աչքերը չէր կարողանում հեռացնել կնոջ սպիտակ դեմքից ու դեղին մազերից։

Կոմենդանտը, ձեռքով ցույց տալով նեղրերին, ինչ վոր բան ասաց նրան. Նա զիլ ու քնքույշ ծիծաղեց, ինչպես թուշունն անտառում։

Այ, հիմա նա կասի, վոր նրանց ազատեն։

— Ժամանակ չկորցնենք։ Սրանց կապեցեք այ, այն ծառին։ Յես ուզում եմ, վոր այս կապիկները տեսնեն ու լավ հիշեն, թե կոմենդանտն ինչպիսի հանաքներ անել գիտե։ Ու սպիտակ կինը նորից այնպես ուրախ ու քնքույշ ծիծաղեց, վոր Յակելենեն բոլորովին հանգստացավ — կընշանակի նրանք շուտով կազատվեն։

Պանգակուրային ու մյուս Կովոդին քարշտվեցին ծառի մոտ ու թոկով կապտեցին։

Հինգ սպիտակ զինվոր հառաջ դուրս յեկան։ Նրանք բարձրացրին իրենց յերկաթե ձողերը և,

յերբ կոմենդատը ձեռքը թափ տվեց, վորոտաց, կայծակ փայլատակեց:

Նեգրերի կրծքից ծանր հառաչանք դուրս թռավ:

Յակելենեն դեռևս չէր կարողանում հասկանալ ու հավատալ:

Նա գլուխը բարձրացրեց: Սա ի՞նչ է:

Պանգակուրան և մյուս սևամորթ կովոզը գատարի տուրակների նման ցած էյին կախված:

Մեկն ամուր բռնեց նրա ձեռքը: Սա յելի Յասսիգինջան էր, վոր վախենում էր նրան մի բան պատահելուց:

Վոչ, վոչ, դուրս վագեց, հասավ ծառին, բռնեց Պանգակուրայի ձեռքը, նա արյունոտվեց, ծունկ չոգնեց, նա գրկեց նրա ծնկները, նա խեղդվում էր, նա վերջապես հասկացավ:

Յասսիգինջան շարժում էր նրան՝ ուսից բռնած:

— Գնանք, գնանք, նա կրքարկանա, նա իր շները բաց կրթողնի բեզ վրա:

Պանգակուրան և կովոզը մեռած էյին:

Բոլոր նեգրերը տխուր վողբով շրջապատեցին սպանվածների դիակները:

Յակելենեն լաց չէր լինում: Նրա աչքերը ցամաք էյին, շրթունքները՝ սղմված: Նա հիշում էր Պանգակուրայի խոսքերը:

— Պետք է փախչել:

ՊԵՏԲ Ե ՓԱԽՉԵԼ

Յերբեմն ցերեկով նեգրերին բշում էյին գետում լողանալու:

Նրանց տխուր կյանքում սա ամենաուրախ բանն էր:

Գետը լայն էր, գովություն էր փշում. ավազը գեղին էր ու վափուկ. ի՞նչ դուրեկան էր, նախ բան ջուրն ընկնելը թավալվել ավազում:

Ճիշտ է, հեռու լողալը վտանգավոր էր: Յերկու անգամ արդեն կոկորդիլոս էյին տեսել:

Բայց յեթե խելոք, զգուշություն պահպանվի, ապա միշտ կարելի յե վտանգից խուսափել:

Նույնիսկ Յակելենեն, վոր այդ ժամանակ շարունակ մոռալված էր շրջում, նույնիսկ նա այդ որը մի քիչ ուրախացավ և մյուս յերեսաների հետ խաղաց:

Սպիտակ գինվորները ննջում էյին և թույլ տվին սովորականից ավելի մնալու:

Վազվզում էյին, ավազում թավալվում, լողալով իրար առաջ կտրում. նույնիսկ ամենափոքր յերեսաները ջուրն էյին մտել և ջուր էյին սրսկում ամեն կողմ:

Վոչ վոք չնկատեց, թե ինչպես ձիով գետին մոտեցավ կոմենդանտն ու սպիտակ կինը:

Յակելենեն ել հուսով ու ուրախությամբ չեր նայում նրան:

Նրանք գալիս ելին ձիով և կարծես գետը, անտառը և ջրի մեջ խրլապլտացող փոքրիկները հիացնում եյին նրանց:

Մյուս նեգրերն ու նույնիսկ յերեխաները լռեցին ու կուչ յեկան, կոմենդանտից վոչ մի բառի բան չսպասելով:

Սպիտակ զինվորները վերթռան և մոտ վագեցին կոմենդանտին:

Սպիտակ կինը, կոմենդանտն ու զինվորները յերկար խոսում եյին ինչ վոր բանի մասին. սպիտակ կինը նորից զիլ ծիծաղեց, բայց նրա ծիծաղն ել թռչունի յերգ չեր թվում. նա գիտեր, թե ինչ խաբուսիկ ու անգութ ե այդ ծիծաղը դեպի թշվառ նեգրերը: Այդ ծիծաղը ծաղում եր Յակելենեյի ականջն ու ստիպում եր սոսկումով հիշել այն ըոպեն, յերբ խեղճ Պանգա-կուրան կապված եր ծառից:

Կոմենդանտը շատ ուրախ ու գոհ եր. նա այսօր բոլորովին բարի յեր թվում: Գուցե արեւը, կապույտ գետն ու կապույտ յերկինքը, գուցե այս բոլորն ուրախ տրամադրության մեջ եյին դրել նրան:

Ծիծաղելով, նա զինվորներից մեկին ինչ վոր բան հրամայեց:

Կոմենդանտն ու սպիտակ կինը ձիաներից իջան ու անցնում եյին նեգրերի մոտով:

Սպիտակ կինը հետաքրքրությամբ դիտում եր նեգրերին, ինչպես հազվագույտ գազանների: Նրա ձեռքին մի փոքրիկ ճիպոտիկ կար, վորով նա խփում եր յերեխաներից մեկ սրան, մեկ նըրան: Կարծես ամենափոքրերը նրան ավելի յեյին հետաքրքրում ու, ժպտալով, յերկար նայում եր նրանց:

Սպիտակ զինվորը մի տախտակ և թուկ բերեց:

Սպիտակ կինը իր ճիպոտիկով ցույց տվեց ամենափոքր յերեխաներից մեկին, վոր դեռ հաղիվ եր ման գալիս և առանց յերկյուղի գնում եր դեպի սպիտակ կնոջ զարդարուն շորերը:

Սպիտակ զինվորը բռնեց աղջկան: Բոլոր նեգրերը մի չար բան նախազգալով, քաբացան:

Միայն աղջկա մայրը վայրենի վողբով վրա բնկավ իր յերեխային խլելու: Սպիտակ զինվորները ծիծաղելով յետ հրեցին:

Աղջիկը լաց եր լինում և դուրս եր պրծնում սպիտակ զինվորի ձեռքից, բայց նա ձարակությամբ պառկեցրեց նրան տախտակի վրա և թուկով պինդ կապեց:

Հետո նա մտավ ջուրը և տախտակը՝ աղջիկը վրան, հեռու հրեց գետի մեջ։ Տախտակը պըտվեց և այլքներն արագ քշեցին ուղիղ գետի մեջ տեղը։

Մայրն աղաղակում եր և դուրս եր պըրծնում, բայց զինվորներից մեկը պարան գցեց նրա վիզը, ինչպես անում են դաշտում ձի բռնելիս։

Սպիտակ կինը ծափ եր տալիս և ուրախ ծիծաղում։

Տախտակն ու աղջիկն արդեն հեռու, ուղիղ գետի մեջ տեղն ելին. հոսանքը նրանց ցած եր տանում։

Կոմենդանտն ու սպիտակ կինը հեծան ձիաները և քշեցին ափովը, վոր աղջկանիցը յետ չմեան։

Սոսկումով դողալով, նեղերը վազում ելին ձիաների յետևից։

Կոմենդանտն ու զինվորներն իրենց յերկաթե ձողերը վերցրին։

Աղջկա սրտաճմլիկ լացի ձայնը տարածվում եր ափում, շատ հեռու։

Փոքրիկ սև կետի նման կամ անհետանում եր, կամ կրկին հայտնվում եր կապույտ ալիքների վրա։

Հանկարծ նա կանգ առավ։

Մի վայրկյան ինչ վոր սև, մեծ բան յերկաթ նրա կողքին։

— Կոկորդիլոս, — սոսկումով շնչացին նեղերը։

Շատերը չկարողացան զսպել իրենց և լացով վայր ընկան, յերեսները թաղեցին ավազի մեջ, վորպեսզի չտեսնեն, չլսեն աղջկա աղեկատուր ձիչերը։

Բայց Յակելենեն բոլորը տեսավ, բոլորը լսեց։ Նա աչքերը չեր հեռացնում, ականջները չեր փակում։

Սպիտակ զինվորներն ու կոմենդանտն իրենց ձողերն ուղղեցին դեպի կոկորդիլոսը։

Վորոտաց. ծուխը ծածկեց ամեն ինչ։

Յերբ ծուխը ցրվեց, գետը հանգիստ եր ու դեղեցիկ, ինչպես միշտ. վոչ կոկորդիլոսը կաբ, վոչ աղջիկը. — ել չեր լսվում նրա լացը։

Կոմենդանտն ոգնեց սպիտակ կնոջը ձին հեծնելու և նրանք ուրախ խոսակցելով քշեցին ձիերը։

Նեղերին անտառը քշեցին՝ աշխատանքի։

Յակելենեն չեր կարողանում վոչ աշխատել, վոչ ճագար բռնել, վոչ պտուղներ հավաքել։ Նա գնաց հեռու, ծմակը։

Ներսն այրվում ու վառվում եր։ Ուզում եր վայրենի ու կատաղի կերպով գոռալ։

Յակելենեն ընկավ խոտի վրա, յերեսը գետինն սեղմեց, և նա՝ քաջ ու հպարտ առաջնորդ Յակելենեն, լաց յեղավ։

Նա հիշեց բոլորը. — և Պանդակուրային, և թե ինչպես քշեցին իրենց, և այժմ այն թմփլիկ, գանգրահեր աղջկանը, վոր ձեռքը մեկնում եր դեպի գեղեցիկ, սպիտակ կնոջ շորը:

Բոլորը, բոլորը հիշում եր նա:

Մեկն զգուշությամբ ձեռք տվեց նրա գրկին:

Նա ուշ բարձրացավ:

Նրա վրա կուցած, կանգնած եր մի սպիտակ զինվոր: Յակելենեյի աչքերում արցունքները չորացան:

Բայց զինվորը չծիծաղեց, չխփեց նրան: Նա նայում եր նրան աչքերը հառած ու տխուր: Հետո խոսեց. Նա վատ գիտեր նեղրերեն խոսքերը: Յակելենեն չկարողացավ բոլորը հասկանալ, և նույնիսկ միանգամից չկարողացավ հավատալ նրան, ինչ վոր հասկացավ:

Սպիտակ զինվորն ասում եր.

— Ախար, դուք մինչև յերբ պետք ե համբերեք: Նույնիսկ շունը, յերբ խփում են, յետ ե դառնում, կծում: Բայց դուք չե՞ վոր մարդ եք, մարդ, գլուխ ունեք, սիրտ ունեք, ձեռքեր ունեք...

Արդյոք սա յերազ չէր, կամ սպիտակի կողմից մի նոր ստոր նենգություն չէր:

Սա նկատեց Յակելենեյի զարմանքը և դան-

դադ, խիստ բնքույշ փաղաքեց նրա գլուխը: Վոչ, նա թեև սպիտակ ե, բայց նա նրանց նման չե:

Նրա աչքերը բարի յեն, նա գունատ ե ու նիհար, նա հաճախ հագում ե, նրա կուրծքը ցավում ե, նա բռնում ե կուրծքը:

— Դու կարծում ես մենք՝ բոլոր սպիտակներս այդպե՞ս ենք, ինչպես այդ գազան կոմենդանտը: Նրան, այդ չար իժին պիտի սպանել: Դու չգիտես: Դու կարծում ես նրանք միայն ձեզ, սևերիդ են տանջում. — վոչ, նրանք տանջել, սպանել, ծաղրել գիտեն և մեզ, իրենց նրման սպիտակներիս:

Յակելենեն և հասկանում եր սպիտակ զինվորի խոսքերը, և չեր համարձակվում վերջնականապես հավատալ:

Սպիտակ զինվորը շարունակում եր.

— Դու կարծում ես, սպիտակները — բոլորը յեղբայրներ են, բոլորը միատեսակ են: Վոչ. սպիտակների մեջ կան այ այդ տեսակները, ինչպիսին կամենդանտն ե: Դա նրանք են, վորոնք ուզում են, վոր իրենց համար ուրիշներն աշխատեն. դա նրանք են, վորոնք սպանում են, տանջում, արյուն ու քրտինք քամում: Բայց սպիտակների մեջ կան և այնպիսիները, և նրանք շատ են, շատ ավելի շատ են, վորոնց ստիպում են

աշխատել, վորոնց տանջում են, սպանում են: Սպիտակ լինին, դեղին թե սև, միթե բոլորը մեկ չեն, յերբ նրանց միացնում ե միևնույն միտքն ու տառապանքը: Յեւ սպիտակների մեջ, նրանց մեջ, վորոնք արյուն-արցունք են լալիս, դուք կըգտնեք շատ յեղբայրներ, իսկական, հավատարիմ, սիրով յեղբայրներ: Պետք ե միայն միանալ կարողանալ:

Յակեղենեն հիշեց Պանգակուրայի խոսքերը. նույն բանը չէր ասում ծեր, իմաստուն Պանգակուրան՝ իր մահվան նախորդակին:

Սպիտակ զինվորը մտածկուտ լռեց, հետո ասաց.

— Այ, այստեղ յես ել քեզ պես գերի յեմ: Նրանք ինձ այստեղ ուղարկեցին, վորովհետեւ յես չեյի ուզում այնտեղ լուռ ու անտրտուն ճանապարհով նրանց: Կոմենդանտը կարող ե ինձ ել ձեզ նման սպանել կամ խփել, յեթե յես նրան դուր չգամ:

Սպիտակ զինվորը կանգնեց ե, ժպտալով, ձեռքը մեկնեց Յակեղենեյին:

— Ե, մնաս բարեւ, իմ փոքրիկ, սև յեղբայր, չպետք ե հուսահատվել: Մեր ուրախության ժամն ել կըհասնի: Յես ու դու դեռ շատ-շատ կըխոսենք, միայն թե սպիտակների ներկայութեամբ ինձ չմոտենաս: Նրանք ուղադիր

հետևում են ինձ: Յերկուսիս համար ել վատ կըլինի:

Նա գնաց. իսկ Յակեղենեն յերկար ժամանակ անշարժ նստած եր խոտի վրա:

Նա յեւ չեր լալիս. նա մտածում եր այն բոլորի մասին, ինչ վոր ասել եր նրան սպիտակ զինվորը, նա մտածում եր այն մասին, ինչ վոր պատահել եր:

Իսկ յերբ վերջապես վերկացավ ու գնաց աշխատանքի տեղը, նա հաստատ գիտեր, թե ինչ պետք ե անել:

Յերեկոյան նա ուղադիր նայում եր բոլոր հասակավորներին ու յերեխաներին. նա պետք ե բնաբեր մեկին, վորին հայտնեց իր ծրագիրը. չէ վոր հետո բոլոր նեգրերին պետք եր նախապատրաստել:

Բայց բոլորի դեմքերն ել այնպես հոգնած ու անհույս եյին, վոր նա վոչ վոքի հետ չուղեցավ խոսել, վոչ վոք նրան չեր ոգնի ու չեր աջակցի:

Նրա հայացքը կանգ առավ Յասսիգինջայի վրա:

Մի բոպե նա յետ քչեց այս միտքը: Այսպիսի կարեւոր գաղանիք ինչպես վստահանա մի ազնկա:

Բայց վորքան ավելի յեր նայում նրա աչքերին, այնքան ավելի յեր ուզում խոսել նրա

հետ, և միայն նրա հետ: Նա կարծես հասկացավ, և Յակելենեյի հայացքի առջև աչքերը ցած չեր գցում:

Նա մի մատով աննկատելի նշան արավ նրան:

Յակելենեն կամաց դուրս սողաց ցանկապատից և գնաց դեպի այն ծառը, ուր սպանեցին Պանգակուրային:

Մի րոպեյից հետո Յասսիգինջան կանգնած էր նրա առջև: Նա լուռ էր, բայց նրա աչքերում հաստատուն միտք և հավատարմություն էր փայլում: Նա կրկատարի այն ամենը, ինչ վոր կրհրամայե նա, առաջնորդ Յակելենեն:

Յակելենեն մի քիչ լռեց, հետո ասաց.

— Այս գիշեր յես պիտի փախչեմ:

Յասսիգինջան դողաց, բայց գլուխը մի քիչ խոնարհեց:

— Յես կրփախչեմ, — կրկնեց Յակելենեն հաստատուն ձայնով: — Յես կըվազեմ բոլոր կրաւրները: Յես նրանց ամեն բան կըպատմեմ: Յես ապստամբություն կըբարձրացնեմ: Յես նեզբերին այստեղ կըբերեմ:

Յասսիգինջան լուռ, պատրաստ էր լսել նրա հրամանները:

— Յերբ մենք մոտիկ կըլինենք, յես նշան կըտամ: Անտառում, այն մեծ ծառի փշակում,

վորի մոտ յերեկ մենք շատ պտուղներ գտանք, յես մի նետ կըդնեմ: Դու պետք ե ամեն որ գնաս այդ ծառի մոտ: Իմ նշան տալու հաջորդ գիշերը դու կըգաս այն ծառի մոտ և յես կըպատմեմ քեզ, թե ինչպես պետք ե վարվել: Հասկացար:

Յասսիգինջան վռչինչ չպատասխանեց, բայց նրա վառվող աչքերից կարելի յեր իմանալ, վոր նա ամեն ինչ հասկացավ, ամեն ինչ կըկատարի:

Յակելենեն աչքերը հառած նայեց նրան և իրեն համար ել մի քիչ անսպասելի կերպով, ավելացրեց.

— Յերբ յես իսկական կռվող կըլինեմ, կամուսնանամ քեզ հետ:

Յասսիգինջան կրկին գլուխը մի քիչ խոնարհեց:

Ո՛, նա, վոր միշտ այնպես հպարտ էր ու խորամանկ, ել չեր ծիծաղում:

Գիշերը Յակելենեն փախավ:

Սպիտակ զինվորները յերեխաների վրա ուշադրություն չեյին դարձնում: Առավոտը նրանք միայն հասակավորներին համարեցին: Նրանք Յակելենեյի բացակայությունը չնկատեցին:

Նեզբերից վոչ վոք վոչ մի խոսք չասաց:

Լուռ էր և Յասսիգինջան:

ՅԱԿԵԼԵՆԵՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

Յակելենեն անցնում եր կրաալից-կրաալ,
մոտեկից հեռուն և ամենահեռավորները:

Ինչպես փոխվել ե տղան: Նրա աչքերը
վառվում են:

Նա կարողանում եր իմաստուն ծերերին և
հասակավոր կռիվողներին ստիպել, վոր լսեն իրեն:

Նա պատմում եր նրանց այն ամենը, ինչ
վոր տարել եյին, կրել եյին նրանք անտառում
ու սպիտակների ճամբարում. նա պատմում ե
Պանգակուրայի մահվան, կռիվողիլոսին գրավե-
լու համար գետը գցած աղջկա, մորակների,
կոմենդանտի կատաղի մոնչյունի, սպիտակ կնոջ
անգուլթ ծիծաղի մասին: Նա ասում եր ծեր
Պանգակուրայի կտակը. —

— Յեթե բոլոր նեգրերը չմիանան ու չա-
պրատամբեն, նրանց բոլորին փոխարենների նման
կըմորթեն, կամսորուկների ցանկապատը կըբռնեն:

Նրա խոսքերն այրում և հրամայում եյին:
Կրաալների առաջնորդները փղի կաշվից կարած
վահանները բարձրացնում եյին, իրրև նշան, վոր
պետք ե արշավելու պատրաստվել:

Յակելենեյին հրավիրում եյին առաջնորդի
խրճիթը, և նա զինվորական խորհրդում լինում
էր, ինչպես հավասար անդամ մյուսների հետ:

Կռվողները լսում եյին նրա խոսքերը և հար-
ցեր եյին տալիս նրան:

Յակելենեյի վտառները հոգնել չգիտեյին:

Նա իր ձեռքերի վրա դեռ զգում եր Պան-
գակուրայի տաք արյունը, և այդ բանը նոր ուժ
եր տալիս նրան:

Յեվ ահա արդեն շատ ցեղեր, շատ կրաալ-
ներ համաձայնության յեկան ապստամբություն
բարձրացնելու. յերգվեցին կռվել մինչև կըջնջվեն
կամ ընդմիշտ դուրս կըբռնեն սպիտակ գազան-
ներին, վորպեսզի նեգրերը կարողանան ազատ
ու հանգիստ ապրել իրենց դաշտերում ու ան-
տառներում, աշխատել ու վորս անել:

Չանագան կողմերից նեգրական խմբերը
մոտենում եյին սպիտակների անիծյալ վորջին:

Յակելենեն մտածել եր ամբողջ ծրագիրը, և
առաջնորդների խորհուրդն առանց հակաճառելու
ընդունեց:

Այն անտառում, վոր շրջապատում եր ըս-
պիտակների ճամբարը, հավաքվում եյին նեգրե-
րի խմբերը:

Յակելենեն գնաց հետախուզելու: Նա ծա-
ծուկ մոտեցավ այն ծառին, վորի մասին ասել
եր Յասսիգլինջային:

Նա լսեց անտառում աշխատող նեգրերի ձայնը, նա թփերի մեջ տեսավ իրենց կրապի տղաներին ու աղջիկներին. նրա սիրտն արագ բաբախում էր. նա ուզում էր նրանց կանչել ու հարցնել, թե իր փախչելուց հետո ինչ է պատահել, բայց նա չափազանց զգույշ պիտի լիներ:

Նա ոձի նման խոտերի միջից սողալով մոտեցավ ծառին, իր նետը դրեց փչակում և յետ սողաց, վոչ վոքի վոչ մի նշան չտվեց, վոր ինքը մոտ է, վոր հասնում է բոլորի ազատության ժամը:

Դիշերը Յակելենեն կրկին ծածուկ մոտեցավ ծառին: Ծառի բնին կպած, կանգնած էր Յասսիգինջան:

Նա չեր համարձակվում բառերով արտահայտել իր ուրախությունը, բայց Յակելենեն նրա աչքերում կարդաց այդ ուրախությունը:

— Վաղը, — ասաց Յակելենեն, հոգնածությունից ու հուզմունքից մի քիչ լսեղգվելով. — վաղը, յերբ դուք այստեղ աշխատելիս կըլինեք, մենք կըհարձակվենք սպիտակների վրա: Դու պետք է այնպես անես, վոր նեգրերից վոչ վոք, վոչ պառավները, վոչ յերեխաները, ճամբարում չմնան: Բոլորն այստեղ պիտի լինեն ու նրանք կազատվեն: Բայց մեծ զգուշություն է հարկավոր:

Սպիտակները խորամանկ են, նրանք կարող են բան հասկանալ, ձեզ ճամբարից դուրս չթողնել, և այն ժամանակ ձեզնից վոչ վոք կենդանի չի մնալ: Արևի ամենատաք ժամանակը, յերբ սպիտակ զինվորները կըհոգնեն ու ստվերներում կըպառկեն՝ հանգստանալու, դու պետք է մեզ նշան տաս, իսկ մյուսները պետք է վերցնեն սպիտակների յերկաթե ձողերը, վորոնցով նրանք սպանում են: Հիմարություն է, այդ ձողերում վոչ մի կախարդական բան չկա, դա սպիտակների խորամանկությունն է միայն:

— Յես ինքս կըգողանամ հրացանը, — ասաց Յասսիգինջան:

Նա ամեն ինչ հասկացավ, ամեն ինչ կըկատարի:

Յակելենեն հանգստացած վերադարձավ: Նա կարող էր հույս դնել Յասսիգինջայի վրա:

Ճամբարը պաշարած նեգրերը խարույկ չեղին վառում, վոր չմատնեն իրենց տեղը. նրանք որում ելին կացինները և թաթախում ելին իրենց նիտերը մահացու թույնի մեջ:

Յերբեք յերկինքն այդքան դանդաղ չեր վարդագունել, յերբեք արևն այդպես դանդաղ չեր ծագել:

Յակելենեյին թվում էր, թե արևն այսոր բոլորովին մոռացել է գարթնել և յերկինք բարձ-

րանալ: Բայց ամեն մի, թեկուզ ամենաանհամբեր սպասուածին վերջ ե լինում: Արեւ դուրս չեկավ: Վերջապէս անտառի միջ ձայներ և աշխատանքի նշաններ լսվեցին:

Նեգրերը տխուր յերգեր եյին յերգում: Գուցե նրանք չգիտեյին, վոր սպասուած յունն այդքան մոտ ե, գուցե նրանք խաբոււմ եյին հսկող սպիտակներին:

Թփերի ու խոտերի միջով ամեն կողմից մոտ սողացին սևամորթ կտրիչները, պառկեցին ու նշանին եյին սպասում:

Յակեւենեն առաջնորդների շարքումն եր: Նա լսում եր, նա աշխատում եր գուշակել, թե ինչ ե կատարվում այնտեղ՝ բացատրում. ահա աղմուկով ընկավ կտրած ծառը, ահա հողը փորող բահերը գնգացին, ահա ձիգ տվող հառաջանքներով ինչ վոր ծանր բան են քարշում, իսկ սպիտակներն աղաղակելով քշում են նեգրերին:

Արեգակը շարունակ վեր եր բարձրանում: Ահա նա ուղիղ գլխների վերեն ե, նա անխիղճ կերպով այրում ե, նա կարծես ժպտում ե, մը խիթարում ե. — «Շուտով, ան, շուտով, շատ շուտով»:

Անտառում շատ ձայներ ու հնչյուններ են լսվում, թռչուններն ամեն կողմից յիրգում են:

բայց յերբ շատ բարակ ձայնով մի նոր թռչուն յերգեց, Յակեւենեն միանգամից ճանաչեց Յասսիգինջայի ձայնը, ձգվեց, մի րոպե ականջ դրեց և շնչաց առաջնորդներին:

— Մեզ նշան են տալիս: Ժամանակն ե:

Առաջնորդները բարձրացրին իրենց փղի կաշվից շինած վահանները, նիզակներով խփեցին նրանց և ծմակն աղմկեց փոթորկի նման. դա սևամորթ կռվողներն եյին, վոր ուսուսի սեղմած, հարձակվեցին բացատի վրա:

Յակեւենեն վազում եր բոլորի առջևից:

Նեգրերը յուրայիններին տեսնելով, ուրախ ու վախեցած բացականչեցին: Սպիտակները վեր թռան, շփոթվեցին, հաշոյեցին, տրեկացրին մըտքակները, ուզում եյին վախեցնել իրենց հնազանդ հոտը: Բայց չէ, ել չեն վախեցնում:

Բայց յերևաց, վոր նեգրերը նրանց բոլոր յերկաթե ձողերը չեյին տարել: Խուլ թնդաց վորոտը — մեկ, յերկու:

Մի սևամորթ կռվող տատանվեց ու ընկավ: Բացատումն ել մեկն ընկավ:

Սևամորթ կռվողները շղկվեցին. նրանք վախենում եյին սատանայական յերկաթե ձողերից, կարծում եյին, թե իրենք նրանց առջև անուժ են: Առաջնորդներն իրենք կանգ առան: Բայց Յակեւենեն հուսահատված աղաղակեց:

— Մի վախենաք, զինվորներ։ Սպիտակներն անմահ չեն։ Յերկաթե ձողերը նրանց չեն ազատիլ։

Սևամորթ կովոդները չոգեցին գետնին, կըռացան մի ծնգան վրա, և թփերի տակը մտած՝ նշան դրին բացատում կանգնած սպիտակները վրա։

Նետերը զրնգացին։

Սևամորթ վորսորդներն անվրեպ հայացք ունեն։

Մեկ, յերկու, յերեք—ընկնում էին սպիտակ զինվորները, յերկաթե ձողերն ել չէին թնդում։ ձեռքները վեր բարձրացրին, գուլթ էին խնդրում։ Բայց նրանց խնայել չկա։

Յերգեցին ռազմական յերգը—պարեցին ռազմական հաղթական պարը։ Ահա նրանք բացատումն են։ Ել վոչ մի սպիտակ կենդանի չե մընացել։ արցունքներն աչքներին հանդիսավոր ազդակներով ազատվածները գրկում են իրենց ազատողներին, բարձրաձայն յերգով գովում են փոքրիկ առաջնորդ՝ քաջ Յակեկենեյին։

Բայց ինչու նա չի տեսնում Յասսիգինջայի ուրախ աչքերը, ինչու նա յեկ մյուսների հետ չի պարում հաղթական պարը։

Յակեկենեն անհանգիստ նայեց չորս կողմը։ Յասսիգինջան չկա վոչ մի տեղ։

Սևամորթ կովոդները վերցրին սպիտակների յերկաթե ձողերը, հետաքրքրությամբ ու յերկուշուրդ դիտում էին։

Յակեկենեն շրջում է կովի տեղը, ահա ընկած է մի սպիտակ, ահա յերկրորդը։

Ես ի՞նչ եմ։ Հենց առվի ափին Յասսիգինջան եմ։

Նա պառկած է մեջքի վրա, նա բաց աչքերով ուղիղ արևին է նայում, նա յերկու ձեռքով պինդ սղմել է այն յերկաթե ձողը, վոր ինքը վերցրել է սպիտակ զինվորից։

— Յասսիգինջա, Յասսիգենջա,—ձայն երտալիս Յակեկենեն։

Բայց, ախար, ինչո՞ւ յե լռում, նայում է արևին, ժպտում ու լռում։

Ո՛ր, խորամանկ, հնարագետ աղջիկ է Յասսիգինջան։ Նա միշտ մի նոր բան է մտածում։

— Դե, վեր կաց, Յասսիգինջա։ Ամեն ինչ վերջացավ, մենք ազատ ենք։

Յակեկենեն թեքվել է նրա վրա, շարժում է նրան, ուզում է բարձրացնել, հանկարծ սարսափով հասկանում է, բայց չի կարողանում հաժտալ, ու համառությամբ բարձրացնում է նրա ծանրացած մարմինը։

— Յասսիգինջա, Յասսիգինջա։

Վոչ, Զի կարող բարձրացնել։ Նա յերբեք

առաջնորդ Յակեղենեյի կինը չի լինել: Յասսիգին-
ջայի ճակատին մի գեղեցիկ կարմիր աստղ կա:
Նա սպանված է:

Վոսկե արևը սև է յերևում, նրա աչքին
ծառերը շարժվում են, չի լսում հաղթական յեր-
գը, շրթունքները համառ ու հուսահատ շշնջում
ենին:

— Յասսիգինջա, Յասիգինջա:

Առաջնորդները Յակեղենեյին զինվորական
խորհրդի լեն կանչում: Ժամանակ կորցնել չի
կարելի, պետք է նոր կռվի պատրաստվել:

Յակեղենեն ամուր է ու հանգիստ: Նա պա-
տասխանում է բոլոր հարցերին, նա զարգացնում
է հարձակման ծրագիրը:

Ամենից առաջ անհրաժեշտ է գետի մոտ յե-

ղող բոլոր նավակները վերցնել և բռնել, հեռաց-
մել, վորպեսզի սպիտակները նահանջելու ճանա-
պարհ չունենան: Բոլոր շավիղներում և բացատնե-
րում պետք է ծալրերը թունավորած ցցեր տըն-
կել և խոր փոսեր փորել: Ծառերի վրա և թը-
փերում՝ դարան պետք է մտնել: Մինչև յերեկո
նրանք չեն հասկանալ, թե ինչու նեղերն աշ-
խատանքից չվերադարձան: Յերեկը նրանք արևի
ճառագայթներին չեն դիմանում և քնում են ի-
րենց խրճիթներում: Իսկ զիշերը պետք է ճամ-
բարի շուրջն յեղող անտառը կրակ տալ, թող
թրպրտան, թող փրկություն փնտրեն: Նրանք
ամեն կողմից միայն անխնա վրեժխնդրություն
կըգտնեն:

Առաջնորդներից վոչ մեկը չի հակաճառում,
միայն բոլորը զարմանում են, թե այս յերեխան
վճռադից այսքան խորամանկություն ու խելք
ունի:

— Դու մեծ կռվող կըլինես, դու մեծ առաջ-
նորդ կըլինես, չե՞րը մեծանաս, — գովում են նը-
րանք Յակեղենեյին:

— Դու նեղերի փրկիչը կըլինես, — ավելաց-
նում է մեկը՝ ամենից ծերն ու իմաստունը:

Գովասանքները չեն ուրախացնում Յակեղե-
նեյին, բայց վերջին խոսքերը լսելիս նրա աչքե-
րը վառվում են մռայլ կրակով:

«Այո, նա փրկիչ ու վրիժառու կրլինի: Մի-
թե նա կարող ե մոռանալ այս ամենը, ամենը և
այս կարմիր աստղը ճակատին՝ Յասսիգինձային,
վոր սպիտակներից խլած յերկաթե ձողը պինդ
սեղմել եր կրծքին Վոչ. յերբեք»:

Այսպես ե մտածում իր մասին Յակելենեն:

Նա լալու, հառաչելու, տխրության անձնա-
տուր լինելու ժամանակ չունի: Նա հանգիստ անց-
նում ե այն տեղից, ուր Յասսիգինձայի մայրը,
կրաալի կանանցով շրջապատված, փետրում ե
իր մազերը, բարձրաձայն վողբում ե, խարուչկ ե
պատրաստում, վորի վրա յերեկոյան կայրեն
փոքրիկ, քաջ Յասսիգինձայի մարմինը:

Ո՛, նա առաջնորդի հավատարիմ ու արժա-
նի կին կրլիներ:

Յակելենեն կովոդների հետ թագնվում ե,
մոտենում ե գետին, վոր ճանապարհը ցույց տա
նրանց:

Յերբ նրանք հաջողությամբ բշում են բռ-
լոր նավակներն ու լաստերը, նա ծածուկ մոտե-
նում ե սպիտակների ճամբարին:

Նա ուզում ե տեսնել, թե ի՞նչ պետք ե ա-
նեն նրանք. բացի դրանից նա միտք ունի ազա-
տել նրանցից մեկին. նրան, վորը թեև սպի-
տակ ե, բայց ամենեկին նման չի նրանց, նրան՝
վորը յեղբայր անվանեց փոքրիկ սևամորթ Յա-

կելենելին: Յակելենեն չի մոռացել նրա քնքույշ
խոսքերը, նրա ձեռքը յեղբայրորեն պինդ սեղ-
մելը: Յակելենեն պետք ե նրան նախազգուշաց-
նի և ազատի:

Յանկապատների արանքում Յակելենեն մի
մութ անկյուն ե գտնում, այստեղից ամեն բան
լավ կարելի յե տեսնել:

Յակելենեն ստիպված եր յերկար պառկել
իր անկյունում:

Միայն այն ժամանակ, յերբ արևը բոլորո-
վին ցածացավ, սպիտակներն սկսեցին շարժվել,
սկսեցին իրենց խրճիթներից դուրս գալ:

Կոմենդանտն ու սպիտակ կինն ել դուրս յե-
կան: Ծառի տակ նրանց համար սեղան դրին,
նրանց համար տմեն տեսակի և շատ ուտելիքներ
բերին: Յակելենեն լսում եր, թե ինչպես զիլ ու
անխռով ծիծաղում եր սպիտակ կինը:

Յերբ յերկինքն սկսեց մթնել և կանաչ,
բազմաճառագայթ աստղերը վառվեցին, իսկ գե-
տի կողմից դուրեկան հով փչեց, սպիտակները
վերջապես ուշադրություն դարձրին, վոր նեղ-
րին ու նրանց ուղեկցող զինվորները չկան: Նը-
բանք նայեցին ցանկապատի ներսը, դուրս յե-
կան ճանապարհը նայելու, զնացին կոմենդան-
տին ասելու, և, վերջապես մի քանի մարդ հե-
ծան ձիերը և սլացան անտառ:

Շուտով լավեցին վախեցած ու անհանգիստ յերկաթե ձողերի վորոտը:

Կոմենդանտն ականջ դրեց. ականջ ելին դրնում և բոլոր սպիտակները: Ախոռներում ձիանները, զգալով վոր վատ բան է լինելու, սկսեցին վրնջալ-խըրխնջալ:

Ճարճատյունը լռեց և բակը մտավ մի սպիտակ զինվոր, միայն մեկը, իսկ նրա յետևից յերեք ձի, առանց ձիավորների:

Ձինվորն ընկավ կոմենդանտի մոտ: Նա ինչ վոր բան ասաց, վորից սոսկացին բոլոր սպիտակ զինվորները:

Կոմենդանտն աղաղակում եր, ձեռքերը թափահարում, իսկ սպիտակ կիսն ել չեր ծիծաղում:

Իսկ մութ անտառում, հանկարծ, միանգամից — ամեն կողմից ծուխ բարձրացավ. չարագուշակ ճայթյունով ճարճատեցին ծառերի ճյուղերը, վախեցած թռչուններն ու փոքրիկ կապիկները թրպրտացին ծմակում:

Դա անգուլթ սրբազան կրակն եր, վոր դանդաղ մոտենում եր սպիտակների ճամբարին:

Նրանք ուզում ելին վազել դեպի անտառ, բայց նրանց աչժմ անգոր յերկաթե ձողերը հենց բացատի մոտ անկանոն կերպով տրաք-տրաքեցին, ու հետո արագ յետ դարձան: Նրանք անհամեմատ քչացել ելին:

Սև կովոդներն անվրեպ նետաձիգներ ելին:

Կոմենդանտը նորից ինչ վոր բան աղաղակեց և բոլոր զինվորները, և հենց ինքը և սպիտակ կիսը, բոլորը հեծան ձիաները և սլացան դեպի դեպ:

Յակեկենեն ուշադիր դիտում եր: Նա դրանց մեջ չեր տեսնում իր սպիտակ յեղբորը:

Յակեկենեն զգուշությունը մոռանալով, դուրս վազեց իր անկյունից և սկսեց փնտրել նրան, վորին նա պետք է ազատեր:

Խրճիթներում, ցանկապատների մեջ, ամեն տեղ դատարկ եր:

Յակեկենեն վազեց այն արժանահիշատակ ծառի մոտով, վորի մոտ սպանվեց Պանդակուրան, և վորտեղ նա փոքրիկ Յասսիգինջային իր կիսն անվանեց:

Մի հաստ ճյուղից մի չարագուշակ սովեր կար կախված: Յակեկենեն ձեռքը բարձրացրեց և մեկի վոտքերին հասավ:

Յակեկենեն կապկից արագ ծառը բարձրացավ: Իրեն ծանոթ, բայց աչժմ սոսկալի, կապտած դեմքը, լեզուն հանած, սպիտակ յեղբոր դեմքը — նրա աչքի առջևն եր: Պինդ կապած թուղրն ատամով կրծեց, և քարի նման ծանրացած մարմինը ցած ընկավ:

Յակեկենեն կռացավ նրա վրա: Յակեկենեն

շուրջ նրա գլուխը, ինչպես աշնտեղ, անտառում սպիտակ զինվորը շոյում եր Յակելենեյի գլուխը:

Վնչ... այս մի քանի որվա ընթացքում աշնտեղ շատ մեռածներ եր տեսել նա, վոր չեր կարող սխալվել:

— Անիծված շներ, — հանկարծ կատաղած դուրս թռավ Յակելենեյի, կարծես, սրտից: Նա հղմում եր բռունցքները, նա թակում եր վտարերով:

— Անիծված շներ, դուք տանջում եք և մեզ, և մեր սպիտակ լեղբայրներին: Դե, սպասեցեք:

Յակելենեն վայրենի կատաղի վռնոցով վազեց դեպի գետը, նա ուզում եր հասնել նըրանց, մոռանալով, վոր ինքն անգն է. նա ուզում եր ատամներով, լեղունգներով կաշել նըրանց կոկորդներին:

Յեթե չկարողացավ ազատել, ապա կարող է վրեժ լուծել:

Սպիտակներն արդեն ձիաները քշել էին մինչև գետը: Նրանք նավակներն ու լաստերը չգտան: Արդեն նրանք այս ու այն կողմն էին ընկնում: Կրակն ողակի նման պաշարել եր նըրանց և խիտ թփերից անխնա ու շեշտակի նետերի անձրև եր թափվում:

Սպիտակները մտրակում էին իրենց ձիերին, ստիպում էին գետը լողալով անցնել: Սեվամորթ կովոյները դուրս թափվեցին թփերից և հաղթական աղաղակներով հարձակվեցին լողացող սպիտակներին վրա:

Գետի կողմից միայն հառաչանքի ու անեծքի ձայներ էին լսվում:

Սևամորթ կովոյները դուրս էին հանում վառվող ածխակոթերը և հեռու, գետի մեջն էին շարժվում:

Փայտատեղի լույսի տակ կարելի չեր տեսնել, թե շեշտակի արձակած նետերի տակ կամ արագ հոսանքի հորձանքի տակ, ինչպես էին տարվում ձիաները, ինչպես էին թափվում ձիավորները:

Այ, ել չկա վոչ կոմենդանտը, վոչ շեկ մագերով սպիտակ կինը, ել վոչ վոք չկա, միայն ձիավորներից ազատված ձիերն են չեա դառնում դեպի ափը:

Առաջնորդներն արդեն կրակը հանգցնելու և խրամատները փորելու հրաման են տալիս, իսկ աշնտեղ՝ սպիտակների ճամբարում, կոմենդանտի խրճիթի առջև, ուր աշնտեղ արյուն ու արցունք եր թափվել, ազատված նեղրերն արդեն պարում են իրենց հաղթական, հանդիսավոր պարը:

Միայն Յակելենեն լուռ կանգնած եր այն ծա-

ուի տակ, վոր տեսել եր Պանգակուրայի ու սպիտակ
յեղբոր մահը, լսել եր Յասսիգինջային ասած իր
խոսքերը:

Յակելենեն չի ուրախանում, չի կարող ու-
րախանալ. — նա գիտե, վոր սա միայն առաջին
կռիվն եր, առաջին հաղթութունը, վոր այնքան
թանգ նստեց, այնքան կյանքեր տարավ:

Նա գիտե, վոր մինչև վերջնական հաղթու-
թունը դեռ շատ արշուն պետք է թափվի:

Նա ուրախ չե, բայց նա հանգիստ է ու ա-
մուր: Նա գիտե, վոր իրեն վիճակված է առաջ-
նորդ, փրկիչ ու վրիժառու լինել:

ՍՊԻՏԱԿ ՅԵՂԲԱՅՐՆԵՐԸ

Մեկ, յերկու, յերեք, չորս և շատ ավելի
անգամ նեղերը հավաքեցին իրենց հունձը, վրա
հասան անձրևային յերկար ու տխուր որերը, գե-
տերը դուրս յեկան իրենց ավերից, ու նորից
արևը բոցավառվեց ու չորացրեց ամեն ինչ:

Ազատարար ու վրիժառու առաջնորդ Յա-
կելենեյի քաղցր անունը շնչունով կրաալից կրա-
ալ եր անցնում. տոն որերին եղ նրա մասին են
կռվողները հպարտ ու անվերջ յերգեր յերգում:

Իսկ սպիտակներն այդ անունն արտասա-
նում են սոսկումով ու անեծքով:

Արդեն շատ տարի չե, վոր նրանք կռվում
են միմյանց դեմ. սպիտակ զինվորները մեռնում
են ջերմից, թունավորված նետերից. Յակելե-
նեն սպիտակներից իլած արդեն մի քանի հատ
ձողեր ունի և նա գիտե նրանց վորոտացնել ու
սպանել: Նրան եղպես հեշտ վախեցնել չի լինի:
Յեթե նա ուժով չի կարողանում հաղթել, ապա
բաշվում է ծմակը կամ անապատը. այնտեղ կըր-
կին իր շուրջն է խմբում ազատության ծառավի
սևամորթ կռվողների, ու նրանք հարձակվում են

սպիտակները վրա, այրում են նրանց ճամբարները, անխնա կոտորում են ու նորից յետ քաշվում, առանց բռնվելու:

Յերկար տարիներ են անցնում:

Յակելենեն բազմաթիվ հաղթություններ ու դառն պարտություններ ապրեց. նա ստիպվեց շատ բան լսել ու տեսնել. նա ծանոթ եր անպատին, գնաց, հասավ մինչև ծովը և տեսավ սպիտակների ահագին, ուրվականի պես ալիքները վրա տարբերվող, նավերը:

Ինչքան նա մեծանում եր, նրա գեմքն աչքան տխուր ու համառ կերպարանք եր ընդունում:

Նա հաստատ կերպով գիտեր իր պարտակալությունը — վոր դժվար եր ու քաղցր՝ կովել, անվերջ կովել:

Բայց չեկան վերջին հուսահատություն ուրերը: Կարծես, թե վոչ վոք չեր կարող ոգնել Յակելենեյին՝ կովելու իր մեծ գործում: Նրա գործախմբերը շարգվեցին: Ինքը մենակ հագելով կարողացավ փախչել:

Յերկար որեր իրեն հավատարիմ չերկու առաջնորդի հետ, թափառեց նա անապատում ու ծմակում:

Բոլոր կրապները լիքն են սպիտակ զինվորներով և սպիտակների լրտեսներով: Նրանք Յա-

կելենեյին ելին փնտրում. նրանք գիտեյին, վոր քանի դեռ նա կենդանի չե, ապստամբություն կաջոր դեռ չի հանգել և ամեն բոլե կարող ե վառ խարույկի նման բոցավառվել:

Յեվ ահա Յակելենեն հիշեց իր սպիտակ, թշվառ չեղբորը, վորին կոմենդանտը սպանեց, նա հիշեց նրա խոսքերը, թե՛ սպիտակների մեջ բարեկամներ ու չեղբայրներ կան:

Յակելենեն սպիտակների քաղաքումն ե: Վոչ թե հարուստ ու փքված սպիտակների մոտ ե, վոր ապրում են շքեղ պալատներում, այլ աչնտեղ՝ քաղաքի ծայրերում, վողորմելի հյուղերում: Յեվ աչնտեղ նա բարեկամներ ու չեղբայրներ ե գտնում:

Նրանք շատ բան պատմեցին նրան, վոր առաջին սպիտակ բարեկամը չկարողացավ պատմել: Յակելենեն սովորում ե սպիտակների լեզուն, նա արդեն հասկանում ե նրանց, նրանք ել սրան:

Յեվ ահա մի քանի տարուց հետո, Յակելենեն սպիտակների մի հեռավոր, հեռավոր քաղաքում ե:

Նա ծովեր ե անցկացել, նա շատ, զարմանալի բաներ ե տեսել. մի չերկաթե գազան գոռալով ու չերախից կրակ թափելով, տարավ նրան դաշտերով, վոր ծածկված ելին սպիտակ, չերբեք չտեսած ձյունով:

Յակելենեն Մոսկվայումն ե:

Ինչքան զժվար ու քաղցր է նրա համար
այդ բառն արտասանելը, վոր նա վաղուց կրկն-
նում է, իբրև վերջին, իսկական հույս:

Նա նստած է մի մեծ սենյակում, նրա շուր-
ջը բազմաթիվ սպիտակներ, դեղնամորթներ, սե-
վամորթներ կան. նրանք բոլորը խոսում են զա-
նազան լեզուներով, նրանք զժվարությամբ են
հասկանում միմյանց, բայց նրանք բոլորը չեղ-
բայրներ են, և մեծ, կարմիր աստղը փայլում է
նրանց համար: Ինչպես նրա հեռու հայրենիքի
փոսկե արևը:

Յակելենեն, սևամորթ առաջնորդը, փրկիչն
ու վրիժառուն հիմա պետք է խոսի նրանց՝ չեղ-
բայրների համար:

Նա զժվարանում է բառեր գտնել, նա մի քա-
նի ըոպե շփոթված, կանգնած է, նա՝ վոր վարժ-
վել եր առանց դողալու նայել մահվան աչքերին:

Նրա գանգի մեջ խոնվում են հիշողու-
թյունները, նա վոշինչ չի մոռացել. վոշ ծեր Պան-
գակուրացի մահը, վորի արչունով ոծված են նրա
ձեռքերը, վոշ, իբրև կոկորդիլոսին հրապուրելու
նյութ՝ զցված թմփլիկ աղջիկը, վոշ յերկաթե ձո-
ղը սղմած փոքրիկ ու քաջ Յասսիգինջան, վոշ
սոսկալի, լեզուն հանած սպիտակ չեղբայրը—ելի
շատ բան է հիշում նա:

Նա սկսում է խոսել. — նրա խոսքերի մեջ,
առեկություն և սեր կա:

Սպիտակ, դեղին, սև չեղբայրները հասկա-
նում են նրա անկապ, կցկտուր խոսքերը:

Նրանք ալտաեղ են բերել իրենց առեկու-
թյունն ու սերը:

Ուրախությունը խեղդում է Յակելենեյին,
նա չել չի կարողանում խոսել, նա չեղբում է մի
հին, հպարտ ռազմական չերգ:

Նա գիտե, վոր նա մենակ չէ. նա գիտե,
վոր ինքը շատ, շատ չեղբայրներ ունի, վոր ի-
րենց ձեռքերը պինդ միացնելով, նրանք կըհաղ-
թեն և հարվածների տակ տնքացող, անարգ շղ-
թաններում տանջվողներին բոլորին կաղատեն:

Սևամորթ առաջնորդ Յակելենեն իր ամբողջ
կյանքում ի զուր չեր կռվել:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Յերես
I Առաջնորդի բնութայունը	4
II Դաճերի որը	14
III Տոնը	30
IV Տոնը շարունակվում է	44
V Ապիսակները	60
VI Անտառում	74
VII Փոքորիկ	91
VIII Ապիսակների իշխանության սակ	105
IX Պեսի է վախճել	119
X Յակելենեն առաջնորդ	130
XI Ապիսակ յեղբայրները	147

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0319502

9924